

JAZYKOVEDNÝ ÚSTAV ĽUDOVÍTA ŠTÚRA
SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

1

ROČNÍK 63, 2012

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o., Bratislava

OBSAH

Juraj Dolník – Marcel Pilecký: Koexistencia Slovákov a Maďarov na južnom Slovensku (Sociolingvistický príspevok).....	3
Martina Ivanová: Vznik evidenčných operátorov v slovenčine z hľadiska gramatikalizačnej teórie.....	31
Nargis Rahmonová: Stredná Ázia po roku 1991: jazyková situácia a politika.....	53

Rozhľady

Roman Sehnal: Dynamika prieniku anglicizmov do taliančiny: boj Dávida s Goliášom.....	69

Recenzie

Grepl, M.: <i>Jak dál v syntaxi</i> . Mária Šimková.....	83
Průcha, J.: <i>Dětská řeč a komunikace. Poznatky vývojové psycholingvistiky</i> . Jana Sokolová ..	87

CONTENTS

Juraj Dolník – Marcel Pilecký: Coexistence of the Slovaks and the Hungarians in the South Slovakia (Sociolinguistic Paper).....	3
Martina Ivanová: The Rise of Evidential Operators in Slovak from the Perspective of Grammaticalization Theory.....	31
Nargis Rahmonová: Central Asia after the year 1991: Language Situation and Policy.....	53

Review articles

Roman Sehnal: The Dynamics of Penetration of Anglicisms into Italian: Davida vs. Goliath Fight.....	69

Book Reviews

Grepl, M.: <i>Jak dál v syntaxi</i> . Mária Šimková.....	83
Průcha, J.: <i>Dětská řeč a komunikace. Poznatky vývojové psycholingvistiky</i> . Jana Sokolová ..	87

СОДЕРЖАНИЕ

Юрий Долник — Марсел Пилецки: Сосуществование словаков и венгров в южной Словакии. (Социолингвистический очерк).....	3

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

JAZYKOVEDNÝ ÚSTAV EUDOVÍTA ŠTÚRA
SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

1

ROČNÍK 63, 2012

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o.

THE LINGUISTIC JOURNAL
of the Eudovít Štúr Linguistics Institute, Slovak Academy of Sciences
Volume 63, 2012
Published semianually
by Slovak Academic Press, spol. s r. o.
Editorial Board Address:
813 64 Bratislava, Panská 26, Slovakia
Distributed by KUBON and SAGNER, P. O. B. 34 01 08, D-80328 München,
Germany, www.kubon-sagner.de

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
Института языкознания им. Людовита Штура Словацкой академии наук
Том 63, 2012
Издается два раза в год
Slovak Academic Press, spol. s r. o.
Адрес редакции: 813 64 Bratislava, Panská 26, Словакия
Подписки принимает: SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4,
P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia

REDAKČNÁ RADA

doc. PhDr. Ján Bosák, CSc., PhDr. Klára Buzássyová, CSc., prof. PhDr. Juraj Dolník, DrSc.,
Mgr. Alexandra Jarošová, CSc., PhDr. Ľubor Králik, CSc., PhDr. Viktor Krupa, DrSc.,
Mgr. Gabriela Múcsková, PhD., Univ. Prof. Mag. Dr. Stefan Michael Newerkla (Rakúsko),
Associate Prof. Mark Richard Lauersdorf, Ph.D. (USA), doc. Mgr. Martin Ološtiak, PhD.,
prof. PhDr. Slavomír Ondrejovič, DrSc., prof. PaedDr. Vladimír Patráš, CSc.,
prof. PhDr. Ján Sabol, DrSc., prof. PhDr. Juraj Vaňko, CSc., prof. PhDr. Pavol Žigo, CSc.

Мартина Иванова: Возникновение операторов регистрации в словацком языке с точки зрения теории грамматикализации	31
Наргис Рагмонова: Средняя Азия после 1991 г.: языковая ситуация и языковая политика ..	53

Обзор

Роман Сегнал: Динамика проникновения англицизмов в итальянский язык: борьба Давида с Голиафом	69

Рецензии

Грепл, М.: <i>Как дальше в синтаксисе</i> . Мария Шимкова	83
Пруха, Я.: <i>Детская речь и коммуникация. Знания психолингвистики развития</i> . Яна Соколова	87

MIČ 49 263

ISSN 1337–6853 (tlačené vydanie)

ISSN 1337–9569 (online)

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied

Ročník 63, 2012, 1

Vychádza dvakrát do roka

Vydáva Slovak Academic Press, spol. s r. o.

Hlavný redaktor doc. PhDr. Ján Bosák, CSc.

Výkonná redaktorka Mgr. Gabriela Múcsková, PhD.

Redakčná rada:

doc. PhDr. Ján Bosák, CSc., PhDr. Klára Buzássyová, CSc., prof. PhDr. Juraj Dolník, DrSc.,
Mgr. Alexandra Jarošová, CSc., PhDr. Ľubor Králik, CSc., PhDr. Viktor Krupa, DrSc.,
Mgr. Gabriela Múcsková, PhD., Univ. Prof. Mag. Dr. Stefan Michael Newerkla (Rakúsko),
Associate Prof. Mark Richard Lauersdorf, Ph.D. (USA), doc. Mgr. Martin Ološtiak, PhD.,
prof. PhDr. Slavomír Ondrejovič, DrSc., prof. PaedDr. Vladimír Patráš, CSc.,
prof. PhDr. Ján Sabol, DrSc., prof. PhDr. Juraj Vaňko, CSc., prof. PhDr. Pavol Žigo, CSc.

Adresa redakcie: 813 64 Bratislava, Panská 26

Technický redaktor: Mgr. Vladimír Radik

Objednávky a predplatné prijíma Slovak Academic Press, spol. s r. o., P.O.Box 57,
Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava
E-mail: sap@sappress.sk

Objednávky do zahraničia prijíma a vybavuje SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4,
P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia

Registračné číslo 7044

Evidenčné číslo 3697/09

Distributed by Slovak Academic Press Ltd., P.O.Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava
Distribution rights are held by KUBON und SAGNER, P.O.Box 34 01 08, D-80328 München,
Germany, www.kubon-sagner.de

Published by VERSITA – Central European Science Publishers, <http://versita.com>

Ročné predplatné 7 €, jednotlivé číslo 3,50 €

© Slovak Academic Press, spol. s r. o., 2012

KOEXISTENCIA SLOVÁKOV A MAĎAROV NA JUŽNOM SLOVENSKU
(SOCIOLINGVISTICKÝ PRÍSPEVOK)JURAJ DOLNÍK – MARCEL PILECKÝ¹Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied v Bratislave
Katedra slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty UJS v Komárne

DOLNÍK, Juraj – PILECKÝ, Marcel: Coexistence of the Slovaks and the Hungarians in the South Slovakia. Jazykovedný časopis, 2012, Vol. 63, No. 1, pp. 3 – 30. (Bratislava)

The paper is the result of a sociolinguistic research that the authors have realized in the South Slovakia in order to answer three questions concerning (1) the relation between the Slovaks and the Hungarians in this territory with regard to their languages, (2) the potential problems in connection with the language law and (3) the real influence of the politicians upon the coexistence of the Slovaks and the Hungarians with respect to the language tolerance. The motive of the research was the question whether there is any need to regulate the using of the Slovak language by a special law. The paper is a contribution to a systematic mapping of the linguistic situation in the territory of the South Slovakia in order to acquire reliable information that can be useful for the political decisions. The authors start from the thesis that the natural coexistence of the Slovaks and the Hungarians is the optimal modus of accomplishing the desired state and they challenge the role of the language law in the natural coexistence of the population in this territory.

1. ÚVOD

Sociolingvistickým výskumom sprostredkovaným touto štúdiou sa riešila jedna z úloh v rámci výskumného projektu s názvom *Interetnické procesy a každodenná prax multikulturality na južnom Slovensku* podporovaného grantovým systémom Úradu vlády Slovenskej republiky.² Zahrnutie jazykovej stránky koexistencie Slovákov a Maďarov žijúcich na spoločnom území korešponduje jednak s aktuálnosťou jazykovej otázky pri rozvíjaní Európskej únie a jednak s naliehavosťou spoločenskej potreby v Slovenskej republike týkajúcej sa vzťahu jazyka väčšiny a jazykov menších, pričom osobitným problémom je používanie slovenčiny ako štátneho jazyka vo vzťahu k používaniu maďarčiny na južnom Slovensku. Z akceptovania princípu jednoty v rozmanitosti, ktorým sa riadi kultúrna politika Európskej únie, vyplýva potreba dôkladného poznania prejavov vzťahov medzi kultúrami, a teda aj medzi jazykovými spoločenstvami, a to najmä so zreteľom na ich jazykové práva ako predpokladu legislatívnych rozhodovaní, ktoré optimálne zodpovedajú komplikovanej jazyko-

¹ J. Dolník je zodpovedný za interpretáciu údajov, spracovanie a obsah textu, M. Pilecký za realizáciu dotazníkového výskumu a za spracovanie dát.

² Projekt bol realizovaný v roku 2011.

vej realite v únií. Aby sa poznanie tejto reality dalo zužitkovať pri optimalizácii podmienok spolunažívania jazykových spoločností, medzi ktorými je aktuálne alebo potenciálne napätie, nestačí objektivistický opis daného stavu a jeho histórie, ale žiada sa prístup, ktorý smeruje k poznaniu skutočného stavu z pozície členov sledovaných spoločností. Výsledky poznávania majú prispieť k vyjasneniu otázky, aké externé intervencie do podmienok ich koexistencie konvenujú s ich vnímaním jazykovej praxe v danom regióne. Realizácia takého poznávacieho zámeru implikuje aj analýzu zásahov (resp. príčin nezasahovania, hoci situácia si intervenciu vyžaduje), ktorými sa deformovalo koexistenčné prostredie. Toto je širší poznávací rámec sledovanej slovensko-maďarskej jazykovej problematiky, ktorý ponúka možnosť porovnávania príslušných jazykových situácií a inšpirácie pre kultivovanie slovensko-maďarského jazykového prostredia. Tento rámec je implicitným referenčným pozadím prezentovaného sociolingvistického výskumu, ktoré sa doň premieta pri formulovaní idey o prirodzenej koexistencii majoritného jazyka s jazykmi minorít a ktoré podnecuje k budúcemu komparatívnemu výskumnému projektu (podrobnejšie k tejto téme p. Dolník, 2011).

Užším poznávacím rámcom sledovanej otázky je aktuálny vzťah Slovákov a Maďarov v Slovenskej republike, ktorý je, prirodzene, z oboch strán diferencovaný. Na slovenskej strane je výrazným diferenciačným činiteľom teritoriálna vzdialenosť / blízkosť, čiže sprostredkovaný vz. bezprostredný kontakt s maďarským obyvateľstvom. Pri bezprostrednom kontakte sú občania v priamej sociálnej interakcii, v nej sa pestujú spoločné životné formy, ktoré zodpovedajú tomu, čo vnímajú ako formy normálneho spolunažívania, a ktoré svedčia o ich sociálnej inteligencii so zreteľom na chápanie historického faktu, že Slováci a Maďari sú takpovediac osudovo vzájomne pripútaní. Keďže základom sociálnej interakcie je komunikácia, otázka jazyka ako dorozumievacieho nástroja má kardinálny význam. Jej kardinálnosť sa extrémne zvyrazňuje tým, že jazyk nemá len komunikačnú funkciu. V sledovanej súvislosti je závažný komplex funkcií zahŕňajúci etnoidentifikačnú, etnosolidárnu (etnointegračnú) a etnoreprezentatívnu funkciu.

2. MOTIVÁCIA SOCIOLINGVISTICKÉHO VÝSKUMU

Obraz jazykovej situácie na južnom Slovensku, ktorý sa aktualizoval v slovenskej verejnosti pri presadzovaní politických záujmov a ktorý sa živí aj jej predsudkami a stereotypmi vo vzťahu k občanom maďarskej národnosti v tejto oblasti, poslúžil ako jedna z hlavných opôr pri zdôvodňovaní potreby zákona o štátnom jazyku Slovenskej republiky. Nevytvoril sa však na základe dôkladného poznania skutočnej situácie, ale len na podklade výrokov a požiadaviek stimulovaných duchovnou atmosférou, ktorá sa vytvorila v sporoch na politickej scéne. Poznanie reálneho stavu koexistencie Slovákov a Maďarov v tejto oblasti – jeho súčasťou je aj reálny obraz jazykovej situácie – je nevyhnutný predpoklad na kultivovanie klímy demokratického občianskeho spolunažívania na úrovni 21. storočia. Žiada sa

rozsiahly systematický sociolingvistický výskum. Tento sociolingvistický dotazníkový prieskum preto chápeme ako komponent takéhoto (dlhodobého, systematického) výskumného programu.

Výrok, že obraz jazykovej situácie na južnom Slovensku sa v slovenskej verejnosti aktualizoval, implikuje, že istý obraz tejto situácie je v slovenskom povedomí stabilne uložený a dá sa naň kedykoľvek zaostriť pozornosť tým, že sa o ňom oživí verejný diskurz, a to aj s možnosťou ťaženia z jeho utilitárneho potenciálu. Je to obraz, ktorý je poznačený dejinami spolubytia Slovákov a Maďarov na jednom politicky premenlivo členenom a spravovanom území a ktorý vzišiel z pestovania cudzosti maďarského elementu v slovenskom svete. Kultúra maďarskej cudzosti je komponentom štandardizovaného myslenia, cítenia, správania aj konania v tomto svete. Výraz kultúra upriamuje pozornosť na to, že interpretácia maďarskej inakosti ako cudzosti zahŕňajúcej prvok „ohrozovanie“ je súčasťou normality slovenského života (pripomeňme si, že jednou z funkcií kultúry je vytváranie vlastného sveta daného spoločenstva, sveta, ktorý je pre toto spoločenstvo – v porovnaní s inými svetmi – normálny, prirodzený). Jednotlivci rodia sa v tomto svete preberajú túto normalitu, a tak ju udržiavajú nad časovým rámcom generácie. Keďže normalita sa vyznačuje deontickou silou založenou na sugestívnosti – vsugerúva, že myslenie, cítenie, správanie a konanie práve v jej duchu je prirodzené a správne, a teda „prikazuje“ jednotlivcom, aké životné formy si majú osvojovať a pestovať –, zachovávanie tradície maďarskej cudzosti je takpovediac naprogramované (tu treba hľadať dôvod toho, že Slováci ovládajúci maďarčinu sa z obavy stigmatizácie vyhýbajú tomu, aby sa ich dvojjazyčnosť zverejňovala). Navyše normalita odbremeňuje jednotlivca od námahy vlastného rozhodovania sa, a tak podporuje jeho nastavenosť na jej samozrejmu akceptáciu, na správanie a konanie v jej duchu (výklady k tejto téme podáva Dolník, 2010a). Toto je kultúrne pozadie aj toho, že sa kontinuálne reprodukuje slovenský obraz jazykovej situácie na južnom Slovensku, v ktorom dominuje predstava jazykovej ohrozenosti obyvateľstva slovenskej národnosti (jazykového utlačania slovenskej menšiny maďarskou väčšinou).

Sledovaný jav má aj výrazné národnopolitické pozadie s historickou dimenziou. Tvorí ho historická heteroakceptačná vôľa Slovákov (porov. Dolník, 2011). Historické okolnosti spôsobili, že ich presadzovanie sa ako samostatného národa bolo spojené s prekonávaním heteroakceptačnej prekážky: byť uznaný ako národ s právom na sebaurčenie v maďarsko-českom politicko-kultúrnom priestore. Pravda, vo všeobecnosti platí, že heteroakceptácia je záväzným sprievodným príznakom identity, ale v prípade Slovákov mal tento moment priam osudový význam. K slovenskému sebaobrazu patrí aj tento „heteroakceptačný údel“. Tento komponent sebaobrazu sa zachoval aj po prekonaní tejto prekážky, pravdaže, už nie vo väzbe s reálnymi okolnosťami, z ktorých prežívanie tohto „údelu“ vzišlo, ale v podobe kolektívno-pamäťovej stopy týchto okolností (k tejto pamäti porov. Dolník, 2010b). Táto stopa živí pocit heteroakceptačnej potreby v podmienkach (Slováci ako uznávaný národ

dospeli k samostatnému štátu), v ktorých táto potreba síce nadobudla status fiktívnosti, ale naďalej má motivačnú silu. Ukazuje sa, že aj prežívanie fiktivizovanej potreby motivuje zodpovedajúce správanie a konanie: idea a prijatie jazykového zákona majú hlbkový motív v tejto potrebe. Vzhľadom na minulosť sa táto potreba uspokojuje najmä vtedy, keď sa navodí právna situácia – tá sa navodila jazykovým zákonom –, v ktorej maďarská menšina permanentne musí (príkaz zákona) dávať najavo, že akceptuje slovenský jazyk ako fundamentálny príznak suverénneho slovenského národa. V takej spoločenskej klíme sa akákoľvek reakcia príslušníkov tejto menšiny v prospech vlastného jazykového práva automaticky vníma ako prejav revitalizácie minulosti, keď slovenské úsilie o heteroakceptáciu bolo reakciou na reálne politicko-spooločenské pomery, a teda ako potvrdenie oprávnenosti takého postupu, akým bolo prijatie jazykového zákona. Také vnímanie zodpovedá inkluzívno-exkluzívnym sociálnym praktikám, ktoré sa tu manifestujú ako neustála reprodukcia opozície „my“ vz. „(nás ohrozujúci) oni“ (teda iní, ktorí sú nám cudzí).

Na jednej strane reprodukcia exklúzie obyvateľov maďarskej národnosti a na druhej strane vyzdvihovanie integračnej roly slovenčiny ako jazyka štátotvorného národa – aj takto sa prejavuje vzťah slovenskej majority k maďarskej minorite. Z perspektívy prezentovanej interpretácie tohto vzťahu deklarácia integračnej funkcie slovenského jazyka sa javí ako výraz vlastnej dynamiky uspokojovania (fiktivizovanej) heteroakceptačnej potreby: integrácia osvojovaním si jazyka má znamenať viac ako jeho racionálne uznávanie, smeruje k jeho prežívanému uznávaniu, k intenzifikácii akceptačného vzťahu. Smerovanie k prežívanému uznávaniu slovenčiny však už aktualizuje inštinktívno-emocionálny vzťah Maďara k svojmu jazyku, čo v ňom mobilizuje antiintegračnú energiu. Zdanlivo paradoxne mobilizácia takej energie vyhovuje novodobej slovenskej heteroakceptačnej potrebe, pretože tá by sa absolútnou integráciou, a teda inklúziou občanov maďarskej národnosti, neutralizovala. Heteroakceptačná potreba funguje ako protirečivá riadiaca sila integrácie: na jednej strane si vynucuje integráciu, ale na druhej strane si udržiava živnú pôdu tým, že vynucovaná integrácia vyvoláva antiintegračné reakcie.

Tento zostručnený výklad vzťahu Slovákov k maďarskej menšine je výsledok analýzy tohto vzťahu na základe netradičného pohľadu na príslušnú stránku slovenských dejín, uplatňujúc xenologický pojem cudzosť, kulturologický koncept heteroakceptácia a sociologický termín inkluzívno-exkluzívne sociálne praktiky, ako aj všeobecný spoločenskovedný pojem integrácia. Tým naznačujeme možnosť aj potrebu teoretickometodologickej inovácie pri skúmaní tohto vzťahu, ktorá sa opiera o overené aktuálne koncepcie spoločenských vzťahov v sociálnych vedách. Žiada sa skutočný interdisciplinárny prístup, ktorý umožní vidieť tie aspekty sledovaného vzťahu, resp. jeho „hlbiny“, ktoré sú doposiaľ zastreté, a teda ponúkne nové poznanie ako základ posunu v myslení a konaní Slovákov aj Maďarov v Slovenskej republike. Nestačí opis maďarsko-slovenských dejín, ktorým sa doloží historická zaťaženosť slovensko-maďarského vzťahu a osvetlia sa historické udalosti ako prameň sú-

časných napätí (nesmie sa, pravdaže, ani podceňovať, lebo veď ide o základné poznanie). Aj keď je opis riadený úsilím o optimálnu objektívnosť, sám osebe nemôže viesť k tomu, aby sme rozumeli ľuďom, ktorých sa dejiny týkajú. Opis môže poslúžiť (objektivistickému) pochopeniu ich správania a konania ako následku vplyvu histórie na súčasníkov, teda odhaleniu zákonitosti riadiacej historickú kontinuitu správania a konania societ. Pripomíname teoreticko-poznávaciu opozíciu „pochopiť (odhalením zákonitostí) vz. rozumieť (odhalením toho, ako ľudia interpretujú svet)“, aby sme upozornili na to, že pri súčasnom poznávaní vzťahu Slovákov k maďarskej menšine (ale aj naopak) je aktuálny prienik do interpretačného sveta týchto subjektov, ktorý umožní rozumieť im, rozumieť tomu, ako zmýšľajú, cítia, správajú sa a konajú v každodennom živote. Tento subjektivistický prístup je metodologickou motiváciou prezentovaného sociolingvistického výskumu chápaného ako ohnivko v reťazci ďalších výskumov.

3. CIEĽ VÝSKUMU

Rámcovým cieľom výskumu je prispieť k poznaniu vzťahov medzi občanmi slovenskej a maďarskej národnosti na južnom Slovensku so zreteľom na používanie slovenčiny a maďarčiny. Špecifický cieľ zahŕňa tri otázky: (1) Ako sa Slováci a Maďari na zmiešaných územiach vzájomne vnímajú a znášajú so zreteľom na ich jazyky? (2) Ako vnímajú a prežívajú platnosť jazykového zákona? (3) Aký je reálny vplyv politiky na ich spolunažívanie aj s ohľadom na jazykovú toleranciu? S týmto cieľom sa spája úsilie o zistenie, či sa posilňuje, alebo oslabuje tendencia k prirodzenej koexistencii slovenčiny a maďarčiny v tejto oblasti a akú rolu hrá pri tom pôsobenie politikov.

Idea prirodzenej multietnickej koexistencie je fundamentálny konštituent výskumnej koncepcie. Vychádza sa z tézy, že prirodzená koexistencia Slovákov a Maďarov, a teda aj slovenčiny a maďarčiny, je optimálny modus usporiadania ich spoločného sociálneho života, a to preto, lebo je zárukou prirodzenej stability tohto sveta a jeho perzistencie, t. j. pretrvávania s výhľadom do ďalekej budúcnosti. Tento organizačný modus je garantom kohézie multietnického kolektívu, čiže jeho vnútornej súdržnosti (v protiklade s vonkajšou súdržnosťou, ktorá spočíva na regulácii koexistencie zákonmi, predpismi, nariadeniami). V duchu súčasnej kulturológie sa rozlišuje medzi kohéziou a koherenciou kolektívu. Kohézia je založená na štandardizáciách (konvenciách) a kolektívnej duchovnosti, kým koherencia spočíva na vzťahoch medzi štandardizáciami, ktoré môžu byť harmonické aj protirečivé. Aj kohézia multietnického kolektívu vzhádza zo štandardizujúcich sa foriem mentálneho a nementálneho správania a konania jeho členov, a teda z ich znalostí štandardizácií tvoriacich ich kolektívnu duchovnosť, a pripúšťa „pestrú“ koherenciu. Výraz štandardizácia (konvencionalizácia) je kompatibilný s výrazom prirodzený.

Téza o prirodzenej koexistencii, vyjadrujúca optimálny spôsob organizácie sociálneho života spolunažívajúcich etnik, má oporu v pojmoch prirodzená koope-

račná morálka, prirodzená sociálna inteligencia, prirodzená normatívna koexistencia. Atribútom „prirodzená“ sa vyjadruje, že aj v multietnickom kolektíve sa pes-tuje tradícia sociálnej interakcie, ktorá je založená na kooperačnej morálke konšti-tuovanej a kontrolovanej sociálnou inteligenciou jeho členov, ktorí ju vnímajú a prežívajú ako ich svet v podobnom zmysle, ako vnímajú a prežívajú ich fyzický svet. Ich koexistencia je riadená normami formovanými a reprodukovými ich prirodzenou sociálnou inteligenciou, na základe ktorej aj jednotlivci z rozličných etník dokážu nastoliť a udržiavať primeranú akomodačno-asimilačnú rovnováhu v ich vzájomných vzťahoch, t. j. rovnováhu v ich vzájomnom prispôsobovaní sa, ktorá je z ich hľadiska optimálna. Prirodzená normatívna koexistencia, teda spolu-nažívanie na základe noriem vnímaných ako prirodzené, lebo vzišli zo štandardi-zujúcich sa mentálnych aj fyzických správani a konaní, čiže z aktivít vytvárajúcich základ kultúry daného kolektívu, je imanentnou vlastnosťou kolektívov s dlhodo-bou tradíciou, a preto môžeme vychádzať z toho, že je základným hodnotiacim meradlom aj stavu multietnického kolektívu: stav prirodzenej normatívnej koexis-tencie je bezpríznačový, vyhovujúci, dobrý. Žiada sa ešte raz zdôrazniť, že toto hodnotiace meradlo neimplikuje totálnu harmóniu v spolunažívaní, nie je založené na idealizácii stavu. Je späté s podmienkou kohézie, ktorá pripúšťa diferencovanú koherenciu.

Tento hutný výklad k teoretickopoznávaciemu zázemiu cieľa sociolingvistické-ho výskumu slovensko-maďarskej koexistencie na južnom Slovensku ozrejmuje, prečo je výskum orientovaný na prirodzenú multietnickú koexistenciu, na zistenie, ako zodpovedá súčasná situácia tomuto stavu, majúci na zreteli predovšetkým jeho jazykový aspekt, a čo zasahuje do tejto situácie v protiklade s jej prirodzenosťou. Keďže aj obyvatelia tejto časti Slovenskej republiky sú vystavení permanentnému vplyvu politiky, predpokladá sa, že tento faktor najvýraznejšie pôsobí na koexistenč-nú prirodzenosť (porov. s obsahom výrazu *maďarská karta* z politického diskurzu). Vzhľadom na to, že jazykový zákon je nástroj na presadzovanie istého politického záujmu, pri skúmaní fungovania slovenčiny a maďarčiny na sledovanom území ne-môže zostať bokom otázka vplyvu tohto zákona na jazykový život tamojších Slovákov a Maďarov (a následne na ich spoločný život vôbec).

4. SOCIOLINGVISTICKÝ DOTAZNÍK

Výskum sa uskutočnil dotazníkovou metódou a bol zameraný na cieľovú skupinu, ktorú tvoria príslušníci pracujúcej a dorastajúcej (študenti) inteligencie sloven-skej a maďarskej národnosti vo vybraných lokalitách južného Slovenska (porov. s prílohou na s. 29). Orientácia na túto skupinu je motivovaná tým, že jej príslušníci sú, podľa nášho prepokladu, výraznejšie nastavení na uvedomené vnímanie sledova-ných javov a dá sa očakávať, že na otázky budú reagovať s vyšším stupňom reflexív-nosti. Záujem o mladú generáciu zdôvodňujeme tým, že jej reakcie môžu poslúžiť ako indikátor tendencie v dynamike vzťahu medzi Slovákami a Maďarmi na južnom

Slovensku so zreteľom na ich materinskojazykové potreby. Upevňuje sa ich prirodzená koexistencia? Alebo sa oslabuje? Alebo sa nejako (nepredvídavo) modifikuje? Očakávame, že príslušníci dorastajúcej inteligencie dokážu reagovať na otázky s takým stupňom reflexívnosti, v ktorom sa odráža potenciálna spôsobilosť na kultivované racionálne hodnotenie možných vplyvov na atmosféru koexistencie, a tak aj schopnosť analyticky ich vnímať a so zodpovedajúcou uvedomenosťou konať. Dotazník bol vyhotovený v slovenčine a preložený do maďarčiny (v tomto príspevku ho prezentujeme v slovenskej verzii), aj keď sa vychádzalo z toho, že aj respondenti maďarskej národnosti ovládajú slovenčinu na primeranom stupni. Dôvodom tohto rozhodnutia je presvedčenie, že myslenie v materinskom jazyku lepšie zaručí autenticosť reakcií ako použitie druhého jazyka.

4.1. Dotazník

Respondentom bol predložený tento dotazník:

Odpovedzte, prosím, na otázky podčiarknutím jednej z ponúkaných odpovedí. Dotazník je anonymný, neuvádzajte vaše meno ani sa nepodpisujte.

1. Do ktorej vekovej kategórie patríte? Do kategórie

18-ročných a menej	19 – 45-ročných	46-ročných a viac

2. Aká je Vaša národnosť?

slovenská	maďarská	

3. Stretávate sa s tým, že osoby maďarskej národnosti patriace k mladej a strednej generácii sa nedokážu dorozumieť v slovenčine?

často	nie často	ojedinele	nie

4. Stretávate sa s tým, že občania maďarskej národnosti nemajú záujem učiť sa slovenský jazyk?

áno	nie

5. Považujete to za normálne, ak nejaký občan maďarskej národnosti neovláda slovenčinu?

áno	nie

6. Považujete za správne žiadať od občanov maďarskej národnosti, aby povinne ovládali slovenský jazyk?

áno	nie

7. a) Odpovedzte, prosím, ak ste slovenskej národnosti: Aký jazyk je pre Vás maďarčina?

ako každý iný	bližší ako iné jazyky	nie príliš blízky

 b) Odpovedzte, prosím, ak ste maďarskej národnosti: Aký jazyk je pre Vás slovenčina?

ako každý iný	bližší ako iné jazyky	nie príliš blízky

8. a) Odpovedzte, prosím, ak ste slovenskej národnosti: Snažíte sa komunikovať s maďarskými spoluobčanmi aj po maďarsky?

áno	nie

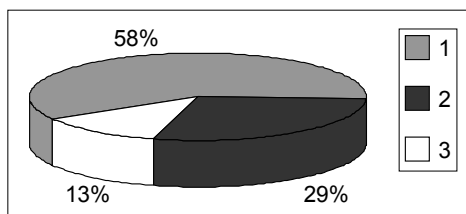

4.2. Výsledky a interpretácia

Vyplnený dotazník odovzdalo 711 respondentov, z ktorých 293 je slovenskej, 413 maďarskej a 5 inej národnosti, pričom dominuje kategória 18 – 19-ročných (419 + 203; ide zväčša o študentov stredných škôl so zanedbateľným vekovým rozdielom), ktorú dopĺňa 89 osôb nad 45 rokov (respondentmi boli aj ich pedagógovia).

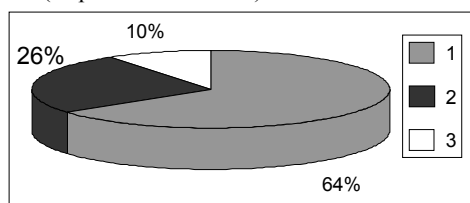
Otázka č. 1

Do ktorej vekovej kategórie patríte?

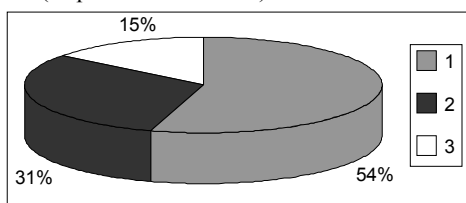

1 – do kategórie 18-ročných a menej, 2 – do kategórie 19 – 45-ročných, 3 – do kategórie 46-ročných a viac

Otázka č. 1 Do ktorej vekovej kategórie patríte? (respondenti slov. nár.)

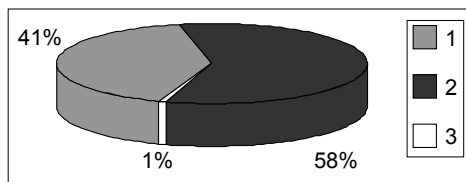

Otázka č. 1 Do ktorej vekovej kategórie patríte? (respondenti maď. nár.)

Otázka č. 2

Aká je Vaša národnosť?

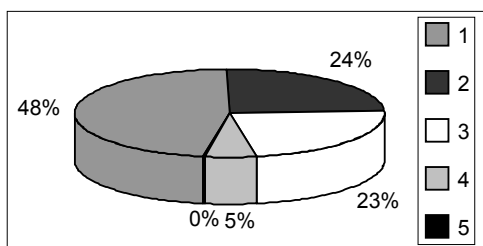
1 – slovenská, 2 – maďarská, 3 – neudáva/iná

Skupina otázok č. 3 až č. 6 sa týka skúsenostných znalostí respondentov vzťahujúcich sa na spôsobilosť občanov maďarskej národnosti patriacich k mladej a strednej generácii dorozumieť sa v slovenskom jazyku a na ich postoj k ovládaniu tohto jazyka. S tým, že sa osoby maďarskej národnosti nedokážu dorozumieť v slovenčine (otázka č. 3), sa „často“ stretáva 55 % respondentov slovenskej a 40 % maďarskej národnosti (v priemere 48 %), „nie často“ 23 % a 26 % (v priemere 24 %), „ojedinele“ 20 % a 26 % (v priemere 23 %) a s týmto javom sa „nestretávajú“ 2 % a 8 % (v prie-

mere 5 %) opýtaných. Azda prekvapuje, že v odpovediach respondentov obidvoch národností niet výrazného rozdielu, lebo sa ľahko evokuje predstava tendenčného vnímania sledovaného javu: Slováci majú skôr sklon k vnímaniu nespôsobilosti dorozumieť sa, kým u Maďarov sa prejavuje tendencia k „prikrášľujúcemu“ vnímaniu. Pomerná vyrovnanosť odpovedí však svedčí o tom, že respondenti nemajú záujem o skreslenie reality, čím naznačujú, že túto realitu považujú za súčasť ich spoločného sociálneho sveta, ktorý rešpektujú ako spoločnú danosť.

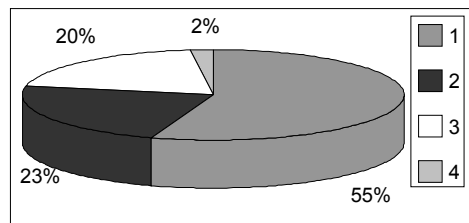
Otázka č. 3

Stretávate sa s tým, že osoby maďarskej národnosti patriace k mladej a strednej generácii sa nedokážu dorozumieť v slovenčine?

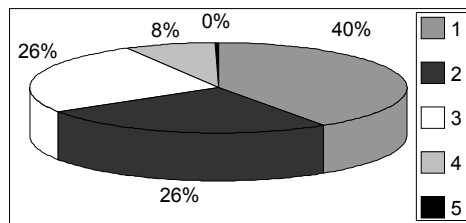

1 – často, 2 – nie často, 3 – ojedinele, 4 – nie, 5 – neudáva

Otázka č. 3 Stretávate sa s tým, že osoby maďarskej národnosti patriace k mladej a strednej generácii sa nedokážu dorozumieť v slovenčine? (respondenti slov. nár.)

Otázka č. 3 Stretávate sa s tým, že osoby maďarskej národnosti patriace k mladej a strednej generácii sa nedokážu dorozumieť v slovenčine? (respondenti maď. nár.)

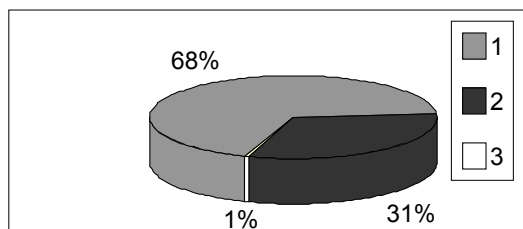
Podobnú vyrovnanosť registrujeme aj pri otázke č. 4: 78 % respondentov slovenskej a 61 % maďarskej národnosti má skúsenosť, že občania maďarskej národnosti nemajú záujem učiť sa slovenský jazyk (v priemere 68 %), len 22 % a 38 % (v priemere 31 %) opýtaných sa s takým nezaujmom nestretáva. Vysoké percento kladných odpovedí z obidvoch strán potvrdzuje tendenciu k neskreslenému vidaniu javu a k vyjadrovaniu sa o ňom, ale 31 % záporných odpovedí signalizuje, že abstraktným kontrastom záujem vz. nezáujem, ktorým sa často vyjadruje hodnotiace stanovisko (porov. napríklad výrok typu *Maďari ani nemajú záujem naučiť sa po slovensky* zo slovenskej politickej scény s výrokom typu *Maďari majú záujem, len*

im netreba slovenčinu vnucovať z maďarskej politickej sféry), sa nedá verne vystihnúť reálny stav vecí, lebo záujem/nezáujem je zapojený do kontextu, a tak napríklad „školský nezáujem“ o slovenčinu nemusí znamenať absolútny nezáujem o komunikáciu v tomto jazyku a môže byť v kontraste napríklad s „pouličným záujmom“ v rámci sociálnych interakcií stimulujúcich úsilie o komunikáciu v slovenskom jazyku. Významné však je, že väčšina registruje nezáujem a implicitný výrok s týmto výrazom má deskriptívno-hodnotiacu funkciu, ako to preukazujú odpovede na nasledujúce dve otázky. Dôležitý je hodnotiaci komponent – nezáujem sa hodnotí ako negatívny jav – a jeho potenciálne následky.

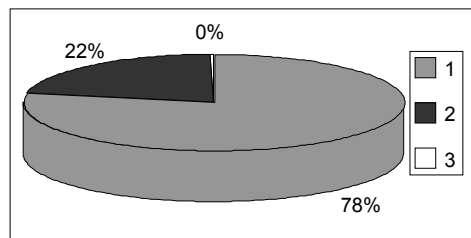
Otázka č. 4

Stretávate sa s tým, že občania maďarskej národnosti nemajú záujem učiť sa slovenský jazyk?

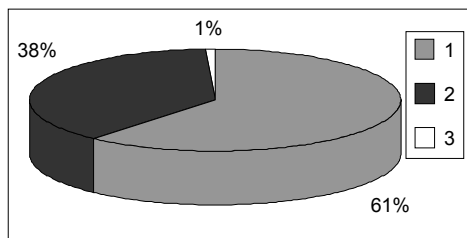

1 – áno, 2 – nie, 3 – neudáva

Otázka č. 4 Stretávate sa s tým, že občania maďarskej národnosti nemajú záujem učiť sa slovenský jazyk? (respondenti slov. nár.)

Otázka č. 4 Stretávate sa s tým, že občania maďarskej národnosti nemajú záujem učiť sa slovenský jazyk? (respondenti maď. nár.)

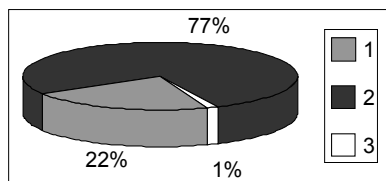

Odpoveďou na otázku č. 5 respondenti explicitne vyjadrili svoj hodnotiaci postoj k neovládaniu slovenčiny občanmi maďarskej národnosti. Postoj Slovákov a Maďarov je prakticky zhodný: 77 % respondentov slovenskej a 76 % maďarskej národnosti nepovažuje neovládanie za normálne, len 23 % a 22 % hodnotí tento stav ako normálny. Výrazom normálny sa vyjadruje stav „taký, aký má byť“ vzhľadom na istý štandard (normu, úzus a pod.), takže dvojtretinová väčšina zastáva názor, že daný stav nezodpovedá štandardu, za ktorý sa považuje stav, keď menšinové obyvateľstvo ovláda jazyk majority. Zhruba tretina respondentov však odmieta prijať takýto stav ako štandard, ktorý by mal riadiť jazykový svet menšiny, čo implikuje pre-

svedčenie, že normálne je, keď sa rešpektuje právo jednotlivcov na rozhodovanie aj pri otázke týkajúcej sa ovládania druhého jazyka.

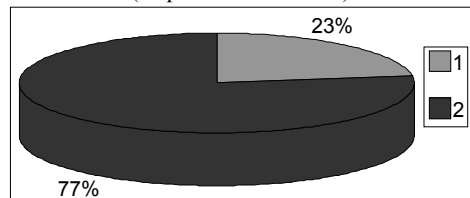
Otázka č. 5

Považujete to za normálne, ak nejaký občan maďarskej národnosti neovláda slovenčinu?

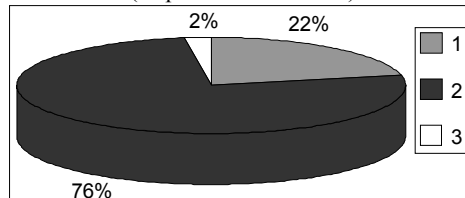

1 – áno, 2 – nie, 3 – neudáva

Otázka č. 5 Považujete to za normálne, ak nejaký občan maďarskej národnosti neovláda slovenčinu? (respondenti slov. nár.)

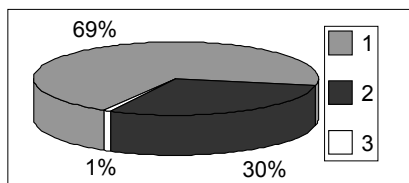
Otázka č. 5 Považujete to za normálne, ak nejaký občan maďarskej národnosti neovláda slovenčinu? (respondenti maď. nár.)

Tento názorový rozdiel sa premietol aj do odpovedí na otázku č. 6: 74 % Slovákov a 66 % Maďarov považuje za správne žiadať povinné ovládanie slovenského jazyka občanmi maďarskej národnosti, pre 25 % a 34 % je taká povinnosť neprijateľná. Z hľadiska toho, že vo verejnom diskurze o slovenských Maďaroch sa reprodukuje stereotyp, že títo občania majú odmietavý postoj k slovenčine, ako neočakávané sa javí, že značná väčšina respondentov maďarskej národnosti vníma ovládanie slovenčiny ako normalitu so záväznou silou, ktorú má občan internalizovať ako povinnosť, a naopak, že štvrtina respondentov slovenskej národnosti má opačnú predstavu normality, a teda už vôbec nemôže súhlasiť s ovládaním slovenčiny ako povinnosti.

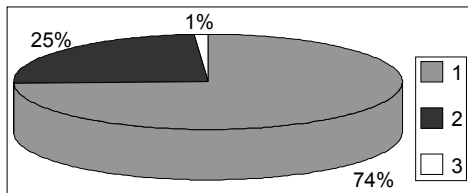
Otázka č. 6

Považujete za správne žiadať od občanov maďarskej národnosti, aby povinne ovládali slovenský jazyk?

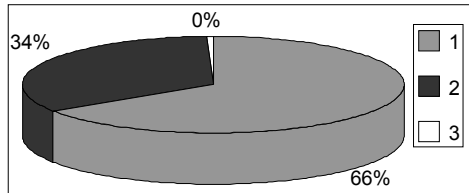

1 – áno, 2 – nie, 3 – neudáva

Otázka č. 6 Považujete za správne žiadať od občanov maďarskej národnosti, aby povinne ovládali slovenský jazyk? (respondenti slov. nár.)

Otázka č. 6 Považujete za správne žiadať od občanov maďarskej národnosti, aby povinne ovládali slovenský jazyk? (respondenti maď. nár.)

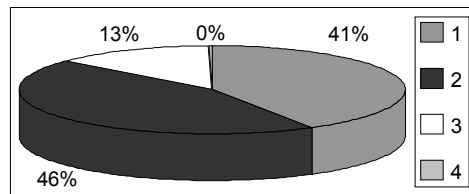

Odpovede na otázky (č. 3 až č. 6) teda vypovedajú, že väčšina často alebo nie často registruje neschopnosť osôb maďarskej národnosti (mladej a strednej generácie) dorozumieť sa v slovenčine, že občania tejto národnosti nemajú záujem učiť sa tento jazyk, že neovládanie slovenčiny týmito občanmi nepovažuje za normálne a pokladá za správne žiadať od nich povinné ovládanie tohto jazyka. Keďže také empirické znalosti priznáva aj väčšina respondentov maďarskej národnosti a má taký istý postoj k tomuto javu, do popredia sa dostáva úsudok, že ovládanie/neovládanie slovenčiny príslušníkmi maďarskej národnosti pre oslovených sa prvotne javí ako pragmatický problém: neovládanie vnímajú ako reštrikčný faktor v sociálnom živote občanov. Pre nich je tento faktor zrejme taký závažný, že nevidia dostatočne silné dôvody na to, aby sa nemohlo žiadať povinné ovládanie slovenčiny. Respondentská menšina však dôvod na odmietnutie takéhoto postoja zrejme má: rešpektovanie primeranej slobody jednotlivca v spoločnosti. Tento jazykový jav sa tak zasadzuje do kontextu občianskych práv a povinností so zreteľom na neurčitost' hranice medzi nimi. Určite nezostáva bokom ani psychologický moment, totiž možný psychický efekt vyvolaný takou povinnosťou – vzdor, ktorý by sa nemusel navodiť, keby sa slovenčina nespájala s povinnosťou, pričom do hry vstupujú aj jeho možné následky v myslení, cítení, správaní a konaní jednotlivcov. Tieto následky by sa mohli prejavovať aj v spolunažívaní Slovákov a Maďarov, resp. vo vzťahu osôb maďarskej národnosti k slovenskosti. Z pozície väčšiny však tieto možné následky nie sú aktuálne, resp. ak sú aj aktuálne, týkajú sa obmedzeného počtu jednotlivcov, takže svoj postoj považujú za legitímny bez toho, aby v ňom videli možný zásah do normálneho spolunažívania slovenského a maďarského etnika. Dá sa teda konštatovať, že jedným z komponentov obsahu koherencie slovensko-maďarského kolektívu v sledovanom regióne je protirečivý vzťah medzi štandardizovanými postojmi k povinnosti ovládania slovenčiny občanmi maďarskej národnosti, a na základe reakcií väčšiny usúdiť, že táto kontradiktorkosť nemá oslabujúci vplyv na kohéziu tohto kolektívu: nenaruša jeho prirodzenú vnútornú súdržnosť, ktorá sa v sledovanom aspekte prejavuje ako povedomie normálnosti, že sa štandardizovali protichodné postoje k povinnému ovládaniu slovenského jazyka.

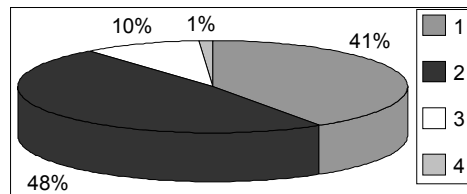
Ďalšia trojica otázok (č. 7 až č. 9) sa týka vzájomného vnímania jazykov, prejavu vzájomnej jazykovej ústretovosti a vzájomnej tolerancie. Na otázku č. 7(a) 46 % respondentov slovenskej národnosti odpovedalo, že maďarčina je pre nich bližšia ako iné jazy-

ky, zatiaľ čo 41 % ju vníma ako každý iný jazyk. Pre 13 % opýtaných tento jazyk nie je príliš blízky. Podobne reagovali respondenti maďarskej národnosti – otázka č. 7(b): 48 % udáva, že slovenčina je pre nich bližšia ako iné jazyky, 41 % sa na ňu díva ako na každý iný jazyk a 10 % sa o nej vyjadruje ako o nie príliš blízkom jazyku. Vzhľadom na to, že slovenčina a maďarčina sú štruktúrne výrazne odlišné jazyky, dalo sa očakávať, že pri reakcii respondentov v ich povedomí sa tento moment objaví v popredí. Odpoveď „nie príliš blízky“, ktorou reagovalo v priemere 11 % respondentov, pripisujeme tomuto faktoru. Súčasne sme predpokladali, že medzijazykový štruktúrny kontrast v povedomí tamojších Slovákov a Maďarov je zastretý tradíciou prítomnosti oboch jazykov, normalitou ich spoločného výskytu, takže otázka, aký jazyk je slovenčina a maďarčina pre príslušníkov opačných etník, vyvolá skôr reakciu na interetnické konotácie, ktoré sa u nich vybavujú pri výrazoch slovenčina a maďarčina. Odpoveď „ako každý iný“ vypovedá o tom, že ich vnímanie druhého jazyka nie je zaťažené, a teda nemajú dôvod na to, aby naň nazerali inak ako na iné jazyky, a reakcia „bližší ako iné jazyky“ dáva navyše najavo, že sociálna vzdialenosť medzi príslušnými etnikami – na rozdiel od vzdialenosti medzi nimi a inými etnikami – je taká, že vytvára podmienky na preferenčnú recepciu druhej kultúry, čiže aj druhého jazyka. Slovensko-maďarský bilingvizmus pritom určite hrá dôležitú úlohu. Fakt, že 88 % všetkých respondentov vníma jazyk druhého bez zaťaženia historickými reminiscenciami, politicky motivovanými vyjadreniami alebo stereotypmi a predsudkami z bežného slovensko-maďarského diskurzu, signalizuje stabilitu sklonu tamojších obyvateľov k udržiavaniu prirodzeného stavu, keď na základe im vlastnej sociálnej inteligencie občania z opozičných etník vnímajú jazyk druhého, aj keď štruktúra týchto jazykov je výrazne odlišná, ako jeho životnú formu, ktorej rešpektovanie je fundamentálnym komponentom ich inteligentnej koexistencie. To, že takmer polovica všetkých respondentov má bližší vzťah k jazyku druhého ako k iným jazykom, je prejavom toho, že inteligentná koexistencia sa vyznačuje konvergentným stimulačným potenciálom, ktorý sa realizuje v závislosti od rozličných faktorov.

Otázka č. 7a Odpovedzte, prosím, ak ste slovenskej národnosti: Aký jazyk je pre Vás maďarčina?

Otázka č. 7b Odpovedzte, prosím, ak ste maďarskej národnosti: Aký jazyk je pre Vás slovenčina?

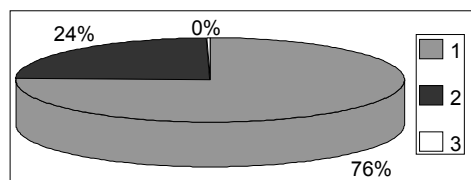

1 – ako každý iný, 2 – bližší ako iné jazyky, 3 – nie príliš blízky, 4 – neudáva

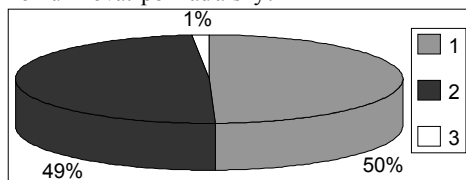
Otázka č. 8(a) je zameraná na jazykovú ústretovosť príslušníkov slovenskej národnosti voči maďarským spoluobčanom. 76 % respondentov slovenskej národnosti sa snaží komunikovať aj po maďarsky, 24 % sa o to neusiluje. Väčšina zahŕňa, prirodzene, tých, ktorí sa vyjadrili, že maďarčina je pre nich bližší jazyk ako iné jazyky (spomí-

naných 46 %), a ďalších 30 % opýtaných zo skupiny, pre ktorú je maďarský jazyk ako každý iný jazyk (spomínaných 41 %). Údaj 76 % výrazne prevyšuje očakávanie respondentov maďarskej národnosti týkajúce sa snahy Slovákov žijúcich na zmiešanom území naučiť sa komunikovať po maďarsky – otázka č. 8(b): 50 % opýtaných očakáva takú snahu, 49 % nie. Otázka č. 8(a) smerovala k príslušníkom slovenskej národnosti vzhľadom na to, že slovenčina funguje ako všeobecný úradný (dokonca štátny) jazyk, a reakcia respondentov tejto národnosti má preukázať, v akej miere ovplyvňuje tento fakt ich jazykovú ústretovosť ako prejav zmenšovania sociálnej dištancie od maďarských spoluobčanov, resp. pestovania primeranej sociálnej blízkosti k nim. Doplnujúca otázka – č. 8(b) – bola adresovaná príslušníkom maďarskej národnosti, aby sa zistilo, čo očakávajú od tamajších Slovákov na pozadí toho, že sú nositeľmi dominantného jazyka v štáte. Na jednej strane Slováci sa môžu odvolávať na oficiálny status ich jazyka a na druhej strane sa môžu rozhodnúť, či „druhojazykovým“ gestom prispejú, alebo neprispievajú k posilňovaniu kohézie slovensko-maďarského kolektívu. Dvojtretinová väčšina Slovákov podporuje štandardizáciu „ústretovej komunikácie“, ktorou upevňujú vnútornú súdržnosť tohto kolektívu. Podporovaním takej komunikačnej kultúry kultivujú prirodzené slovensko-maďarské interakčné prostredie, v ktorom si občania sami stanovujú akomodačno-asimilačný pomer v používaní ich jazykov. Aj tu sa zreteľne prejavuje prirodzená sociálna inteligencia príslušníkov slovenskej národnosti; „zreteľnosť“ prejavu je efektom rozdielu medzi sklonom Slovákov komunikovať aj po maďarsky (76 %) a očakávaním Maďarov týkajúcim sa snahy Slovákov naučiť sa komunikovať v tomto jazyku (50 %). Je to prejav vyššej ústretovosti Slovákov, ako je očakávanie maďarských spoluobčanov. To, že vo vzťahu k tomuto očakávaniu príslušníci maďarskej národnosti sa rozdeľujú na dve približne rovnaké skupiny (50 % a 49 %), sotva vypovedá o výraznom názorovom kontraste dvoch „táborov“. Na toto očakávanie vplýva viacero faktorov, medzi ktorými má zaiste významné miesto tolerancia. Stretávame sa tu so súhrou ústretovosti a tolerance. V reakcii 49 % Maďarov, neočakávajúcich od Slovákov komunikáciu po maďarsky, a v reakcii 24 % Slovákov, nesnažiacich sa komunikovať v tomto jazyku, určite hrá dôležitú rolu tolerancia a očakávanie tolerance, ktoré je založené na skúsenosti príslušníkov oboch etnik, že v ich sociálnej interakcii je prirodzeným javom vzájomná ústretivosť.

Otázka č. 8a Odpovedzte, prosím, ak ste slovenskej národnosti: Snažíte sa komunikovať s maďarskými spoluobčanmi aj po maďarsky?

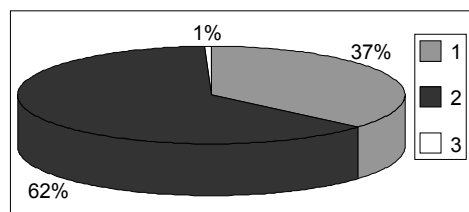
Otázka č. 8b Odpovedzte, prosím, ak ste maďarskej národnosti: očakávate od Slovákov žijúcich na zmiešanom území, že prejavia snahu naučiť sa komunikovať po maďarsky?

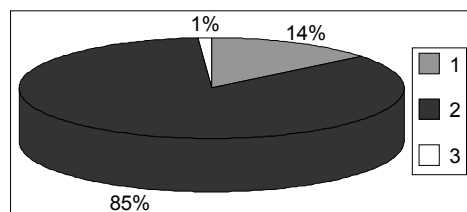
1 – áno, 2 – nie, 3 – neudáva

Na vzájomnú toleranciu je orientovaná 9. otázka. Pozadím otázky č. 9(a) je bežná skúsenosť, že v obchodoch na južnom Slovensku predavačky (resp. predavači, ktorých je nepomerne menej) oslovujú zákazníka najprv po maďarsky (typické je oslovenie výrazom *tessék* = prosím), čo sa dá zdôvodniť materinskojazykovým komunikačným návykom spojeným s vyššou frekvenciou zákazníkov komunikujúcich týmto jazykom. 37 % respondentov slovenskej národnosti odpovedalo, že im takéto jazykové správanie predavačiek prekáža, kým 62 % opýtaných reagovalo opačne, také správanie im neprekáža. Otázka č. 9(b) bola určená príslušníkom maďarskej národnosti a zameraná na ich postoj k preferencii slovenčiny pri dvojjazyčných nápisochoch a textoch: 85 % respondentov sa vyjadrilo, že im prioritou slovenčiny neprekáža, 14 % opýtaných reagovalo opačne. Spriemernenie týchto údajov ukazuje, že 75 % respondentov má akceptačný postoj k preferencii druhého jazyka v opísaných situáciách, čo naznačuje výraznú zakotvenosť tolerancie v sociálnej interakcii občanov z opozičných etník.

Otázka č. 9a Odpovedzte, prosím, ak ste slovenskej národnosti: prekáža Vám, keď predavačka, ktorá vie po slovensky, osloví zákazníka najprv po maďarsky (napríklad „tessék“)?

Otázka č. 9b Odpovedzte, prosím, ak ste maďarskej národnosti: Prekáža Vám, že pri dvojjazyčných nápisochoch a textoch na prvom mieste je vždy slovenčina?

1 – áno, 2 – nie, 3 – neudáva

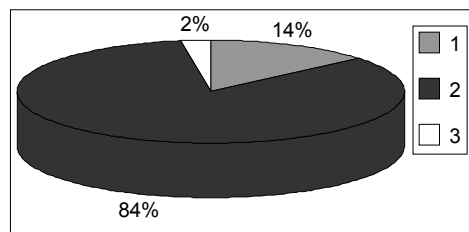
Keď porovnáme údaj o reakciách na otázku č. 8(a) – 76 % Slovákov sa snaží komunikovať v maďarčine – s údajom, že „len“ 62 % respondentov slovenskej národnosti akceptuje prioritné oslovenie v maďarčine, zistíme nezanedbateľný nesúlad reakcií (očakávali by sme, že tí, ktorí sa snažia komunikovať aj po maďarsky, akceptujú aj opísané jazykové správanie predavačiek). Dá sa to vysvetliť ako sprievodný efekt spomínanej súhry vzájomnej ústretovosti a tolerancie. Táto súhra sa realizuje v rozličných situáciách sociálnej interakcie, ktoré modifikujú očakávanie aktérov týkajúce sa ústretovosti a tolerancie, a tak dochádza k „ústretovo-tolerančným“ nedorozumeniam; napríklad predavačka – skôr nevedome ako vedome – očakáva ústretovosť a toleranciu aj so zreteľom na spomínané dôvody preferencie maďarčiny pri oslovovaní zákazníkov, ale aj zákazník slovenskej národnosti môže práve vzhľadom na to, že ide o kontaktové výrazy predavačky k zákazníkovi (v hre je aj heslo „Zákazník je náš pán“), očakávať zvýšenú citlivosť na ústretovosť, počítajúc s toleranciou zákazníkov maďarskej národnosti (predavačky nemusia vopred vedieť, ktorý jazyk preferuje daný zákazník). Sle-

dovaným sprievodným efektom súhry vzájomnej ústretovosti a tolerancie je zdanlivá neústretivosť a netolerancia. Čo sa týka 85 % respondentov maďarskej národnosti, ktorým neprekáža priorita slovenčiny pri dvojazyčných nápisoch a textoch, títo občania potvrdzujú vysokú mieru tolerancie voči všeobecnému úradnému jazyku. Odpoveď „neprekáža“ však môže vyplývať jednak z toho, že tomuto javu neprpisujú osobitný význam (nie je pre nich dôležité, ktorý jazyk je na prvom mieste), a jednak z prostého rešpektovania faktu, že ide o jazyk majority, a tak je preferencia slovenčiny vo verejných komunikačných sférach správna. 14 % respondentov maďarskej národnosti odpoveďou, že im tento jav prekáža, však dáva najavo, že sa tu narúša prirodzená ústretivosť a tolerancia. V ich obzore sa zrejme aktualizoval jazykový zákon.

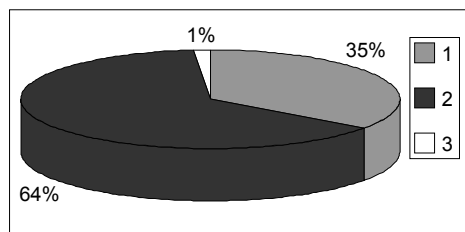
Na vybrané aspekty jazykového zákona je zameraná skupina otázok č. 10 až č. 14. Otázkou č. 10 sa zisťuje skúsenosť respondentov s vplyvom tohto zákona na používanie slovenského a maďarského jazyka na zmiešaných územiach. Podľa pozorovania respondentov slovenskej národnosti (otázka č. 10(a)) 84 % z nich si myslí, že zákon nijako neovplyvnil používanie slovenského jazyka, kým 14 % nejaký vplyv zákona spozorovalo. Na otázku, či tento zákon nejakovo ovplyvnil používanie maďarského jazyka (otázka č. 10(b)), 35 % respondentov maďarskej národnosti odpovedalo kladne, 64 % záporne. Kladná odpoveď tretiny Maďarov signalizuje, že zákon v nich vyvolal minimálne pocit reštrikčného účinku na používanie ich jazyka, čo však výrazná väčšina nepotvrdila. Pozornosť vzbudzuje porovnanie údajov z otázky č. 10(a) s údajmi z otázky č. 11. Na otázku č. 11, či Slováci žijúci na zmiešaných územiach potrebujú jazykový zákon, aby sa slovenčina mohla používať bez obmedzenia, 35 % respondentov slovenskej národnosti reagovalo kladne, 63 % záporne. Odpovede na otázku č. 10(a) nie sú celkom konzistentné s týmito odpoveďami. K 14 % Slovákov, ktorí spozorovali vplyv jazykového zákona na používanie slovenčiny, pribudlo 21 % (spolu 35 %) tých, ktorí sa vyslovili za potrebu tohto zákona, čo znamená, že zo 63 % Slovákov, ktorí nespozorovali žiadny vplyv, tých 21 % – napriek neregistrovaníu žiadneho vplyvu – zákon podporuje. Táto nekonzistentnosť sa dá vysvetliť ako špecifický prípad možného rozporu medzi bežným empirickým poznaním a deklaráciou. Možnosť výskytu takého rozporu vyplýva (aj) z diskurznych vplyvov na jednotlivcov, ktoré môžu byť také silné, že spochybnia ich vlastné skúsenostné znalosti. V našom prípade diskurz o jazykovom zákone mohol spôsobiť, že časť respondentov deklarovala jeho potrebu, hoci takýto postoj nemá oporu v ich empirii. Podľa očakávania drvivá väčšina respondentov maďarskej národnosti – 87 % – nevidí potrebu jazykového zákona, aby sa slovenčina mohla používať bez obmedzenia, ale 12 % takú potrebu deklaruje. Údaj 12 % korešponduje s údajom 10 %, ktorý sa týka respondentov maďarskej národnosti so skúsenosťou, že jazykový zákon pomohol vyriešiť nejaký problém v spolužívaní Slovákov a Maďarov (otázka č. 12). Podľa toho týchto 10 % a 12 % respondentov vníma jazykový zákon ako nástroj riešenia reálneho jazykového problému Slovákov. Z respondentov slovenskej národnosti až 90 % odpovedalo

záporne na otázku č. 12, len 9 % je tej mienky, že tento zákon pomohol, čo ale nekorešponduje s 35 % respondentov schvaľujúcich potrebu zákona, takže sa podčiarkuje spomínaná nekonzistentnosť.

Otázka č. 10a Odpovedzte, prosím, ak ste slovenskej národnosti: Spozorovali ste, že jazykový zákon nejako ovplyvnil používanie slovenského jazyka?

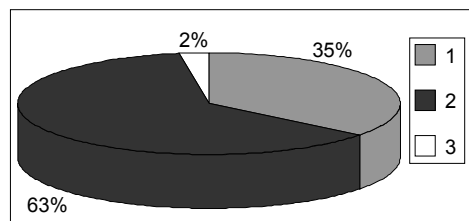

Otázka č. 10b Odpovedzte, prosím, ak ste maďarskej národnosti: Spozorovali ste, že jazykový zákon nejako ovplyvnil používanie maďarského jazyka?

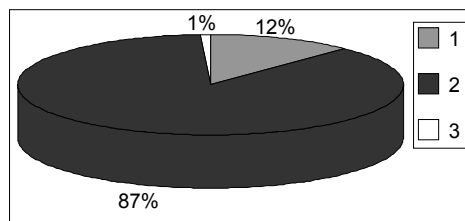

1 – áno, 2 – nie, 3 – neudáva

Otázka č. 11 Potrebujú podľa Vás Slováci žijúci na zmiešaných územiach jazykový zákon, aby sa slovenčina mohla používať bez obmedzenia? (respondenti slov. nár.)

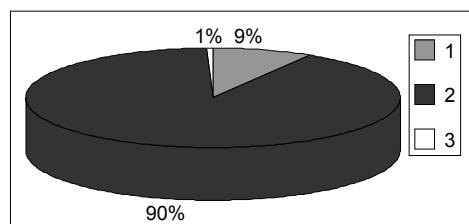

Otázka č. 11 Potrebujú podľa Vás Slováci žijúci na zmiešaných územiach jazykový zákon, aby sa slovenčina mohla používať bez obmedzenia? (respondenti maď. nár.)

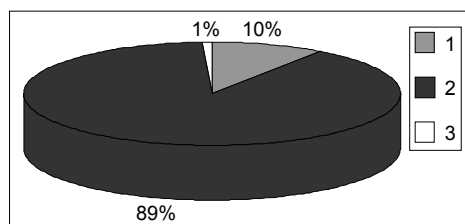

1 – áno, 2 – nie, 3 – neudáva

Otázka č. 12 Máte skúsenosť, že jazykový zákon pomohol vyriešiť nejaký problém v spoluživaní Slovákov a Maďarov? (respondenti slov. nár.)

Otázka č. 12 Máte skúsenosť, že jazykový zákon pomohol vyriešiť nejaký problém v spoluživaní Slovákov a Maďarov? (respondenti maď. nár.)

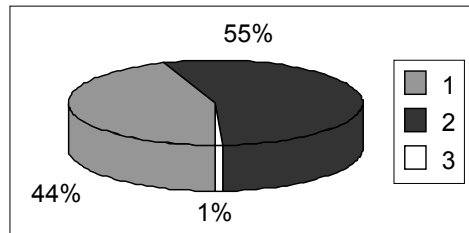
1 – áno, 2 – nie, 3 – neudáva

Otázka č. 13 bola priamo namierená na možnú rušivosť jazykového zákona v koexistencii Slovákov a Maďarov. V priemere 44 % respondentov má skúsenosť, že zákon narušil ich spolunažívanie, 55 % takú skúsenosť nemá. Pomer v rámci Slovákov je 34 % (áno) : 64 % (nie) a v rámci Maďarov 50 % (áno) : 49 % (nie). Neprekvapuje vyššie percento respondentov maďarskej národnosti so skúsenosťou, že zákon rušivo zasiahol do spolunažívania etník, lebo títo príslušníci, prirodzene, citlivejšie vnímali jeho prijatie.

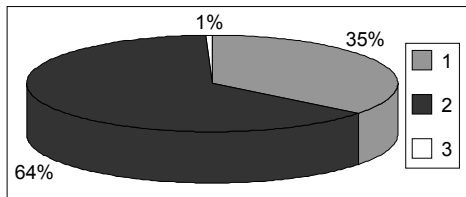
Otázka č. 13

Máte skúsenosť, že jazykový zákon narušil spolunažívanie Slovákov a Maďarov?

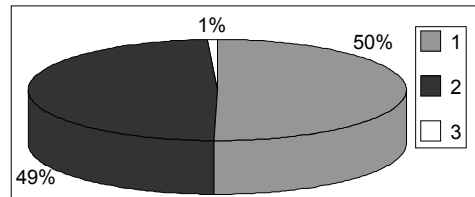

1 – áno, 2 – nie, 3 – neudáva

Otázka č. 13 Máte skúsenosť, že jazykový zákon narušil spolunažívanie Slovákov a Maďarov? (respondenti slov. nár.)

Otázka č. 13 Máte skúsenosť, že jazykový zákon narušil spolunažívanie Slovákov a Maďarov? (respondenti maď. nár.)

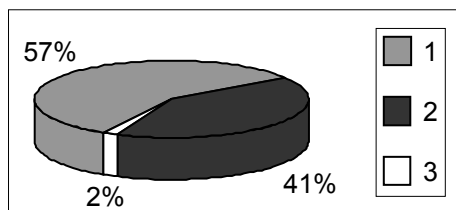
Ako konzistentný je celkový pomer 44 % (áno) : 55 % (nie) s odpoveďami na otázky č. 10 až č. 12? V kontexte týchto odpovedí – dvojtretinová väčšina nespozorovala nejaký vplyv jazykového zákona na používanie jazykov a nevidí potrebu takého zákona a drvivá väčšina nemá skúsenosť, že sa jeho zavedením vyriešil nejaký koexistenčný problém – sa ukazuje, že rozpoltenosť respondentov spočíva v ich empirickej znalosti vzťahujúcej sa na to, akú rolu hrá jazykový zákon v ich sociálnom svete a aká je ich imunita proti zásahu do ich prirodzenej multietnickej koexistencie. Odpoveď, že jazykový zákon nenarušil spolunažívanie Slovákov a Maďarov na sledovaných územiach, zahŕňa: (a) tamojší občania si tento zákon nevšímajú vôbec alebo ho považujú za niečo marginálne v ich živote, (b) zákon sa dostal do ich pozornosti, ako aj diskurz o ňom, ale disponujú primeranou odolnosťou proti tomu, aby jeho pôsobenie deformačne zasiahlo do ich sociálnej interakcie. Reakcia, že jazyko-

vý zákon narušil spolunažívanie, implikuje: (a) pred prijatím zákona spolunažívanie bolo normálne aj so zreteľom na používanie jazykov, (b) diskurz o jazykovom zákone zapôsobil na občanov tak, že sa v nich vzbudila pochybnosť o tejto normalite, a teda sa podlomila spomínaná odolnosť, (c) zákon síce narušil spolunažívanie, ale odstránil sa deficit v jazykovom poriadku (tento implikát korešponduje s názorom respondentov, podľa ktorého Slováci taký zákon potrebujú, aby sa slovenčina mohla používať bez obmedzenia; ide o 35 % slovenských a 12 % maďarských respondentov; pravda, aj tu treba brať do úvahy vplyv diskurzu o jazykovom zákone na ich odolnosť). V hre sú teda tri určujúce faktory: (1) presvedčenie, že normalita spolunažívania aj so zreteľom na používanie jazykov zodpovedá stav bez jazykového zákona, (2) presvedčenie, že jazykovým zákonom sa normalita nastoľuje, (3) potenciálny vplyv diskurzu o jazykovom zákone na myslenie a konanie jednotlivcov. Odpovede jednotlivcov sú determinované pôsobením týchto faktorov v ich sociálnej interakcii, v ktorej sa presvedčenie môže posilňovať alebo oslabovať a potenciálny vplyv diskurzu v rozličnej miere realizovať.

Pozadím otázky č. 14 je mienka, ktorá sa v politickom spore pri prijímaní jazykového zákona objavovala, že tento zákon je prostriedok na demonštráciu hegemonie majority v Slovenskej republike. Úvodzovky pri segmente otázky *kto je pánom v tomto štáte* majú citačnú funkciu – cituje sa z vyjadrení politikov maďarskej národnosti. Celkove 57 % respondentov súhlasí s názorom, že prijatie jazykového zákona malo len ukázať, „kto je pánom v tomto štáte“, 41 % s týmto názorom nesúhlasí. Podľa očakávania súhlas s týmto názorom vyslovilo viac respondentov maďarskej národnosti – 66 % oproti 46 % opýtaných slovenskej národnosti – a naopak oproti 53 % nesúhlasiacich Slovákov stojí 32 % Maďarov s nesúhlasom. Keďže pri tejto otázke nejde už len o vzťah medzi Slovákami a Maďarmi na južnom Slovensku, ale aj o vzťah medzi týmito etnikami v rámci Slovenskej republiky vôbec, respondenti sa ocitli v situácii, v ktorej sa vyjadrovali k vzťahu slovenskej majority k maďarskej minorite na pozadí vlastnej skúsenosti z bezprostrednej koexistencie občanov z týchto etník. Na jednej strane ich autentická skúsenosť nie je kompatibilná s predstavou slovenského hegemonizmu, ale na druhej strane aj oni vnímajú aktivity na slovenskej politickej scéne, v ktorých sa prejavuje rozličná miera politického ťaženia z chápania slovenského národa ako štátotvorného subjektu (porov. s úvodnými slovami Ústavy Slovenskej republiky: „My, národ slovenský... spoločne s príslušníkmi národnostných menšín...“). Pri súhlasnej reakcii v mentálnom obzore respondentov (57 %) sa ako salientný moment zrejme objavili tieto aktivity na slovenskej politickej scéne, aj keď nemuseli byť všetci tej mienky, že išlo *len* o demonštráciu, „kto je pánom v tomto štáte“. Pri nesúhlasnej reakcii menšej časti respondentov (41 %) dominovala vlastná lokálna skúsenosť, podľa ktorej Slováci neprejavujú hegemonistické sklony, a tým sa vplyv spomínaných politických aktivít neutralizuje, pričom, pravda, jednotlivci môžu pripustiť, že v pozadí prijatia zákona je aj hegemonizmus istých politických síl, ale prevláda vplyv skúsenosti.

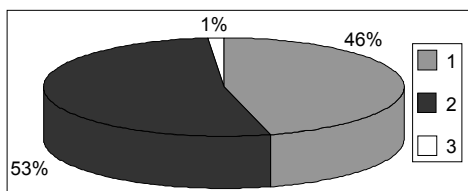
Otázka č. 14

Súhlasíte s názorom, že prijatie jazykového zákona malo len ukázať „kto je pánom v tomto štáte“?

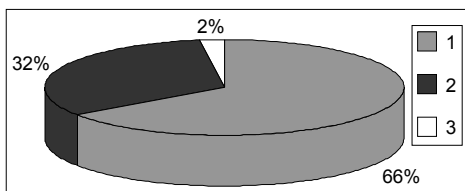

1 – áno, 2 – nie, 3 – neudáva

Otázka č. 14 Súhlasíte s názorom, že prijatie jazykového zákona malo len ukázať „kto je pánom v tomto štáte“? (respondenti slov. nár.)

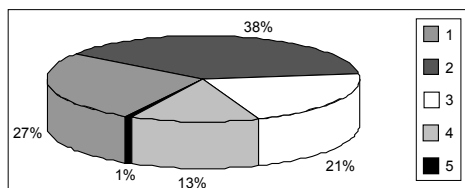
Otázka č. 14 Súhlasíte s názorom, že prijatie jazykového zákona malo len ukázať „kto je pánom v tomto štáte“? (respondenti maď. nár.)

Vplyvu politikov na vzťah medzi občanmi slovenskej a maďarskej národnosti na zmiešaných územiach sa týkajú otázky č. 15 a č. 16. Len 13 % respondentov – skúsenosť Slovákov a Maďarov sa percentuálne zhoduje – sa vyjadrilo, že nemajú žiadny vplyv. 22 % opýtaných slovenskej a 20 % maďarskej národnosti má skúsenosť, že vplyv je zanedbateľný (celkove 21 %). Podľa početne najvýraznejšej skupiny – 38 % (Slováci 34 % a Maďari 42 %) – vplyv je mierny a druhej najpočetnejšej skupiny – 27 % (Slováci 30 % a Maďari 24 %) – politici silne vplyvajú na tento vzťah. Z údajov vyplýva, že 65-percentná väčšina registruje reálny vplyv politikov, kým 34-percentná menšina nepocituje žiadny vplyv, resp. ho považuje za zanedbateľný (1 % respondentov sa nevyjadrilo).

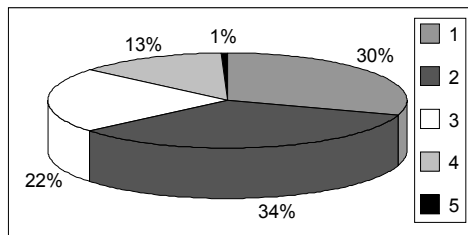
Otázka č. 15

Aký vplyv majú podľa Vašej skúsenosti politici na vzťah medzi občanmi slovenskej a maďarskej národnosti na zmiešaných územiach?

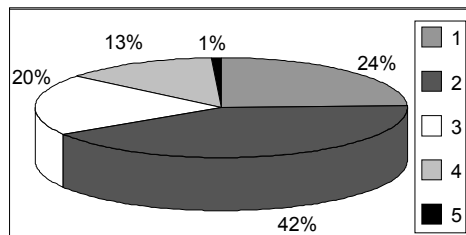

1 – silný, 2 – mierny, 3 – zanedbateľný, 4 – žiadny, 5 – neudáva

Otázka č. 15 Aký vplyv majú podľa Vašej skúsenosti politici na vzťah medzi občanmi slovenskej a maďarskej národnosti na zmiešaných územiach? (respondenti slov. nár.)

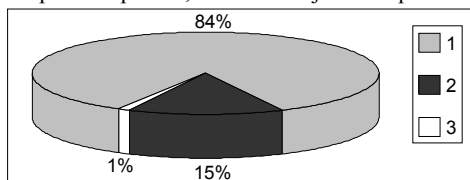
Otázka č. 15 Aký vplyv majú podľa Vašej skúsenosti politici na vzťah medzi občanmi slovenskej a maďarskej národnosti na zmiešaných územiach? (respondenti maď. nár.)

Nadväzujúca 16. otázka je zameraná na názor, s ktorým sa bežne stretávame, že Maďari a Slováci na južnom Slovensku normálne spolunažívajú, ale nebezpeční sú politici, ktorí nastoľujú umelé problémy. Celkove 84 % respondentov – 81 % slovenskej a 87 % maďarskej národnosti – s týmto názorom súhlasí, 15 % opýtaných – 18 % slovenskej a 12 % maďarskej národnosti – nesúhlasí.

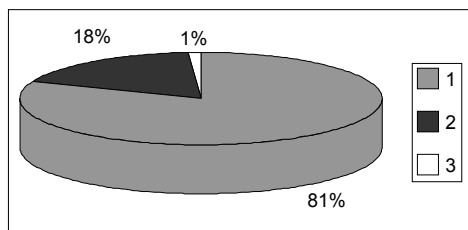
Otázka č. 16

Súhlasíte s názorom, že Maďari a Slováci žijúci na zmiešaných územiach napriek odlišným jazykom normálne spolunažívajú, ale nebezpeční sú politici, ktorí nastoľujú umelé problémy?

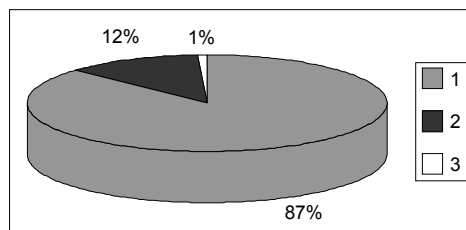

1 – súhlasím, 2 – nesúhlasím, 3 – neudáva

Otázka č. 16 Súhlasíte s názorom, že Maďari a Slováci žijúci na zmiešaných územiach napriek odlišným jazykom normálne spolunažívajú, ale nebezpeční sú politici, ktorí nastoľujú umelé problémy? (respondenti slov. nár.)

Otázka č. 16 Súhlasíte s názorom, že Maďari a Slováci žijúci na zmiešaných územiach napriek odlišným jazykom normálne spolunažívajú, ale nebezpeční sú politici, ktorí nastoľujú umelé problémy? (respondenti maď. nár.)

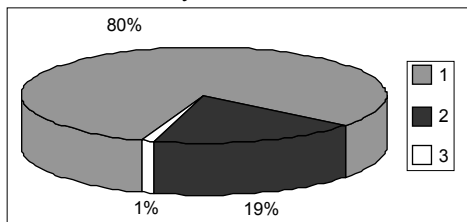

Keď porovnáme údaje z otázok č. 15 a č. 16, nápadné je, že na jednej strane 65 % respondentov registruje vplyv politikov na vzťah medzi občanmi slovenskej a maďarskej národnosti, a na druhej strane drvivá väčšina (84 %) zastáva názor, že ich spolunažívanie je normálne, aj keď je ohrozované politikmi. Z porovnania vyplýva, že registrovaný vplyv je buď epizodický, resp. „kampaňovitý“, a vlnovite zasahuje do vzťahu, alebo síce stály, ale – aj keď ho 27 % respondentov kvalifikuje ako „silný“ – nezasahujúci do kultúrneho fundamentu slovensko-maďarského spolunažívania, čo svedčí o pevnosti tohto základu. Reakcia 37 % respondentov – vplyv politikov na vzťah je „zanedbateľný“ alebo „žiadny“ – má zrejme oporu v pevnosti tohto fundamentu, ktorá perspektívu nazerania fixuje tak silne, že vylučuje videnie reálneho ovplyvňovania vzťahu politikmi. Odpoveď drvivej väčšiny respondentov (84 %) vypovedá aj o tom, že problémy nastoľované politikmi interpretujú ako umelé, t. j. také, ktoré nie sú organickou súčasťou spolunažívania Slovákov a Maďarov, ako aj o tom, že normalita ich koexistencie je vystavená tlaku deštruktívneho potenciálu politických aktivít. 15 % respondentov svojím nesúhlasom s názorom, že politici sú nebezpeční pre normálne spolunažívanie, dáva najavo, že realita nezodpovedá normálnemu stavu spolunažívania. Tento názor môže mať skúsenostný základ (môže spočívať na individuálnych skúsenostiach z medzietnických kontaktov), ale môže byť aj následkom vplyvu politiky, resp. môže byť výsledkom kombinácie týchto faktorov. Nesúhlasná reakcia stimuluje k analýze normality, ale dominantná závažnosť faktu, že veľmi výrazná väčšina vníma daný stav spolunažívania ako normálny, bude v každej analýze rozhodujúcim faktorom.

Poslednou otázkou (č. 17) sa zisťovalo, či rozšírený názor, že mnohí Slováci žijúci mimo zmiešaných území majú skreslený obraz o spolunažívaní Maďarov a Slovákov na týchto územiach, je aj názorom obyvateľov v týchto oblastiach. Respondenti oboch národností reagovali takmer zhodne: 80 % Slovákov a 81 % Maďarov s týmto názorom súhlasí, 19 % a 18 % nesúhlasí. Súhlas s týmto názorom je zaiste podložený konfrontáciou vlastných empirických znalostí s výrokmí nepodloženými vlastnými skúsenosťami, a teda sú vystavené podozreniu, že sa do nich premietajú predsudky a stereotypy, ale aj cieľavedomé politicky motivované videnie. 18 a 19 percent nesúhlasiacich zhruba korešponduje s 15 percentami nesúhlasiacich s názorom na nebezpečnosť politikov z predchádzajúcej otázky, takže za ich reakciou je obraz spolunažívania, ktorý sa odlišuje od obrazu drvivej väčšiny ich spoluobčanov na zmiešaných územiach. Pre interpretáciu je významné to, že súhlas vyjadrila aj výrazná väčšina respondentov slovenskej národnosti, čo je dôležité na eliminovanie podozrenia, že príslušníci maďarskej národnosti majú záujem živíť tvrdenie o skreslenosti obrazu netamajšími Slovákami, aby tak spochybnili jeho realnosť. 80 % z celkového počtu respondentov oboch národností implicitne vyjadrilo, že náprava deformácie tohto obrazu je jedným z predpokladov optimalizácie koexistencie Slovákov a Maďarov v Slovenskej republike.

Otázka č. 17

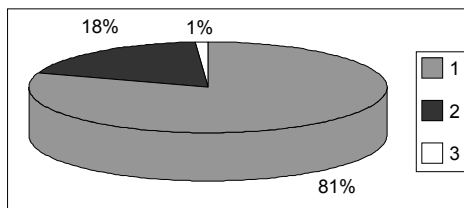
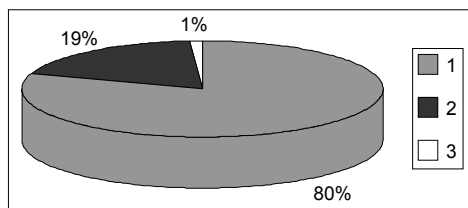
Súhlasíte s názorom, že mnohí Slováci žijúci mimo zmiešaných území majú skreslený obraz spolunažívania Maďarov a Slovákov na týchto územiach?

1 – súhlasím, 2 – nesúhlasím, 3 – neudáva

Otázka č. 17 Súhlasíte s názorom, že mnohí Slováci žijúci mimo zmiešaných území majú skreslený obraz spolunažívania Maďarov a Slovákov na týchto územiach? (respondenti slov. nár.)

Otázka č. 17 Súhlasíte s názorom, že mnohí Slováci žijúci mimo zmiešaných území majú skreslený obraz spolunažívania Maďarov a Slovákov na týchto územiach? (respondenti maď. nár.)

5. ZÁVERY

Z interpretácie reakcií respondentov vyplývajú tieto zhrňujúce a zovšeobecnené závery:

(1) Prirodzená multietnická koexistencia v spolunažívaní občanov slovenskej a maďarskej národnosti funguje ako riadiaci princíp, ktorý akceptujú ako fundamentálnu kultúrotvornú silu prameniaca z prirodzenej sociálnej inteligencie generácií. V ich povedomí, správaní a konaní je zakotvené poslanstvo predchádzajúcich generácií, že stav prirodzenej normatívnej koexistencie je optimálny spôsob ich spoločného sociálneho bytia. Napriek vplyvom politiky tento stav neustále reprodukovujú, a tak utvrdzujú svoju kolektívnu kohéziu a prejavujú svoju odolnosť proti deštruktívnym tlakom. Prirodzená koexistencia neznamená dokonalú harmóniu v spolunažívaní, jej základom sú štandardizácie s tradíciou, ktoré nevylučujú ani protirečenia, ale vytvárajú to, čo ich vnútorne stmeluje ako sociálny celok s povahou kolektívu. Odlišnosť reakcie respondentov na predložené otázky len preukazuje to, že neharmonická koherencia, t. j. nesúladné štandardizácie v myslení, cítení, konaní aj postojoch, nie je nezlučiteľná so stavom prirodzenej multietnickej koexistencie. Pre ich kohéziu je rozhodujúca kolektívna duchovnosť, teda to, že tieto štandardizácie sú jednotlivcom

dôverne známe, vnímajú ich ako determinanty spoločného sociálneho sveta a súčasne ako ponuky správania a konania, takže fungujú ako stimulačná báza, na ktorú jednotlivci reagujú v závislosti od ich motivačných síl. Štandardizácie týkajúce sa ich vzájomných vzťahov ako príslušníkov dvoch etník sú súčasťou ich kultúry, čiže im vlastného sociálnoživotného prostredia, ktoré chápu a prežívajú ako normalitu.

(2) Prirodzená sociálna inteligencia príslušníkov slovenskej aj maďarskej národnosti je garantom takého akomodačno-asimilačného pomeru v používaní jazyka druhého etnika, ktorým primerane prejavujú vzájomnú jazykovú ústretovosť a toleranciu. „Primerane“ znamená, že sa jazykovo prispôsobujú jeden druhému a súčasne si prispôsobuje jeden druhého v takej miere, ktorá zodpovedá ich pocitu, predstave, chápaniu ústretovosti a tolerancie bez ujmy na ich etnickej rovnocennosti a rovnoprávnosti. Pretože vo vzťahu ústretovosti a tolerancie je moment (neantagonistického) protirečenia – štandardizované očakávanie ústretovosti a štandardizované očakávanie tolerancie sú aj potenciálnym zdrojom napätia v sociálnej interakcii – a akomodačno-asimilačný pomer nie je určený ako fixná veličina, lebo sa vždy aktualizuje v konkrétnej komunikačnej udalosti, vyskytujú sa v tomto vzťahu aj poruchy, ktoré sa do jeho reflexie môžu premietnuť ako identifikácia rušivého momentu v prirodzenej normatívnej koexistencii etník. Tento moment však principiálne neohrozuje túto koexistenciu. Ani fakt, že sa zisťuje nezanedbateľný výskyt neovládania slovenčiny príslušníkmi maďarskej národnosti vrátane nezájmu o osvojenie si tohto jazyka, čo nezodpovedá predstave o normalite až dvojtretinovej väčšiny respondentov obidvoch národností, a preto sa neodmieta ani požiadavka povinného ovládania majoritného jazyka. Pozadím tohto postoja je pragmatické nazeranie na schopnosť komunikovať v jazyku majority, branie zreteľa na úžitkovú hodnotu tohto jazyka pre menšinové obyvateľstvo, čo je však v konfrontačnom vzťahu s nazeraním z perspektívy slobody jednotlivca a jeho včlenenosti do kolektívu, a teda zo zorného uhla práv a povinností.

(3) Keďže jazykový zákon je externým („umelým“) zásahom do prirodzeného normatívneho používania jazykov, ktoré je sprevádzané blízkym alebo jednoducho korektným vzťahom k jazyku druhého etnika, jeho pôsobenie má potenciálne deštruktívny účinok na prirodzenú koexistenciu jazykov. Rozsah, v akom sa tento možný účinok reálne prejavuje, je „previerkou“ kohézności prirodzeného multietnického kolektívu. Jazykovým zákonom v slovensko-maďarskom prostredí južného Slovenska sa navodila duchovná atmosféra, skupinami obyvateľstva nerovnako vnímaná, ktorá v rozličnej miere (vo vzťahu k rozličným skupinám) zneisťuje príslušníkov obidvoch etník, a to tým, že stimuluje pochybnosti o ich vlastných skúsenostiach, presvedčeniach a ustálených postojoch týkajúcich sa ich spolunažívania. Táto atmosféra vyvolala konfrontáciu vlastnej empirie s diskurzom o jazykovom zákone, v ktorej sa prejavuje známy efekt diskurzu: istý spôsob hovorenia o niečom sa štandardizuje tak, že sa stáva aj spôsobom myslenia, a keďže sa tak myslí, tak sa aj hovorí atď. Odmietavá odpoveď väčšiny respondentov na otázku zameranú na potrebu

jazykového zákona svedčí o ich odolnosti proti sugescii diskurzu, opačná odpoveď respondentскеj menšiny však vypovedá o reálnosti jej vplyvu. Závažné je zistenie, že aj keď dvojtretinová väčšina nevidí nejaký vplyv zákona na používanie slovenčiny a maďarčiny a výrazná väčšina nemá znalosť o vyriešení nejakého koexistenčného problému zavedením tohto zákona, zhruba polovica má skúsenosť, že zákon rušívo zasiahol do spolunažívania. Z reakcií väčšiny vyplýva, že z ich hľadiska prijatie jazykového zákona nemá motiváciu v reálnej potrebe občanov. Jeho zavedenie je však atakom na prirodzenú normatívnu koexistenciu jazykov, a tým aj ich nositeľov. Hoci sa ním neoslabuje kohézia slovensko-maďarskej komunity, podnecuje epizodické konflikty ako možný zdroj politického profitu.

(4) Tézu, že prirodzená normatívna koexistencia jazykov a ich nositeľov je pre obyvateľstvo na etnicky zmiešaných územiach južného Slovenska optimálnym spôsobom spolunažívania, najmarkantnejšie podporuje súhlas 84 % respondentov s názorom o nebezpečenstve politikov pre udržiavanie tohto stavu. Toto nebezpečenstvo respondenti vnímajú ako reálne, lebo 65 % sa vyjadrilo, že vplyv politikov je pozorovateľný fakt. Do úvahy prichádza aj interpretácia, že nemusí ísť len o prosté utilitárne politické ťaženie (aj tento názor môže nadobudnúť povahu stereotypu), lebo politika môže aj optimalizačne zasahovať do koexistencie, ktorú vnímajú ako normálnu, prirodzenú. V tomto prípade sa pripúšťa, že štandardizácie, ktoré vytvárajú ich koexistenčnú kultúru, zabráňujú im vidieť deformácie v ich spolunažívaní (vyššie sme hovorili o deontickej sile a sugescii normality), alebo sa vychádza z toho, že občania nie sú schopní identifikovať svoje objektívne potreby a záujmy, resp. ich presadzovať, takže „osvietenská“ podpora politika je potrebná na optimalizáciu spôsobu koexistencie. Takáto interpretácia nie je kompatibilná so slovensko-maďarskou koexistenčnou praxou, ktorá je ekvivalentná s formami spolunažívania iných etník považovanými za štandardné a vnímanými ich aktérmi ako také, aké majú byť, lebo zabezpečujú perzistenciu ich multietnického sociálneho útvaru. Ak východiskom politiky je zameranosť na porozumenie koexistujúcim občanom slovenskej a maďarskej národnosti, príslušné politické praktiky nemôžu byť založené na objektivistickej filozofii, podľa ktorej „osvietená“ elita dokáže spoznať objektívne potreby a záujmy občanov a na tomto základe prospešne intervenovať do ich spolunažívania. Adekvátnym podkladom je subjektivistická filozofia, podľa ktorej porozumieť koexistujúcim príslušníkom týchto národností predpokladá vniknutie do ich interpretácie multietnického spolunažívania, chápanej a prežívanej ako súčasť toho, čo vytvára ich prirodzený sociálny svet.

(5) Fakt, že drvivá väčšina respondentov slovenskej aj maďarskej národnosti je presvedčená o skreslenosti obrazu ich spolunažívania, ktorý sa traduje v slovenskom prostredí mimo južného Slovenska, je výzvou na hlbšie poznávanie jazykovej situácie a koexistenčnej kultúry na tomto území, ako aj na navodenie verejného diskurzu o týchto javoch, ktorým sa odstránia reprodukované stereotypy a predsudky. Táto výzva podnecuje aj k systematickému skúmaniu vzťahu medzi Slovákmi a Maďarmi

v Slovenskej republike najmä so zreteľom na vzájomnú interpretáciu ich inakosti a z nej vyplývajúcej miery vzájomnej cudzosti, a teda s ohľadom na prekážky pri vzájomnom zblížovaní sa a odstraňovaní inkluzívno-exkluzívnych sociálnych praktík. Výsledky takto orientovaného vedeckého výskumu sú ponukou pre politiku, ktorá je zameraná na optimalizáciu podmienok ich koexistencie a má na mysli jej perzistenciu.

Príloha

Zoznam škôl, na ktorých sa získali údaje dotazníkovou metódou (v zátvorke sa uvádzajú mená anketárov, ktorým autori štúdie aj na tomto mieste vyslovujú vďaku)³:

Obchodná akadémia s vyučovacím jazykom slovenským a maďarským, 932 01 Veľký Meder, Bratislavská 38 (Erika Halászová);

Gymnázium Mateja Korvína s vyučovacím jazykom maďarským, 932 01 Veľký Meder, Bratislavská 38 (Diana Véghová);

Gymnázium Ármina Vámbéryho s vyučovacím jazykom maďarským, 929 36 Dunajská Streda, Nám. sv. Štefana 1190/4 (Judita Kollárová);

Stredná zdravotnícka škola s vyučovacím jazykom slovenským a maďarským, 929 01 Dunajská Streda, Športová 349/34 (Judita Kollárová);

Súkromná stredná odborná škola s vyučovacím jazykom maďarským, 946 03 Kolárovo, Slovenská 52 (Nikoleta Brusziiová);

Stredná odborná škola obchodu a služieb, 945 01 Komárno, Budovateľská 32 (Nikoleta Brusziiová);

Spojená cirkevná škola Marianum s vyučovacím jazykom maďarským, 945 01 Komárno, Ul. biskupa Királyja 30 (Valéria Jandásiová);

Súkromná stredná odborná škola, 929 01 Dunajská Streda, Trhovisko 2294/15 (Valéria Lelkes);

Gymnázium – Gimnázium Štúrovo, 943 01 Štúrovo, Adyho 7 (Ondrej Závodszi);

Stredná priemyselná škola, 945 50 Komárno, Petófiho 2 (Andrea Šuchová);

Stredná odborná škola, 945 25 Komárno, Bratislavská cesta 10 (Mária Malíková);

Gymnázium Zoltána Kodályja s vyučovacím jazykom maďarským, 924 01 Galanta, SNP 1004/34 (Ildikó Rencésiová);

Gymnázium Janka Matúšku, 924 01 Galanta, SNP 1004/34 (Ildikó Rencésiová);

Gymnázium Ľudovíta Jaroslava Šuleka, 945 52 Komárno, Pohraničná 10 (Marcel Pilecký).

Bibliografia

DOLNÍK, Juraj (a): Teória spisovného jazyka (so zreteľom na spisovnú slovenčinu). Bratislava: Veda 2010. 230 s.

DOLNÍK, Juraj (b): Jazyk – človek – kultúra. Bratislava: Kalligram 2010. 219 s.

DOLNÍK, Juraj: Slovenská identita a jazykový zákon. In: OS. Etnicita a viacjazyčnosť, 2011, č. 2, s. 10 – 25.

---

³ Ak pri názve školy nie je uvedený vyučovacím jazyk, ide buď o školu s triedami so slovenským aj maďarským vyučovacím jazykom, alebo o školu s vyučovacím jazykom slovenským.

**SLOVANSKÝ JAZYKOVÝ ATLAS. LEXIKÁLNO-SLOVOTVORNÁ SÉRIA
4. ZVÄZOK: POĽNOHOSPODÁRSTVO**

Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2012

ISBN 978-80-224-1236-0

Vedecká redaktorka: Adriana Ferenčíková

Redakčná rada: Adriana Ferenčíková, Martin Chochol, Helmut Jenč, Lubor Králik,
Janusz Siatkowski, Žanna Ž. Varbot, Pavol Žigo

Najnovší zväzok lexikálno-slovotvornej série Slovanského jazykového atlasu mapuje lexikálnu, slovotvornú a sémantickú územnú diferencovanosť lexiky slovanských dialektov spojenej s poľnohospodárstvom ako jedným z najstarších výrobných odvetví, ktoré tvorilo základnú súčasť materiálnej kultúry Slovanov. Mapovanú slovnú zásobu možno na základe významovej blízkosti a vecnej súvislosti reálií, príznamkov a javov zoskupiť do užších tematických okruhov: poľnohospodársky obrábaná pôda, kultivácia pôdy, ovocné dreviny a ich plody, zelenina a olejniný, obilniny, ich časti a ich vegetačné fázy, úroda a jej ochrana, krmoviny, činitelia a činnosti spojené s poľnohospodárskymi prácami, názvy náradí, ich častí a vlastností a časové úseky spojené s jednotlivými poľnými prácami.

Veľká časť lexiky z týchto tematických okruhov patrí do najstarších vrstiev základného fondu všetkých slovanských jazykov. Okrem slov zdedených z praslovanského obdobia sú tu zastúpené aj mladšie domáce slová a slová prevzaté z cudzích jazykov, ktoré prešli rozmanitými procesmi zvukovej a morfolologickej adaptácie. Historický vývoj tejto časti slovnéj zásoby odráža rozvoj tradičnej poľnohospodárskej kultúry, ako aj hospodársko-spoločenské kontakty Slovanov s inými etnikami. Jazykovozemepisný pohľad na situáciu v dialektoch ako prirodzene sa vyvíjajúcich územných variantoch národných jazykov ponúka mnoho nových poznatkov nielen pre dialektológiu a historickú jazykovedu, ale i pre výskum jazykových kontaktov, pre všeobecnú jazykovedu, sociolingvistiku, etnolingvistiku i samu etnológiu.

Obsahom zväzku je 106 máp (+ 1 nemapovaný materiál), ktorých materiálovú bázu tvoria nárečové údaje z celého slovanského jazykového teritória vo vybranej sieti 830 bodov, ich súčasťou sú legendy a komentáre. Na konci zväzku je súhrnný abecedný a retrográdný index kartografovaných lexém.

Štvrtý zväzok Slovanského jazykového atlasu je výsledkom práce medzinárodného autorského kolektívu, na jeho príprave sa podieľali členovia všetkých národných komisií Slovanského jazykového atlasu (Bielorusko, Bosna a Hercegovina, Česko, Chorvátsko, Macedónsko, Nemecko, Poľsko, Rusko, Slovensko, Slovinsko, Srbsko a Čierna Hora, Ukrajina).

VZNIK EVIDENČNÝCH OPERÁTOROV V SLOVENČINE Z HĽADISKA GRAMATIKALIZAČNEJ TEÓRIE*

MARTINA IVANOVÁ

Inštitút slovakistických, mediálnych a knižničných štúdií
Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove

IVANOVÁ, Martina: The Rise of Evidential Operators in Slovak from the Perspective of Grammaticalization Theory. Jazykovedný časopis, 2012, Vol. 63, No. 1, pp. 31 – 52. (Bratislava)

The study provides a synchronic account of evidentiality markers produced by grammaticalization processes in Slovak. While Slovak is not currently counted as having a grammaticalized evidentiality system, the high text frequency of verbal and adverbial operators that spread evidential scope over clauses is a clear indication of a great potential for such a system to be grammaticalized. The study describes two grammaticalization channels: from verb to parenthesis and particle, and from qualification adverb to commentary (sentence) adverb and particle. The research of grammaticalization steps is based on examination of material gained from the Slovak National Corpus.

Key words: evidentiality, epistemic modality, grammaticalization

1. ÚVODNÉ POZNÁMKY

Predmetom tohto príspevku bude analýza synchronnej funkčnej polysémie výrazov s evidenčnou hodnotou. Evidencialita sa v teoretickej literatúre definuje ako osobitná sémanticko-funkčná doména, ktorej funkciou je indikovať vo výpovedi evidenčný základ propozície – zdroj informácie, ktorým hovoriaci podopiera svoje tvrdenie (Aikhenvald, 2003, s. 1). Evidenčným zdrojom tvrdenia hovoriaceho môže byť:

(a) cudzia mienka alebo tvrdenie (reportívna evidencialita): *Hovorí sa, že to urobil Peter.; Vraj to urobil Peter.; Podľa neho to urobil Peter.; Mal to urobiť Peter.;*

(b) zmyslové vnímanie situácie (percepčná evidencialita): *Peter je, ako vidím, nahnevaný.; Peter je viditeľne nahnevaný.; Vidno, Peter je nahnevaný.;*

(c) inferencia (inferenčná evidencialita): percepčne založená inferencia (úsudok o platnosti propozície P_1 sa vyjadruje na základe percepcie situácie vyjadrenej propozíciou P_2): *Peter je úplne zelený, očividne mu je zle.;* nepercepčne založená inferencia (úsudok o platnosti propozície P_1 sa opiera o dedukciu na základe situácie vyjadrenej propozíciou P_2): *Kde tiekla voda, bol logicky spád.*

V niektorých teoretických koncepciách sa ako evidenčné operátory vymedzujú iba prostriedky morfolologickej povahy (porov. Aikhenvald, 2003, 2004). Z funkčno-

---

* Štúdia bola vypracovaná v rámci grantového projektu VEGA č. 1/0252/12 *Morfosyntaktické a lexikálne parametre kolokácií v slovenčine.*

-onomaziologickej perspektívy však do oblasti evidenciality možno zahrnúť všetky výrazové prostriedky, ktoré zjednocuje funkcia a význam špecifikovania evidenčného zdroja. V tejto súvislosti sa prikláňame k názoru Björna Wiemera (2009), ktorý v rámci evidenčných operátorov vymedzuje aj prostriedky lexikálnej povahy, pri ktorých je stabilnou súčasťou ich sémantického spektra význam evidencie.¹ Funkčno-sémantická kategória evidenciality v slovenčine zahŕňa prostriedky lexikálno-gramatickej povahy (modálny relátor *mať*, evidenčné partikuly *vraj*, *údajne*, *evidentne*, *očividne*, *zjavne*), syntaktické konštrukcie (tzv. autorizačné adverbriále zreteľa vyjadrené predložkovou konštrukciou „podľa + G“) a prostriedky lexikálnej povahy, t. j. perцепčné, kognitívne a komunikatívne predikáty a adverbriá (bližšie Ivanová, 2010, 2011). Ukazuje sa teda, že evidencialita sa v slovenčine profiluje ako kategória s relatívne malým jadrom a rozsiahlou perifériou.² Ide teda o málo (minimálne) gramatikalizovanú kategóriu.

2. GRAMATIKALIZAČNÉ PROCESY

Gramatikalizácia sa definuje ako vývinový proces, v ktorom pôvodne samostatná lexikálne jednotka v istom pragmatickom a morfosyntaktickom kontexte postupne nadobúda gramatickú funkciu (Lehmann, 2002). Jedným zo základných predpokladov gramatikalizačného procesu je koncept škálovitosti, stupňovitosti³, podľa ktorého sa lexikálna kategória nezmení na gramatickú náhle a naraz, ale prostredníctvom postupných krokov, prechodov. Gramatikalizačné procesy pri evidenčných operátoroch sa realizujú v dvoch základných kanáloch. V prvom prípade sú východiskovým zdrojom gramatikalizácie konštrukcie s verbom vyjadrujúcim príslušnú evidenčnú hodnotu (verbá dicendi pri reportívnej evidencialite, perцепčné verbá pri perцепčne založenej inferenčnej evidencialite a kognitívne verbá pri neperceptions založenej inferenčnej evidencialite), gramatikalizačná schéma zahŕňa nasledujúce kroky: lexikálny predikát → parentéza → partikula.

Gramatikalizačný proces sa pri týchto predikátoch realizuje v rozličnej miere. Predpokladom vysokého stupňa gramatikalizácie je pri týchto jednotkách súhrn niekoľkých faktorov: (a) štruktúrny faktor: obrátená linearizácia pôvodne hlavnej

---

¹ Takéto chápanie stojí v protiklade k vymedzeniu evidenciality ako gramatickej kategórie (Aikhenwald, 2004, s. 1). Ako výstižne poznamenáva Gabriele Diebold a Elena Smirnova (2010, s. 4), stotožňovanie gramatickej kategórie s funkčno-sémantickou kategóriou evidenciality je rovnaké ako stotožňovanie gramatickej kategórie času s funkčno-sémantickou kategóriou temporalnosti.

² Vychádzame z predpokladu, že jazykové prostriedky patriace do jednej funkčno-sémantickej kategórie sú štruktúrované tak, že v ich centre sú gramatické alebo lexikálno-gramatické kategórie s najvšeobecnejším významom, zasahujúce najväčší počet jednotiek, na ich periférii sú lexikálne prostriedky s najviac konkrétnym lexikálnym významom (porov. Sokolová, 2008).

³ V gramatikalizačnej teórii sa v tejto súvislosti používa termín „cline“ (prvýkrát ho použil Michael A. K. Halliday, 1961, cit. podľa Hopper – Traugott, 2003). Ide o metaforu, ktorá odráža empirické pozorovanie, že isté skupiny výrazových prostriedkov z interlingválneho pohľadu prechádzajú analogickými zmenami v podobnom poradí.

a vedľajšej vety (anteponovaná realizácia typická pre riadiaci predikát sa prehodnocuje v prospech interponovanej a postponovanej realizácie); (b) sémantický faktor (desémantizácia lexikálneho predikátu, formovanie evidenčného významu, kolokačná kompatibilita s evidenčnými operátormi identickej evidenčnej subdomény bez významového posunu); (c) pragmatický faktor (intenzifikácia subjektivizácie prehodnocovaním významu na evidenčný, prípadne evidenčného významu na epistemický); (d) frekvenčný faktor (vzhľadom na to, že perцепčne a neperceptione založená inferenčná evidencialita sa vymedzuje ako prípad tzv. personálnej evidenciality, zvyšuje sa frekvencia tvarov 1. os. indikatívu prézenta verbálnej jednotky).

V druhom prípade sa východiskom gramatikalizačného procesu stáva adverbium utvorené z deverbatívneho adjektíva, vyjadrujúce príslušnú evidenčnú hodnotu. Tento gramatikalizačný proces zasahuje adverbia s perceptioným významom. Gramatikalizačná schéma zahŕňa nasledujúce kroky: adverbium → vetné adverbium → partikula.

Predpokladom vysokého stupňa gramatikalizácie je pri týchto jednotkách súhrn niekoľkých faktorov: (a) štruktúrny faktor: zmena funkčného skopusu (kvalifikačné adverbium syntakticky determinujúce predikát sa prehodnocuje na tzv. komentujúce vetné adverbium, resp. na partikulu); (b) sémantický faktor (sémantické prehodnocovanie adverbia a následná desémantizácia v podobe partikulizácie prejavujúcej sa kolokačnou kompatibilitou s evidenčnými operátormi identickej evidenčnej subdomény bez reduplikácie evidenčného významu); (c) pragmatický faktor (intenzifikácia subjektivizácie prehodnocovaním perceptioného významu na význam perceptione založenej inferencie, neperceptione založenej inferencie a následne zmenou evidenčného významu na epistemický).

Z komunikačno-pragmatického hľadiska možno gramatikalizačné procesy pri evidenčných jednotkách vysvetliť na základe tzv. pragmatikalizácie. Elizabeth C. Traugott (1988, s. 406 – 416) v tejto súvislosti používa termín „pragmatic strengthening“. Jednou z hypotéz gramatikalizačnej teórie je, že propozičný obsah vykazuje tendenciu prechádzať na nepropozičný (napr. modálny alebo emocionálny, resp. aj evidenčný). Základom pragmatikalizácie pri evidenčných operátoroch je prehodnotenie pragmatických implikácií, ktoré na základe konvencionalizácie vyúsťujú do vytvorenia postojových nepropozičných (evidenčných) funkcií z pôvodne propozičného obsahu (pri gramatikalizácii evidenčných operátorov ide o oblasť komunikačných, perceptioných a kognitívnych významov). Vo výpovedi evidenčné operátory fungujú ako tzv. kvalifikátory propozície⁴ a ich použitie sa spája s rešpektovaním maximy kvality.⁵

---

⁴ V koncepcii Ferdinanda de Haana (2001) sa evidencialita vymedzuje ako tzv. propozičná deixa. Propozičná deixa zahŕňa prípady, keď hovoriaci vyjadruje svoj vzťah k propozícii na základe špecifikácie zdroja informácie, o ktorý sa vo výpovedi opiera. V koncepcii Guglielma Cinquea (1999) patria evidenčné a epistemické operátory do tzv. deiktickej zóny hovoriaceho.

⁵ V Griceovom vymedzení sa maxima kvality explikuje dvoma postulátmi: 1. „Nehovor nič, o čom vieš, že to nie je pravda.“, 2. „Nehovor nič, na čo nemáš dostatok dôkazov.“ (cit. podľa Hirschová, 2006).

3.1 Reportívne operátory

Evidenčné partikuly reportívnej evidenciality možno charakterizovať ako kondenzáty samostatných propozícií, začlenených do inej propozície, ktorá sa tak hodnotí z evidenčného hľadiska.

Pôvod partikuly *vraj* Václav Machek (2010) vysvetľuje gramatikalizáciou 3. osoby prézenta *pravi/vraví*, resp. aoristu *pravi/vravi* → *prai/vrai* → *prej/vraj*. Východiskovým bodom gramatikalizácie sú konštrukcie s nešpecifikovaným agensom. V slovenčine sa nešpecifikovanosť agensa dosahuje deagentizáciou (*vraví sa, že...*), resp. transpozíciou slovesnej osoby (*vravia, že...*). Proces gramatikalizácie vyúsťujúci do vzniku partikuly sprevádza fonologická redukcia, morfológická transkategorizácia, desémantizácia pôvodnej verbálnej jednotky a zmena jej syntaktickej distribúcie.⁶ Gramatikalizácia tvaru 3. osoby je podmienená faktom, že reportívna evidencialita predstavuje nepriamy nepersonálny typ evidencie.

Východiskovým bodom gramatikalizačného procesu pri partikule *údajne* je adjektívum *údajný* utvorené od komunikačného verba *udať*. Súčasťou sémantickej štruktúry tohto adjektíva je komponent reportívnej evidenciality, v slovenčine sa však nikdy nerealizuje ako predikátový komplement, jeho syntaktická distribúcia je obmedzená na atribútovú pozíciu. Toto adjektívum je motivantom partikuly *údajne*.⁷

Pokiaľ ide o epistemickú hodnotu partikul reportívnej evidenciality, podľa Kaspera Boya (2009, s. 7) operátory reportívnej evidenciality signalizujú strednú pravdepodobnosť validity propozície. Podobne Jana Hoffmannová a Ivana Kolářová (2007) na základe korpusovej analýzy partikuly *prý/prej* diferencujú prípady, keď sa danou partikulou vyjadruje cudzia mienka, a prípady, keď daná partikula signalizuje zníženu mieru platnosti propozície, tzv. epistemickú dištanciu hovoriaceho. Podľa nášho názoru je však táto diferenciácia značne závislá od kontextu. Manifestovať to možno na dvoch príkladoch z citovanej štúdie, pri ktorých nevieme spoľahlivo diferencovať prípady cudzej mienky a zníženej validity propozície, episte-

---

V tomto kontexte je však potrebné zdôrazniť, že konverzačné maximy nepredstavujú „pravidlá“ alebo „návod“ úspešnej komunikácie. V tomto zmysle teda nemožno povedať, že by hovoriaci musel hovoriť len to, čo považuje za pravdivé. Hovoriaci môže hovoriť aj o veciach, o ktorých pravdivosti nie je presvedčený alebo pre pravdivosť ktorých nemá dostatok dôkazov, hoci jeho cieľom nie je porušenie maximy kvality. V takom prípade však do svojej výpovede implantuje výrazy, ktorými v rámci konkrétnej výpovede explicitne signalizuje platnosť (validitu) propozície. Tým sa prejavuje tzv. abstrakčná flexibilita hovoriaceho (k termínu pozri Dolník, 1999), ktorá zahŕňa schopnosť postulovať existenciu dejov a stavov, o platnosti ktorých si hovoriaci nie je istý. V tomto zmysle by sme ku Griceovým postulátom maximy kvality mohli pridať aj tretí: 3. „Ak hovoríš o niečom, na čo nemáš dostatok dôkazov, vo výpovedi to signalizuj.“

⁶ Z ďalších gramatikalizačných momentov Bohumil Vykypěl (2010, s. 139) spomína redukciu formálnej podoby, ktorá sa realizuje prostredníctvom zániku intervokálneho *v* a apokopy poslednej slabiky *pravi/praví* > *praj* (s pravidelnou zmenou *aj* > *ej* typickou pre starú češtinu) > *prej*, a dekategoriáciu manifestovanú vznikom hyperkorektnej podoby *prý*, ktorá bola utvorená od tvaru *prej* v čase starej českej fonologickej zmeny *y* > *ej*.

⁷ Sprostredkujúci motivačný článok medzi adjektívom a partikulou v podobe adverbia *údajne nie je v slovenčine doložený.

mickej dištancie: *Bosenský prezident pohrozil, že se jeho ministr schůzky nezúčastní, protože prý srbská strana neplní závazky. – Chtěl si vyzvednout kazety, které mu prý slíbil stařečtin příbuzný* (s. 94). Nazdávame sa preto, že epistemická hodnota nie je obsiahnutá vo funkčno-sémantickom profile týchto partikul, nepredstavuje inherentný sémantický príznak danej partikuly, stabilnú súčasť jej sémantického spektra, ale len epistemickú „nuansu“, aktivovanú v kontexte. V našom prístupe preto reportívne partikuly *vraj* a *údajne* hodnotíme ako epistemicky neutrálne operátory. Vo vzťahu k vyjadrovaniu epistemických hodnôt je ich použitie motivované epistemickým agnosticizmom hovoriaceho (Wiemer, 2006).

Signálom vymedzeného epistemického statusu reportívnych partikul sú kolokácie s verbami dicendi, pri ktorých je dôležitá pozícia reportívnej partikuly. Kolokáciou reportívnej partikuly s radiacim verbom dicendi v rámci hlavnej vety sa vyjadruje zdvojená reportívnosť [X povedať, že [Y povedať, že [propozičný obsah]]]:

(1) *A <vraj> hovorila, že sa uvažuje o pokračovaní.*

Reportívnosť sa neznásobuje iba v prípade realizácie partikuly vo vedľajšej vete [X povedať, že [P]]:

(2) *Skúsení ľudia hovoria, že láska <vraj> vyžaduje obeť.*

Slovoslednú realizáciu partikul *vraj* a *údajne* sme overovali v Slovenskom národnom korpuse (SNK), v korpusovej verzii prim-5.0-public.all.⁸ Frekvenčná distribúcia partikul *vraj* a *údajne* v SNK odhaľuje ich častejší výskyt v interponovanej (*vraj*: 109 565, *údajne*: 48 219) než v anteponovanej pozícii (*vraj*: 19 800 dokladov, *údajne*: 4429 dokladov). Postponovaná pozícia pri týchto partikulách nie je možná vzhľadom na fakt, že danými partikulami sa uvádza sprostredkovaná časť propozičného obsahu. Ukazuje sa, že základná pozícia reportívnych evidenčných partikul v slovenčine je posttematická pozícia, z hľadiska aktuálneho členenia teda slúžia ako výrazy uvádzajúce rematickú časť výpovede. Takáto realizácia sa najčastejšie uplatňuje pri slovoslede subjekt – predikát, s pozíciou partikuly v preverbálnej pozícii (*vraj*: 46 128, *údajne*: 23 641)⁹ i postverbálnej pozícii (*vraj*: 21 299, *údajne*: 10 660):

(3) *Statný medvedisko tu <vraj> veľmi horlivo poľoval na zver.*

(4) *Pri stavbe pevnosti sa <údajne> použili staršie projekty Albrechta Dürera.*

Realizáciu reportívnych evidenčných partikul v posttematickej pozícii si vysvetľujeme komunikačno-pragmatickou intenciou hovoriaceho. Z komunikačno-pragmatického hľadiska dané partikuly slúžia hovoriacemu na presunutie zodpovednosti za pravdivosť komunikovaného obsahu na tretiu osobu. Keďže tematická časť výpovede je známa, daná jazykovým alebo situačným kontextom, hovoriaci nemá dôvod zakomponovať ju do sprostredkovanej časti propozičného obsahu.

⁸ Anteponovanú pozíciu partikul sme zisťovali pomocou príkazu [word="Vraj"] a [word="Údajne"], interponovanú pozíciu partikul v závislosti od pozície v kolokácii s verbom pomocou príkazov [word="vraj"] [tag="V.*"], [word="údajne"] [tag="V.*"] a [tag="V.*"] [word="vraj"] a [tag="V.*"] [word="údajne"].

⁹ Toto zistenie korešponduje so zistením Evy Kocktovej (1986) o primárnom postavení tzv. vetných prísloviak v češtine v preverbálnej pozícii.

V anteponovanej pozícii partikuly *vraj* a *údajne* môžu vystupovať v prípade výpovedí bez topiku (tzv. tetické výpovede), pri ktorých má celý obsah výpovede platnosť fokusu.

- (5) *Jedného dňa ma priamo do srdca zasiahla správa, že sa onedlho začne vyučovanie. <Vraj> už prišla aj slovenská slečna.*
- (6) *Gréci varia odhadom. <Vraj> sa nenájdu dvaja Gréci, ktorí by sa zhodli v názoroch na politiku a varenie.*

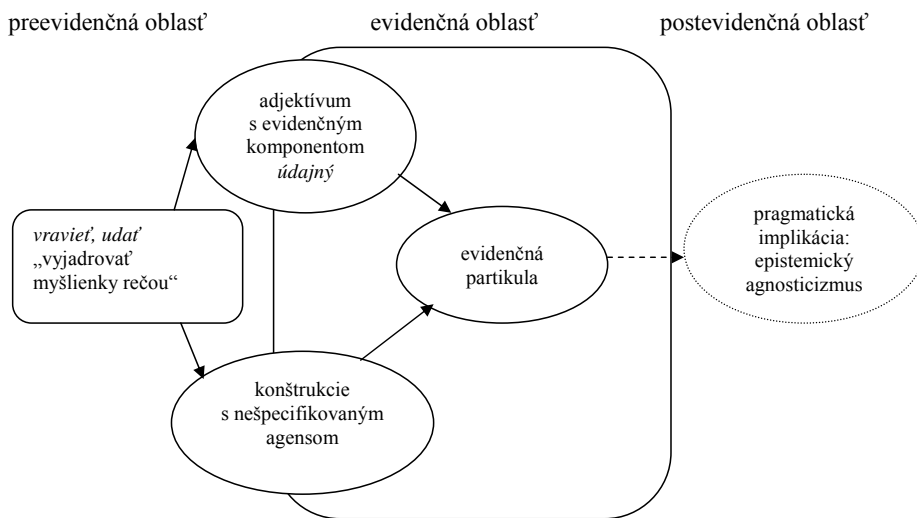
Anteponovaná pozícia partikúl je tiež typická pri morfologeticky realizovanom subjekte:

- (7) *Veľmi osožným kúskom sú aj kohútie semenníky. <Vraj> dokážu zerotizovať aj toho najzarytejšieho puritána.*
- (8) *Bývalí príslušníci ŠtB, ktorých prepustil Langoš v roku 1990, sa začali domáhať svojich ľudských práv. <Vraj> boli porušené tým, že ich prepustili z výkonu služby.*

Partikuly *vraj* a *údajne* sa môžu realizovať v anteponovanom postavení aj v prípade, ak je téma vyjadrená zámenom enklitickej povahy, ktoré tak nemôže stáť na začiatku vety.

- (9) *Len neskoro večer sme zabalili posledné veci a prišli colníci, ktorí zaplombovali vagón. <Vraj> ho otvorila až v Szobe.*
- (10) *Nosostrčovi nie je nič po chuti. Mne hani zbierku pohľadníc. <Vraj> v nej chýbajú Niagarské vodopády.*

Na tomto mieste sa pokúsime zhrnúť parciálny sémantický priestor subdomény reportívnej evidenciality na základe gramatikalizačných procesov, ktoré v nej prebiehajú, a to na základe analógie s mapou modálnej sémantiky, ktorú navrhli Johan van der Auwera a Vladimír Plungian (1998). Ich sémantická mapa predstavuje dvojrozmernú reprezentáciu významov, zachytáva polysémické vzorce a možné smery sémantických posunov. Mapa evidenciality sa bude skladať z troch čiastkových ob-

lastí: preevidenčných lexikálnych zdrojov evidenciality, vlastnej evidenčnej oblasti, stupňovito zahŕňajúcej prostriedky lexikálnej a lexikálno-gramatickej povahy, a postevidenčnej oblasti zahŕňajúcej možný posun smerom k epistemickým významom.

3.2 Operátory nepercepčnej inferencie

Operátory nepercepčnej evidencie v slovenčine vznikajú na základe gramatikalizačného procesu 1.

Stupeň 0: kognitívny predikát

Východiskovým zdrojom operátorov nepercepčnej inferencie sú kognitívne predikáty s významom myšlienkovvej činnosti:

- (1) *Myslím na to, že Peter odišiel do zahraničia. „Robím myšlienkovú operáciu o tom, že Peter odišiel do zahraničia.“*

Stupeň 1: predikát s evidenčným komponentom

V ďalšom kroku sa v akte sémantickej derivácie utvára vo verbálnom polysémante nová lexia s evidenčným významovým komponentom.¹⁰ Kognitívnym základom tohto sémantického posunu je situácia, keď sa kognitívny predikát stáva evidenčným základom tvrdenia vyjadreného vedľajšou vetou:

- (2) *Myslím, že Peter odišiel do zahraničia. Už týždeň mi neberie telefón. „Konštatujem, že Peter odišiel do zahraničia, a svoj úsudok zakladám na nepercepčnej inferencii založenej na svojej skúsenosti so svetom.“*

Nadobudnutie evidenčnej funkcie verba sa spája s použitím tvaru 1. osoby indikatívu prezentu v nenegovanej podobe. Zistenia zo SNK potvrdzujú výraznú frekvenčnú dominanciu tohto tvaru v paradigme kognitívneho verba:

Tvary	SNK prim-5.0-public-all	Tvary	SNK prim-5.0-public-all
Myslím (si), že	60 644 (77,5 %)	Myslíme (si), že	2050 (2,6 %)
Myslíš (si), že	3748 (4,8 %)	Myslíte (si), že	8692 (11,1 %)
Myslí (si), že	2256 (2,8 %)	Myslia (si), že	843 (1 %)

Signálom sémantického posunu, prehodnocovania až oslabovania sémantiky predikátu a nastupujúcej gramatikalizácie je v tomto štádiu zmena ilokučnej perspektívy danej súvetnej konštrukcie. V prípade, že predikát s evidenčným komponentom vystupuje vo funkcii predikátu hlavnej vety, predstavuje výpoveď hierarchizovaný celok, v ktorom centrálnu ilokučnú funkciu (asertívnu) vyjadruje formálne vedľajšia veta a hlavná veta s evidenčným operátorom plní funkciu ilokučného modifikátora výpovede (modifikuje „silu“ asertívnosti výpovede). V tomto zmysle sa formálne hlavná veta spája s funkciou subsidiárnej ilokúcie. Signálom sémantického prehodnocovania verba je, že ho možno bezo zmeny zmyslu vynechať, resp. nahradiť inými výrazmi s evidenčnou, resp. epistemickou funkciou: *Myslím, že Peter odi-*

¹⁰ Pri hodnotení týchto predikátov sa prikláňame k názoru Lloyda B. Andersona (1986, s. 274), že o evidenčné operátory ide iba v prípade, ak je pri danej jednotke evidenčný význam primárny, a nie je daný iba pragmatickou inferenciou. V prípade predikátov s evidenčným komponentom nejde o plnohodnotné evidenčné operátory, ale o jednotky, ktorých realizácia vo výpovedi sa môže spájať s evidenčnou stratégiou hovoriaceho.

šiel do zahraničia. Už týždeň mi neberie telefón.; Peter odišiel do zahraničia. Už týždeň mi neberie telefón.; Peter asi/podľa mňa odišiel do zahraničia. Už týždeň mi neberie telefón. (porov. Grepl – Karlík, 1998, s. 403).

Stupeň 2: evidenčná parentetická konštrukcia

Prehodnocovanie syntaktického statusu lexikálnych evidenčných operátorov predstavuje viacstupňový gramatikalizačný proces, založený na kontrakcii (stiahnutí) súvetnej štruktúry, počas ktorého sa z lexikálneho predikátu fungujúceho ako predikát hlavnej vety stáva parentetická konštrukcia. Dochádza tu teda k sémantickej a funkčnej emancipácii pôvodne hlavnej vety smerom k syntakticky samostatnej konštrukcii s postojovým zafarbením. Výsledkom tohto procesu sú dva typy parentetických konštrukcií:

(a) Parentetická konštrukcia uvedená spojkou *ako*. Prítomnosť hypotaktickej spojky je signálom toho, že spomínaná konštrukcia je na prechode medzi vedľajšou vetou a vetou pripojenou bez syntaktického vzťahu, hypotaktickosť je tu síce slabá, ale nemožno ju poprieť. Josef Štěpán (2007) v tejto súvislosti uvažuje o semihypotaxe.¹¹

(3) *Slovenské telekomunikácie, <ako sa zdá>, opäť trochu zaspali.*

(4) *Škoda, že ste mi, <ako predpokladám>, dnes vybavili u pána primára Ružinského ďalší odklad môjho návratu medzi civilov.*

Realizáciu parentéz sme overovali v SNK, v korpusovej verzii prim-5.0-public.all.¹² V nasledujúcej tabuľke prinášame prehľad výskytu tohto typu parentetickej konštrukcie so spojkou *ako* a s evidenčným operátorom v SNK, pričom zaznamenávame jej anteponovanú (A), interponovanú (I) a postponovanú (P) realizáciu vo výpovedi.

	ako sa zdá ¹³	ako dúfam	ako sa nazdávam	ako verím	ako predpokladám	ako sa domnievam	ako tuším
A	529	1	1	0	0	1	0
I	860	41	29	18	20	17	3
P	23	2	0	0	0	1	0

¹¹ Tento typ konštrukcie sa v lingvistickej literatúre hodnotí rôzne. Časť autorov zaraďuje tento typ konštrukcie jednoznačne k parentéze (napr. V. Šmilauer, 1966; J. Bauer – M. Grepl, 1972; M. Grepl – P. Karlík, 1986), hodnotia ju ako autorskú komentujúcu poznámku alebo ako nepravú vedľajšiu vetu parenteticú (F. Kopečný, 1958), iní autori spomínanú konštrukciu označujú ako príslovkovú neotázkovú vzťažnú vetu s funkciou determinácie platnosti tvrdenia (K. Svoboda, 1972), ako komentujúcu poznámku (B. Rulíková, 1966), ako komentujúcu závislú vedľajšiu vetu (J. Hrbáček, 1994) alebo jednoducho ako komentujúcu vetu (J. Štěpán, 2007).

¹² Anteponovanú pozíciu parentéz sme zisťovali pomocou príkazu [word="Ako + operátor"] a následným pozitívnym filtrovaním prípadov [tag="Z"] v pozícii 1 > KWIC. Interponovanú pozíciu sme overovali pomocou príkazu [word="ako + operátor"] a následným pozitívnym filtrovaním prípadov [tag="Z"] v pozícii 1 > KWIC a -1 < KWIC. Postponovanú pozíciu sme overovali pomocou príkazu [word="ako + operátor"] a následným pozitívnym filtrovaním prípadov [tag="Z"] v pozícii -1 < KWIC.

¹³ Predikát *zdať sa* funguje jednak ako evidenčný operátor percepčne založenej inferencie (porov. výklad významu v KSSJ „mať pocit, javiť sa (na pohľad)“), jednak ako evidenčný operátor nepercepčnej inferencie (porov. výklad v KSSJ „domnievať sa“).

(b) Parentetická konštrukcia bez iniciálovej spojky. Neprítomnosť formálneho hypotaktického exponentu signalizuje formálnu neinkorporovateľnosť danej parentetickej konštrukcie do základovej vetnej štruktúry, nulový syntaktický vzťah medzi nimi.

(5) *Tilda – <myslím si> – má niekoľko tvárí.*

Komunikačnú zaťaženosť tohto typu parentetickej konštrukcie v korpusovej verzii prim-5.0-public.all zachytávame v nasledujúcej tabuľke.¹⁴ Osobitne vyhodnocujeme aj pozíciu parentézy vo vetnej štruktúre (anteponovaná, interponovaná, postponovaná pozícia).

	myslím (si)	zdá (sa)	tuším	dúfam	hádám	verím	predpokladám	domnievam sa	nazdávam sa
A	321	50	30	9	0	5	4	2	8
I	1318	2923	320	660	178	206	156	89	148
P	70	26	27	65	0	1	36	0	3

Na základe korpusových údajov možno konštatovať, že pre oba typy parentéz s inferenčnými operátormi je typická interponovaná pozícia, anteponovaná a postponovaná pozícia je pri týchto operátoroch zriedkavejšia:

(6) *Starší pán si sadal na miesto, odkiaľ, <ako predpokladám>, sa pred chvíľočkou zdvihol.*

(7) *Tam, <predpokladám>, navrhnu akcionári nejakú formu motivácie manažmentu týmto spôsobom.*

(8) *<Tuším>, ani režiséri nepochopili Vladu Müllera!*

(9) *Ak má niečo prísť, tak to príde prirodzene, <dúfam>.¹⁵*

Možno to vysvetliť na základe stupňa gramatikalizácie inferenčných predikátov. Interponovaná pozícia, v ktorej sa parentézy s inferenčnými predikátmi typicky realizujú, je indikátorom vyššieho stupňa gramatikalizácie (anteponovaná pozícia je typická pre riadiaci predikát).

Niektorí autori prisudzujú predikátom s evidenčným komponentom a evidenčným parentetickým konštrukciám funkciu epistemickej kvantifikácie výpovede.¹⁶ Podľa nášho názoru si predikáty v tomto štádiu zachovávajú vo svojom význame evidenčný komponent, možno tu skôr hovoriť o evidenčno-epistemickej synkretizme. Epistemickej funkciu majú vo výpovediach, v ktorých sa nenachádza ďalší epistemickej operátor. Naopak, v prítomnosti iného epistemickej operátora sa ich epis-

¹⁴ Anteponovanú pozíciu parentéz sme zisťovali pomocou príkazu [word="Operátor"], následným pozitívnym filtrovaním prípadov [tag="Z"] v pozícii 1 > KWIC a negatívnym filtrovaním prípadov [word="že"] v pozícii 2 > KWIC. Interponovanú pozíciu sme overovali pomocou príkazu [word="operátor"], následným pozitívnym filtrovaním prípadov [tag="Z"] v pozícii 1 > KWIC a -1 < KWIC a negatívnym filtrovaním prípadov [word="že"] v pozícii 2 > KWIC. Postponovanú pozíciu sme overovali pomocou príkazu [word="operátor"] a následným pozitívnym filtrovaním prípadov [tag="Z"] v pozícii -1 < KWIC.

¹⁵ V našom chápaní upúšťame od tradičného vymedzovania parentézy na základe čisto formálnych kritérií (interpozícia a prerušenie nadväznosti začatej výpovede). Parentézu definujeme funkčne, ako voľne pripojený komentár k výpovedi, ktorý sa môže realizovať v antepozícii, interpozícii a postpozícii. Na rozdiel od parcelácie, ktorá predstavuje rozčlenenie rematickej zložky, resp. dodatočné pripojenie tematickej zložky výpovede, sa parentéza na aktuálnom členení výpovede nepodieľa.

¹⁶ Světlá Čmejrková (2008, s. 335) hodnotí predikát *mysliet'* ako epistemickej predikátor.

temická hodnota neutralizuje (pozri bližšie 3.3.3). Svedčia o tom prípady ich použitia s epistemickými operátormi s diferencovanou epistemickou hodnotou (istota – vysoká miera – stredná/nízka miera probability), ktoré nachádzame v SNK:¹⁷

(10) <Myslím>, že vo finále *pravdepodobne* nebude chcieť riskovať.

(11) A 50-tisíc korún, <myslím>, pre pána Štáidla *určite* nebude problém.

(12) Ale smrť, <myslím>, bude *asi* ľahká záležitosť, život je náročnejší.

Motivácia kognitívnym verbom sa pri formovaní operátorov nepercepčnej inferencie opiera o samotnú povahu inferenčného procesu založeného na myšlienkovvej operácii usudzovania. Konkrétne ide o tzv. entymématické usudzovanie (bližšie Dolník, 1999, s. 10), ktoré zahŕňa indukívne usudzovanie a usudzovanie analógiu (porov. napr. *V klube sa vám darí, ospevujú vás, napredujete, prídete do reprezentácie a zažívate jedno sklamanie za druhým. <Myslím si>, že určite nastane zmena na poste reprezentačného trénera.*). Prítomnosť epistemického komponentu, ktorý možno za istých okolností neutralizovať, zasa možno odvodiť zo samotnej povahy entymématického usudzovania, pri ktorom záver vyplýva z predpokladov len s istým stupňom pravdepodobnosti (čo súvisí tzv. s nedôslednou usporiadanosťou sveta; Dolník, 1999, s. 11).

Stupeň 3: epistemická partikula

Lexikografické príručky zachytávajú zavŕšenie procesu partikulizácie pri jednotkách *myslím, tuším, hádam*. Gramatikalizuje sa 1. osoba singuláru vzhľadom na fakt, že inferenčná evidencialita predstavuje personálny typ evidenciality, pri ktorej je evidenčným zdrojom validity propozície osoba hovoriaceho.

(13) *Viac-menej som sa uzavrela do samoty, čo je <myslím> normálne.*

(14) *Láska k nepriateľom je <hádam> ešte ťažšia ako pobožkať malomocného.*

(15) *Váš manžel je <tuším> všade, len nie doma.*

Desémantizácia späť s partikulizáciou vedie k prehodnoteniu evidenčného statusu daných jednotiek smerom k epistemickej partikule s epistemickou hodnotou strednej probability.

---

¹⁷ Kolokácie epistemických partikul s rozličnou epistemickou hodnotou sa v síce v jazykovom úze vyskytujú, avšak takéto prípady treba hodnotiť diferencovane. Pomerne bežné sú kolokácie epistemickej partikuly vyjadrujúcej stupeň istoty, resp. neistoty hovoriaceho (*určite, možno, asi, pravdepodobne, nepochybne*) a partikuly s významom reálnosti, aktuálnosti (*vskutku, skutočne, naozaj, ozaj*) (k vymedzeniu partikul porov. Biber et al. 1999). Podobne sa pristupuje k diferenciácii partikul v koncepcii G. Cinquea (1999), v ktorej sa partikuly druhej skupiny označujú ako partikuly *realis*, resp. *irrealis*. Odlišný status týchto jednotiek sa v koncepcii F. R. Palmera (2001) reflektuje odlišovaním tzv. *knowledge-based* partikul (*V olympijskej dedine bude skutočne Biblia k dispozícii v každej izbe.*) a *belief-based* partikul (*Slovan bude určite veľkým klubom.*). E. Traugott (1995) hodnotí partikuly *in deed, really* ako epistemicke-evidenčné s významom nešpecifikovanej evidencie. Kolokácie epistemických partikul s odlišnou epistemickou hodnotou vyjadrujúciach stupeň istoty, resp. neistoty hovoriaceho možno prednostne predpokladať pri spontánných, vopred nepripravených prehovoroch (v SNK ide napríklad o prípady priamej reči v rámci interview: *Považujete ešte aj dnes za možné, že štyri takzvané visegrádske krajiny vstúpia do západoeurópskych štruktúr, či už spoločne alebo jednotlivy, v rovnakom časovom období? Spolu už asi určite nie.*), resp. autor môže tieto kolokácie použiť zámerne za účelom navodenia komiky, resp. irónie vyjadrenia (*Veľmi vhodné je medializovať svoj sľub potomkovi (potomkyni), že v prípade, ak ma po piaty (desiaty, dvadsiaty atď.) raz odvolajú, určite asi snád' odídem z politiky.*).

Korpusové doklady odhaľujú okazionálne prípady partikulovej platnosti aj pri iných primárnych inferenčných predikátoch. V SNK sme ich zachytili najmä pri predikáte *zdať sa*¹⁸ (54 dokladov), *dúfam* (46 dokladov), zriedkavejšie pri predikáte *predpokladať* (2 doklady):¹⁹

(16) *Problém je <zdá sa> niekde inde.*

(17) *Pretože reklama sa dá (okrem STV) vysielat' aj cez výborný film, ktorého obstaranie je <predpokladám> lacnejšie ako zrealizovanie reality show.*

Pre distribúciu partikul v výpovediach je typická jednak anteponovaná pozícia, jednak kolokačná blízkosť k riadiacemu predikátu vety, a to v (a) preverbálnej aj (b) postverbálnej pozícii (*myslím* 72/79, *hádám* 1317/1366, *tuším* 586/497).

(18) (a) *Diváci <myslím> videli dobrý a zaujímavý zápas.* – (b) *V kauze Olejáři zadržali <myslím> okolo 120 ľudí.*

(19) (a) *Vibramové topánky už <hádám> nahradili staré „kováky“.* – (b) *Zaradenie fotografií medzi text by bolo <hádám> pôsobivejšie.*

(20) (a) *Už som to raz <tuším> spomínala.* – (b) *Najvyššia nameraná teplota bola <tuším> 49 stupňov Celzia.*

Anteponovaná pozícia sa realizuje najmä pri partikule *hádám* (7061) a *tuším* (2815), pri partikule *myslím* je zriedkavá.

(21) *<Hádám> sa nezasekla.,*

(22) *<Tuším> celý Bordeaux sa vyrojil, že pôjde s nami.²⁰*

Odlíšna distribúcia daných partikul v výpovedi sa dá vysvetliť na základe hĺbky gramatikalizácie. Pri slovesách *hádať* a *tušiť* je hĺbka gramatikalizačného procesu väčšia, spomínané jednotky ako evidenčné operátory vo výpovediach fungujú najmä v pozícii parentéz a partikul s evidenčnou funkciou. Vo funkcii riadiacich predikátov vystupujú zriedkavejšie (*tuším*: 287), pri predikáte *hádať* dokonca výnimočne (*hádať*: 8).²¹

(23) *<Hádám>, že boli mladší.*

(24) *<Tuším>, že sa to vtedy skončilo nejako zle.*

Možno teda predpokladať, že funkciu lexikálnych predikátov v týchto prípadoch dominantne preberajú partikuly. Naopak, hĺbka gramatikalizácie je nižšia pri predikáte *myslieť*. Ako evidenčný operátor vystupuje najmä vo funkcii riadiaceho predikátu vety, jeho frekvenčná distribúcia vo funkcii partikuly je relatívne nízka. V rámci parentetických konštrukcií sa výraznejšie realizuje len v prípade parentézy bez pôvodného spájacieho operátora, naopak, nefiguruje v parentéze uvedenej spojku ako.

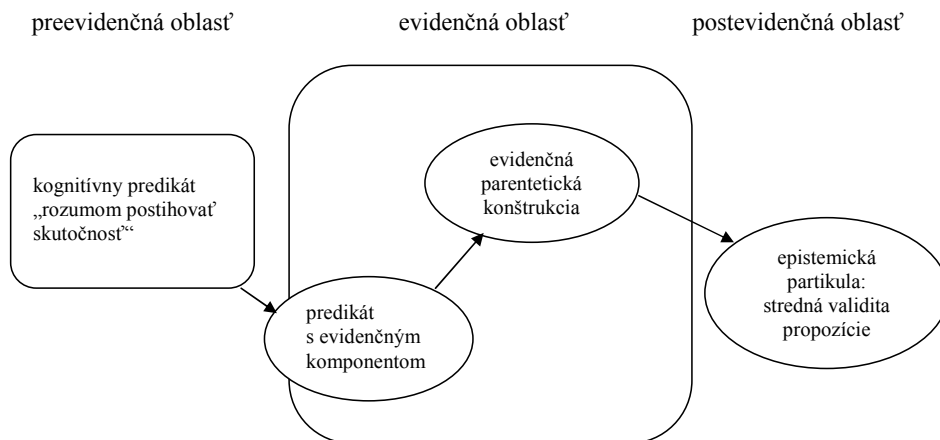
¹⁸ O partikulovej platnosti jednotiek *zdať sa*, *predpokladám* explicitne uvažuje *Encyklopedický slovník češtiny* (2002).

¹⁹ Partikulovú platnosť daných jednotiek sme overovali prostredníctvom kolokácie [word="operátor"] [tag="V,*"].

²⁰ Anteponované postavenie partikul sme overovali prostredníctvom príkazu [word="Operátor"] a následným negatívnym odfiltrovaním prípadov [tag="Z"] v pozícii 1 > KWIC. Pri príkaze [word="Operátor"]A zároveň [tag="T"] sme totiž dostali iba 213 prípadov jednotiek anotovaných ako partikuly, hoci o partikuly ide aj v prípadoch, ktoré sú v SNK anotované ako verbá, napr. *Tuším/VKesa+ si to video pozrelo už viac ako 50-tisíc ľudí., Tuším/VKesa+ to už fakt začínam prehádzať.* a pod.

²¹ Anteponované postavenie predikátov sme overovali prostredníctvom príkazu [word="Operátor"], následným pozitívnym odfiltrovaním prípadov [tag="Z"] v pozícii 1 > KWIC a pozitívnym odfiltrovaním prípadov [word="že"] v pozícii 2 > KWIC.

Na nasledujúcom obrázku zachytávame sémantickú mapu nepercepčne založenej inferenčnej subdomény:

3.3 Operátory percepčnej evidenciality a percepčne založenej inferencie

3.3.1 Percepčné predikáty

Stupeň 0: percepčný predikát

Východiskovým zdrojom operátorov percepčne založenej inferencie sú percepčné predikáty s významom „zmyslom postihovať skutočnosť“:

- (1) *Videl, ako je Petrovi zle.* „Zrakom zachytil, ako je Petrovi zle.“

Stupeň 1: predikát s evidenčným komponentom

V prvom kroku dochádza k sémantickému prehodnoteniu percepčného predikátu na predikát s evidenčným komponentom a k zmene ilokučnej perspektívy súvetnej konštrukcie (porov. 3.2). Kognitívnu podstatou tohto sémantického posunu je situácia, keď sa percepčný význam späť s pôvodným predikátom stáva evidenčným základom hodnotenia tvrdenia, ktoré sa vyjadruje vedľajšou vetou:

- (2) *Vidím, že Petrovi je zle. Je úplne blbý!* „Konštatujem, že Petrovi je zle, a svoj predpoklad opieram o inferenciu založenú na percepcii situácie.“

Nadobudnutie evidenčnej funkcie sa spája s použitím tvaru 1. osoby indikatívu prézentu v nenegovanej podobe. Zistenia zo SNK potvrdzujú výraznú frekvenčnú dominanciu tohto tvaru v paradigme percepčného verba:

Tvary	SNK prim-5.0-public-all		Tvary	SNK prim-5.0-public-all
Vidím, že	1807 (57,3 %)		Vidíme, že	758 (24 %)
Vidíš, že	159 (5 %)		Vidíte, že	214 (6,7 %)
Vidí, že	137 (4,4 %)		Vidia, že	78 (2,5 %)

Stupeň 2: evidenčná parentetická konštrukcia

V tomto štádiu dochádza vo vetných štruktúrach s perцепčným evidenčným operátorom vo funkcii predikátu hlavnej vety ku kontrakcii (stiahnutiu) súvetnej štruktúry. Výsledkom tohto procesu je prehodnotenie lexikálneho predikátu na parentetickú konštrukciu, syntagmaticky nezačlenenú do základovej vety. Prvým krokom gramatikalizácie súvetnej štruktúry je vynechávanie spojky. Pri predikáte *vidím* evidujeme v SNK 84 dokladov anteponovanej pozície tohto operátora bez syntagmatického začlenenia:²²

- (3) < *vidím* >, *vám sa i dýcha ťažko, keď som nablízku.*
- (4) < *vidím* >, *čítal si noviny a pil svoju whisky.*

Druhým krokom je presun lexikálneho operátora z anteponovanej pozície, charakteristickej pre predikát hlavnej vety, do interponovanej pozície. Pri predikáte *vidím* evidujeme v SNK 57 dokladov interponovanej realizácie tohto operátora bez syntagmatického začlenenia:

- (5) *A potom, <vidím>, kmitá čierna bodka tam hore a odrazu sa začne spúšťať.*
- (6) *Obľúbil ťa, suseda moja, seba, <vidím>, naparfinoval.*

Zriedkavejší je výskyt perцепčného evidenčného operátora vo finálovej pozícii (7 dokladov v SNK):

- (7) *Prekvapilo vás to, súdruh Verba, <vidím>.*
- (8) *Máte poriadnu hrču, <vidím>.*

Pri ostatných lexikálnych predikátoch dochádza k vzniku parentetických konštrukcií zriedkavo (< *Počujem* >, *chĺpate.*, < *Počujem* >, *otvára sa brána.*, *Činíš sa, <počúvam>.*). Pre predikát *počúvať* je charakteristická perцепčno-reportívna polysémia (< *Počúvam* >, *začiatok celkom ujde. – Je to vraj odvaha, <počúvam>, splo-diť do tohto sveta štyri deti.*).

Frekventovaným typom parentetickej konštrukcie s perceptionským predikátom je parentetická konštrukcia uvedená spojkou *ako*. Distribúcia parentetických konštrukcií vo výpovediach ukazuje, že pre tento typ konštrukcie je charakteristická antepo-novaná pozícia, zriedkavá je postponovaná pozícia.

- (9) < *Ako vidím* >, *precestovala si kus sveta.*
- (10) *Nuž, <ako vidím>, vo svete je všetko možné.*
- (11) *Draky sa za tie storočia vôbec nezmenili, <ako vidím>.*

Realizáciu parentéz sme overovali v SNK, v korpusovej verzii prim-5.0-public.all.²³ V nasledujúcej tabuľke prinášame prehľad výskytu tohto typu parentetickej

²² Anteponovanú pozíciu parentéz sme zisťovali pomocou príkazu [word="Operátor"] a následným pozitívnym filtrovaním prípadov [tag="Z"] v pozícii 1 > KWIC a negatívnym odfiltrovaním prípadov [lemma="že/ako/aký/prečo/kam/keď"]. Interponovanú pozíciu sme overovali pomocou príkazu [word="operátor"], následným pozitívnym filtrovaním prípadov [tag="Z"] v pozícii 1 > KWIC a -1 < KWIC a negatívnym odfiltrovaním prípadov [lemma="že/ako/aký/prečo/kam/keď"]. Postponovanú pozíciu sme overovali pomocou príkazu [word="operátor"] a následným pozitívnym filtrovaním prípadov [tag="Z"] v pozícii -1 < KWIC.

²³ Antponovanú pozíciu partikul sme zisťovali pomocou príkazu [word="Ako + operátor"] a následným pozitívnym filtrovaním prípadov [tag="Z"] v pozícii 1 > KWIC. Interponovanú pozíciu sme

konštrukcie s perцепčným evidenčným operátorom v anteponovanej, interponovanej a postponovanej pozícii vo výpovedi v SNK:

	ako vidím	ako počúvam	ako vidieť	ako vidno
A	288	28	581	475
I	181	22	190	175
P	12	3	7	1

Distribučnú realizáciu parentetických konštrukcií vo výpovediach možno vysvetliť na základe stupňa gramatikalizácie perцепčných predikátov. Anteponovaná realizácia parentéz s perцепčnými operátormi, ktorá je typická pre riadiaci predikát (v prípade parentéz bez spájacieho výrazu), resp. vedľajšiu vetu (pri parentézach uvedených spojku *ako*), je signálom nižšieho stupňa gramatikalizácie.

Ďalším signálom nastupujúceho gramatikalizačného procesu pri perceptionských predikátoch je ich schopnosť signalizovať retrospektívnu perceptionsne založenú inferenciu (porov. Anderson, 1986). Ide o prípady, pri ktorých má evidenčný predikát formu prítomnosti, hoci sa hodnotený dej realizoval v minulosti (prítomnosť sa tak hodnotí výsledkom deja):

(12) *Má v sebe niečo podobného ako palác Versailles. <Vidno>, že staviteľovi dali pokoj; nech si tam robí, ako najlepšie vie.*

(13) *Vo veľkom platili eurami aj dôchodcovia. <Vidno>, že si zohnali eurobalíčky.*

Fungovanie perceptionských predikátov v rámci parentetických konštrukcií nevyúsťuje do vzniku partikul. Dané parentetické konštrukcie by tak bolo možné chápať ako výsledok pragmatikalizácie, ktorá sa vymedzuje ako raný stupeň gramatikalizácie (porov. Fried, 2009). Pragmatikalizácia je v tomto prípade spätá s prechodom propozíčných významových prvkov na nepropozíčné, ktoré indikujú postoj hovoriaceho. V prípade perceptionských operátorov evidenciality ide o komunikačno-pragmatickú funkciu fixovania ilokučnej sily asertívnej výpovede (bližšie Ivanová, 2011a). Tento komunikačno-pragmatický profil perceptionských operátorov evidenciality je daný relatívne vysokou reliabilitou personálnej perceptive (porov. de Haan, 1999).

---

overovali pomocou príkazu [word="ako + operátor"] a následným pozitívnym filtrovaním prípadov [tag="Z"] v pozícii 1 > KWIC a -1 < KWIC. Postponovanú pozíciu sme overovali pomocou príkazu [word="ako + operátor"] a následným pozitívnym filtrovaním prípadov [tag="Z"] v pozícii -1 < KWIC.

3.3.3 Percepčné adverbiá²⁴

Pod termínom percepčné adverbiá budeme rozumieť polysémické deadjektívne adverbiá s percepčnou sémou so sémantickým dosahom na predikát (kvalifikačné adverbiá) alebo na celú propozíciu vety (komentujúce adverbiá²⁵).

Stupeň 0: kvalifikačné adverbiá so sémantickým dosahom na predikát

Primárne sa danými adverbiami vyjadruje inherentná kvalita deja, ktorá je výsledkom toho, že dej, stav, prípadne vlastnosť sa realizujú v takej miere, že sú dobre vnímateľné zmyslami (tomu zodpovedajú parafrázy typu „tak, že to je viditeľné“, „tak, že to je počuteľné“, „tak, že to je „hmatateľné“, „tak, že to je cititeľné“): *viditeľne*, *badateľne*, *počuteľne*, *hmatateľne*, *očividne*, *evidentne*. Pri adverbiách *citeľne*, *rukopolapne* a *zjavne* došlo ku generalizácii významu, takže nimi možno vyjadriť percepčne nešpecifikovanú evidenciu:²⁶

- (1) *Rana ho <viditeľne> bolela aj pri našom stretnutí.*
- (2) *Šarmantná Vica Kerekes sa pred časom odsťahovala do Budapešti, čo sa na jej slovenčine <počuteľne> podpísalo.*
- (3) *Výsledky totiž <rukopolapne> preukázali to, čo mnohí z nás dobre vedia.*
- (4) *Magazín Peniaze už odkazuje na svojho chlebodarca <menej očividne>.*
- (5) *Budova našej redakcie sa zatriasla jemne, ale <evidentne>.*

Ich evidenčný sémantický príznak sa teda spája s indikovaním evidencnej hodnoty priamej percepcie situácie v rámci percepčnej evidencnej subdomény.

Stupeň 1: adverbiá so sémantickým dosahom na propozíciu celej vety

Signálom sémantického prehodnocovania daných adverbií je metaforická transpozícia smerom k významu percepčne založenej inferencie:

- (6) *Spod záhybov mondžského rúcha mu vyčnievali špinavé a zakrvavené bosé nohy. Ten človek si <evidentne> musel veľa vytrpieť, kým sa dostal do Citadely.*
- (7) *Chudobu bolo vidieť všade, miestne domy <očividne> neopravovali už roky.*

V niektorých prípadoch sa pri daných jednotkách stráca percepčný základ a dochádza tak k transpozícii smerom k nepercepčne založenej inferencii (dedukcii):

---

²⁴ *Krátky slovník slovenského jazyka* (2003) pri jednotkách *očividne*, *evidentne*, *zjavne* a *navidomoči* slovnodruhovú platnosť partikuly nevymedzuje a dané jednotky hodnotí ako adverbiá. *Slovník súčasného slovenského jazyka* (2006) vymedzuje slovnodruhovú platnosť partikuly pri jednotke *evidentne*, na základe sémantizácie však možno predpokladať, že ju hodnotí ako epistemickú partikulu („vyjadruje presvedčenie o predpoklade“), pričom jej epistemickú hodnotu bližšie nekonkretizuje. Je však pozoruhodné, že ako synonymum danej partikuly sa ani v danom slovníku v rámci synonymického výkladu, ani v *Synonymickom slovníku slovenčiny* (2004) neuvádzajú iné epistemické partikuly typu *pravdepodobne*, *asi*, *možno*, *určite* a pod., ale adverbiá s percepčnou evidencnou funkciou typu *navidomoči*, *viditeľne*, *očividne*, *zjavne* a pod.

²⁵ Tieto typy adverbií sa v teoretickej literatúre označujú často termínom *vetné adverbiá*. Vzhľadom na domácu tradíciu označovať termínom *vetné adverbiá* tie jednotky, ktoré figurujú ako súčasť predikátu, resp. fundament, volíme termín *komentujúce adverbiá*. V anglickej literatúre sa v tejto súvislosti používa termín *disjunkt* (porov. Malinovský, 1990), Douglas Biber et al. (1999) používajú termín *postojové adverbiálne komentujúce propozíčný obsah*.

²⁶ Jednotkami *cítiť* a *citeľne* možno vyjadriť nekonkretizovanú percepciu, hoci prototypovo sa dané jednotky viaže na oblasť hmatu a čuchu.

(8) *Opovrhol šestnástimi rezolúciami OSN za dvanásť rokov. <Evidentne> netúži odzbrojiť sa.*

Prehodnocovanie sémantiky percepčného adverbia smerom k percepčne založenej inferencii a následne k nepercepčnej inferencii sa spája so zmenou funkčného skopusu adverbia, ktoré sa v syntactickej štruktúre vety nevzťahuje na predikát, ale na celú vetu.²⁷

(9) *Do ľavého horného rohu <viditeľne> napíšte heslo.*

(10) *<Viditeľne> sa hrá pre potešenie ľudí.*

Základnými signálmi propozičnej platnosti daných jednotiek sú nasledujúce faktory: (a) sémantický: desémantizácia, prejavujúca sa nemožnosťou nahradiť adverbium odkazovacím výrazom a blokovaním gradácie; (b) syntaktický: strata vetnočlenskej platnosti, možnosť transformovať adverbium na hlavnú vetu s korešpondujúcim predikátovým adjektívom, preferenčný výskyt v oznamovacích vetách; (c) štruktúrny: typickou slovoslednou pozíciou sa stáva anteponovaná pozícia, nemožnosť fungovať v postponovanej pozícii bez intonačného a grafického vyčlenenia; (d) grafický a intonačný: postupná autonomizácia výrazu v rámci vety, signalizovaná jeho grafickým a intonačným vyčlenením.

Z tohto hľadiska môžeme porovnať status operátorov *viditeľne*, *badateľne*, *citeľne*, *počuteľne* a pod. a operátorov *očividne*, *evidentne*, *zjavne*. Pokiaľ ide o operátory z druhej skupiny, možno konštatovať, že v závislosti od kontextu sa správajú ako jednotky, ktoré majú v sémantickom dosahu raz verbálny predikát, inokedy propozíciu celej vety. Kvalifikačnú platnosť daných jednotiek možno odvodiť na základe ich fungovania v aktuálnom členení výpovede (AČV). Podľa Ludmily Uhlířovej (1979, s. 144) môžu kvalifikačné adverbiá fungovať v AČV v zásade dvojakým spôsobom: buď vytvárajú so slovesom jeden komplexný celok na rovine AČV alebo majú v AČV status samostatnej zložky, rémy. V prípade rematického statusu, slovosledne sa prejavujúceho (pri objektívnom slovoslede) pozíciou na konci vety, má adverbium jednoznačne kvalifikačnú funkciu a nemôže plniť rolu propozičného komentára:

(11) *Pred prvou jedenástkou ho jeho bývalý spoluhráč M. Timko stiahol v šestnástke v 15. min <evidentne>.*

(12) *I vo vyspelejších spoločnostiach, napríklad v starom Grécku, uznávali spoločenské funkcie poézie celkom <zjavne>.*

Všetky ostatné pozície sú funkčne dvojznačné, t. j. adverbium môže mať funkciu kvalifikačnú i komentujúcu. Kvalifikačný význam má adverbium v prípade kon-

²⁷ Pri prehodnotení sémantického dosahu jednotiek na propozíciu celej vety sa v niektorých teoretických prácach tieto jednotky slovnodruhovo klasifikujú ako (postojové) partikuly. Naším cieľom nie je na tomto mieste stanoviť striktnú hranicu medzi vetným adverbium a partikulou. Viacerí autori (napr. Kopečný, 1962) konštatujú, že postojové partikuly sa pre svoju podobnosť s adverbiami a adverbialnými výrazmi niekedy označujú ako vetné adverbiá. Na ich hraničný status poukazuje termín periférne adverbiále (Malinovský, 1990).

textovej zapojenosti, z hľadiska AČV plní úlohu témy, resp. spolu so slovesom rolu tranzitného prvku:

- (13) *Dostal som trest do konca stretnutia, čo nechápem. Dost' <evidentne> som od neho odstupoval a dával najavo, že biť sa nechcem.*

V preverbálnom postavení je status jednotky často nejednoznačný a možno pri nej predpokladať kvalifikačnú i komentujúcu platnosť:

- (14) *Nasledujúce dni chodil pán Gelha do práce ako bez duše. Hanka sa mu <očividne> vyhýbala. = (a) Hanka sa mu vyhýbala tak, že to bolo očividné.; (b) Bolo očividné, že sa mu Hanka vyhýbala.*

V interponovanej pozícii má toto adverbium komentujúcu platnosť vo výpovediach, v ktorých sa objavuje v kolokácii s iným adverbiom spôsobu, ktorého prítomnosť je podmienená valenciou verba:

- (15) *Toto ustanovenie pôsobí <evidentne> retroaktívne.*

Ak je adverbium kontextovo nezapojené, nemôže patriť k téme vety a jeho funkcia je komentujúca. Z hľadiska aktuálneho členenia aktualizuje rému vety, resp. celý tematicko-rematický nexus:

- (16) *Hlboký prepad dôchodkového sporenia nedávno dokázali prepočty zverejnené v Hospodárskych novinách. Samotné DSS to však <evidentne> netrúpi.*

- (17) *Veľkú cenu Belgicka vyhral Kimi Räikkönen. <Evidentne> mu tento klasický okruh sedí.*

Túto aktualizáciu funkciu plnia komentujúce adverbiá bez ohľadu na vetné postavenie. Podľa L. Uhlírovej (1979) sa však presadzuje tendencia, aby komentujúce adverbium bezprostredne predchádzalo tú rematickú zložku výpovede, ktorú aktualizuje:

- (18) *Vodcovia UCK majú <evidentne> starosti.*

Postponovaná pozícia je pri týchto jednotkách zriedkavá.

Signálom prehodnotenia sémantického dosahu adverbií na jednotky s propozíčným fokusom sú: (a) nemožnosť realizácie v interogatívnych a imperatívnych vetách: *Traja študenti si očividne vypomohli internetom. – *Traja študenti si očividne vypomohli internetom? – *Vypomôžte si očividne internetom.;* (b) možnosť transformácie na hlavnú vetu: *Je očividné, že traja študenti si vypomohli internetom.;* (c) blokovanie gradácie: **Traja študenti si očividnejšie vypomohli internetom.*

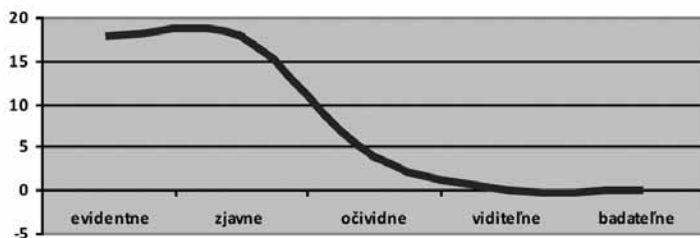
Prehľbovanie gramatikalizácie smerom k partikulovej platnosti potvrdzujú doklady zo SNK, v ktorých dochádza k autonomizácii jednotiek formou ich grafického vyčlenenia z vety:

- (19) *<Evidentne>, Abu Ghraib bol bodom obratu pre verejnú mienku v Iraku i Spojených štátoch.*

- (20) *<Očividne>, nedostatočná pracovitosť vládnej koalície súvisí so záujmami, ktoré majú ďaleko od askézy.*

V porovnaní s týmito operátormi je stupeň gramatikalizácie pri jednotkách z prvej skupiny nižší (napr. *viditeľne, badateľne, rukolapne, citelne, počutelné*), o čom svedčia napríklad doklady zo SNK na možnosť ich fungovania v interogatívnych vetách: *Kde sa francúzske peniaze prejavili <viditeľne>?, Môže percento <viditeľne> narásť?;* či neprítomnosť dokladov na intonačné a grafické vyčlenenie z vety.

Ďalším javom, na ktorom možno testovať hĺbku gramatikalizácie, je možnosť kolokácií daných jednotiek s operátormi identickej evidenčnej subdomény. V SNK sme sledovali kolokácie evidenčných adverbíí s významom vizuálnej percepcie s percepčným predikátom *vidieť*. V nasledujúcom grafe zachytávame frekvenciu kolokácií, zostupná hodnota signalizuje nižší stupeň gramatikalizácie:

(21) Na niektorých našich hráčoch bolo v stretnutí s Turňou <**zjavne**> vidieť/*viditeľne vidieť únavu z predhádzajúceho sústredenia.

(22) Myslím si, že bolo <**evidentne**> vidieť/*viditeľne vidieť, kto túto šarvátku vyprovokoval.

Inkompatibilita adverbíí *viditeľne* a *badateľne* s predikátom *vidieť* potvrdzuje nižší stupeň ich gramatikalizácie, naopak, pri jednotkách *evidentne*, *zjavne* a *očividne* kolokačná kompatibilita s percepčnými predikátmi signalizuje vyšší stupeň gramatikalizácie daných jednotiek, ktorý sa prejavuje posilňovaním ich komentujúcej funkcie.

Stupeň 3: epistemická (?) partikula

Lexikografické riešenie prijaté v *Slovníku súčasného slovenského jazyka* (2006) pri jednotke *evidentne* naznačuje slovnodruhovú transpozíciu tohto evidenčného operátora a jeho prehodnotenie na partikulu s epistemickým významom.²⁸ Fungovanie jednotky *evidentne* ako epistemickej partikuly je však diskutabilné. Jednou z vlastností epistemických partikul je totiž fakt, že ich možno vo výpovedi použiť nezávisle od povahy evidencie, zatiaľ čo pri evidenčných operátoroch patriacich prototypicky do istej evidenčnej subdomény je takáto možnosť limitovaná: (a) percepčne založená inferencia: P[S₁]: Vidím ohnisko. → P[S₂]: *Pravdepodobne/zrejme tu niekto založil oheň.*; *Evidentne/Očividne tu niekto rozložil oheň.*; (b) nepercepčne založená inferencia: P[S₁]: Peter sa zvyčajne vracia domov o šiestej. Tvoj priateľ ho chce ísť navštíviť o štvrtej. → P[S₂]: *Môžeme to skúsiť, ale pravdepodobne/zrejme nebude doma.*; **Môžeme to skúsiť, ale evidentne/očividne nebude doma.* Nemožnosť použitia jednotiek vo výpovedi (b) odkazuje podľa nášho názoru na ich pretrvávajúci evidenčný status.

Pri otázke stanovenia epistemického statusu evidenčných operátorov vychádzame z názoru, že epistemická hodnota evidenčných operátorov je daná pragmatickými implikáciami, a nie je inherentnou súčasťou ich významu. Vo výpovedi sa episte-

²⁸ Takto je možné interpretovať sémantizáciu „vyjadruje presvedčenie o predpoklade“.

mická hodnota operátorov môže aktivizovať na základe tzv. generalizovanej konverzačnej implikatúry (Levinson, 2000). Tá sa viaže na výpovede, v ktorých sú evidenčné operátory použité samostatne, bez epistemických operátorov. Hovoriaci v nich teda tým, že explicitne nesignalizuje epistemickú hodnotu validity propozície, porušuje maximy kvantity a kvality.²⁹ Právě porušovanie maxím kvantity a kvality však aktivuje konverzačnú implikatúru založenú na generalizovanom (konvencionalizovanom) predpoklade, že s evidenčnými operátormi percepčnej inferencie sa spája epistemický komponent vysokej probability výpovede (generalizovaná konverzačná implikatúra sa tu opiera o univerzálnu evidenčnú hierarchiu založenú na zostupnej epistemickej hodnote evidenčných operátorov: priama evidencia > percepčne založená inferencia > nepercepčne založená inferencia,³⁰ porov. de Haan, 1999). Epistemickú platnosť jednotiek možno predpokladať napríklad pri konfrontačnom porovnávaní v súvetných konštrukciách:

(23) *Rímske parky to asi nie sú, <evidentne> ide o vyššie hory.*

(24) *Tí, čo zostali pred hlavným pódiom, však určite nebanovali a <zjavne> im takéto detaily neprekážali.*

Na rozdiel od konvencionalizovaných významov generalizovaná konverzačná implikatúra predstavuje preferované interpretácie, ktoré môžu byť za istých okolností zrušené. Epistemický komponent aktivovaný danou implikatúrou sa neutralizuje v kolokáciách evidenčných operátorov s epistemickými operátormi:

(25) *To mu <asi evidentne> nestačilo, a preto sa na druhý deň vlámal do ZŠ na ul. Komenského.*

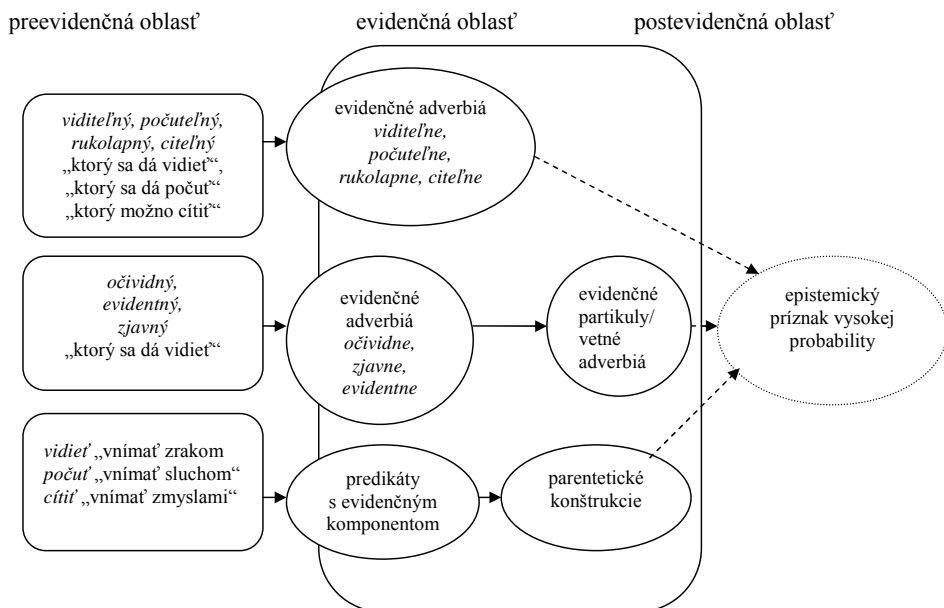
(26) *Rozvoju kapitálového trhu <pravdepodobne zjavne> uškodila neschopnosť štátnej administratívy.*

V týchto prípadoch funkciu epistemickej kvantifikácie propozície na seba preberá epistemická partikula a epistemický komponent sa pri evidenčnom operátore neutralizuje. Možno teda sumarizovať, že interpretované jednotky navrhujeme hodnotiť ako prípady evidenčných operátorov s epistemickým komponentom vysokej probability. Ten nie je inherentnou súčasťou ich významu, ale je záležitosťou generalizovanej konverzačnej implikatúry, ktorá môže byť v kontexte za istých okolností zrušená. Suspendovanie tejto generalizovanej konverzačnej implikatúry sa realizuje v prítomnosti iných epistemických operátorov. Sémantický priestor subdomény percepčnej evidenciality možno teda opísať takto:

---

²⁹ Maxima kvantity: „Tvoj príspevok k rozhovoru má byť natoľko informatívny, ako je nutné pre daný rozhovor.“, maxima kvality: „Ak hovoríš o niečom, na čo nemá dostatok dôkazov, vo výpovedi to signalizuj.“

³⁰ Podľa Stephena C. Levinsona (2000) generalizovaná konverzačná implikatúra zvyšuje informatívnosť propozíčného obsahu výpovede prediktabilným a pravidelným spôsobom, nezávisle od príslušného kontextu výpovede.

V nasledujúcej tabuľke sa pokúsime zhrnúť základné zistenia o gramatikalizačných procesoch podobným spôsobom, ako to urobila Mirjam Fried (2010) pri modálnej častici *jestli*. Horizontálna rovina znázorňuje jednotlivé jazykové roviny, vo vertikálnej rovine zachytávame jednotky vystavené gramatikalizačnému procesu.

aspekty	lexikálne predikáty	evidenčné predikáty a adverbiá	parentézy vetné adverbiá	partikuly
textotvorné	propozičné		nepropozičné, subjektívne	
funkčné	asertívne		postojové	
sémantické	kognitívne percepčné komunikatívne		evidenčné	epistemické
štruktúrne	vetný člen		propozičný komentár	

Bibliografia

- AIKHENVALD, Alexandra Y.: Evidentiality in Typological Perspective. In: Studies in evidentiality. Ed. A. Y. Aikhenvald – R. M. W. Dixon. Amsterdam, Philadelphia: Benjamins 2003, s. 1 – 31.
- AIKHENVALD, Alexandra Y.: Evidentiality. Oxford: Oxford U. P. 2004. 452 s.
- ANDERSON, Lloyd B.: Evidentials, Paths of Change, and Mental Maps. Typologically Regular Asymmetries. In: Evidentiality: The Linguistic Coding of Epistemology. Ed. W. Chafe – J. Nichols. Norwood, NJ: Ablex Publ. 1986, s. 273 – 312.

AUWERA, Johan van der – PLUNGIAN, Vladimir: Modality's semantic map. In: *Language typology*, 1998, roč. 79, č. 2, s. 79 – 124.

BAUER, Jaroslav – GREPL, Miroslav: *Skladba spisovné češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1972. 337 s.

BIBER, Douglas – JOHANSSON, Stig – LEECH, Geoffrey – CONRAD, Susan – FINEGAN, Edward: *Longman Grammar of Spoken and Written English*. London: Longman 1999. 1203 s.

BOYE, Kasper: *Semantic Maps and the Identification of Cross-linguistic Generic Categories: Evidentiality and its Relation to Epistemic Modality*. 2009. Online: <http://www.eva.mpg.de/lingua/conference/07-SemanticMaps/pdf/boye.pdf>, cit. 7. 2. 2012.

CINQUE, Guglielmo: *Adverbs and Functional Heads*. New York: Oxford University Press 1999. 288 s.

CORNILLIE, Bert: *Evidentiality and epistemic modality: On the close relationship between two different categories*. *Functions of Language*, 2009, roč. 16, č. 1, s. 44 – 62.

ČMEJRKOVÁ, Světa: *Výraz myslím v psaném a mluveném textu*. In: *Grammar & Corpora – Gramatika a korpus 2007*. Ed. F. Štícha – M. Fried. Praha: Academia 2008, s. 325 – 344.

DIEWALD, Gabriele – SMIRNOVA, Elena: *Evidentiality in European Languages: the Lexical-grammatical Distinctions*. In: *Linguistic Realization of Evidentiality in European Languages*. Ed. G. Diewald – E. Smirnova. Berlin/New York: Mouton de Gruyter 2010, s. 1 – 14.

DOLNÍK, Juraj: *Princíp ekvivalencie*. In: *Princípy stavby, vývinu a fungovania slovenčiny*. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského 1999, s. 45 – 78.

FRIED, Mirjam: *Ke zrodu české modální částice jestli*. In: *Bohemica Olomucensia*, 2010, roč. 2, č. 3, s. 52 – 65.

FRIED, Mirjam: *Construction Grammar as a Tool for Diachronic Analysis*. In: *Construction and Frames*, 1(2), 2009, s. 261 – 290.

GREPL, Miroslav – KARLÍK, Petr: *Skladba spisovné češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1986. 474 s.

de HAAN, Ferdinand: *Evidentiality and Epistemic Modality: Setting Boundaries*. In: *Southwest Journal of Linguistics*, 1999, roč. 18, s. 83 – 101.

de HAAN, Ferdinand: *Encoding Speaker Perspective: Evidentials*. In: *Language Diversity and Linguistic Theories Symposium Proceedings*. *Linguistische Berichte, Sonderheft 9*, 2001, s. 201 – 216.

HIRSCHOVÁ, Milada: *Pragmatika v češtině*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci 2006. 243 s.

HOFFMANNOVÁ, Jana – KOLÁŘOVÁ, Ivana: *Slovo prý/prej: možnosti jeho funkční a sémantické diferenciacie*. In: *Gramatika a korpus – Grammar & Corpora 2005*. Eds. F. Štícha – J. Šimandl. Praha: ÚJČ AV ČR 2007, s. 93 – 102.

HOPPER, Paul J. – TRAUOGOTT, Elizabeth Closs: *Grammaticalization*. Second Edition. Cambridge: Cambridge University Press 2003. 277 s.

HRBÁČEK, Josef: *Nárys textové syntaxe spisovné češtiny*. Praha: Trizonia 1994. 134 s.

IVANOVÁ, Martina: *Epistemické funkcie evidenčných operátorov v slovenčine*. In: *Vidy jazyka a jazykovedy. Zborník z medzinárodnej konferencie usporiadanej pri príležitosti životného jubilea Milošlavy Sokolovej*. Ed. M. Ološtiak – M. Ivanová – D. Slančová. Prešov: FF PU 2010, s. 145 – 154.

IVANOVÁ, Martina: *Percepčné evidenčné operátory v slovenčine (komunikačno-pragmatická analýza)*. In: *Minulost, přítomnost a budoucnost v jazyce a literatuře. Sborník z mezinárodní konference pořádané katedrou bohemistiky PF UJEP v Ústí nad Labem ve dnech 1. – 3. září 2010*. Ústí nad Labem: UJEP 2011, s. 146 – 153.

KOKTOVÁ, Eva: *Remarks on the Semantics of Sentence Adverbials*. In: *Journal of Pragmatics*, 1986, roč. 10, s. 27 – 40.

KOPEČNÝ, František: *Základy české skladby*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1962. 359 s.

Krátký slovník slovenského jazyka. 4., doplnené a prepracované vyd. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. Bratislava: Veda 2003. 988 s.

LEHMANN, Christian: Thoughts on Grammaticalization. Arbeitspapiere des Seminars für Sprachwissenschaft der Universität Erfurt. 2002. Online: <http://www2.uni-erfurt.de/sprachwissenschaft/AS-SidUE/ASSidUE09.pdf>, cit. 7. 2. 2012.

LEVINSON, Stephen C.: Presumptive Meanings. The Theory of Generalized Conversational Implicatures. Cambridge/London: MIT Press 2000. 480 s.

MACHEK, Václav: Etymologický slovník jazyka českého. Fotoreprint podľa 3. vyd. Z roku 1971. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2010. 866 s.

MALINOVSKÝ, Milan: O tzv. disjunktech. In: Slovo a slovesnost, 1990, roč. 51, s. 48 – 54.

PALMER, Frank, R.: Mood and Modality. Second Edition. Cambridge: Cambridge University Press 2001. 236 s.

RULÍKOVÁ, Blažena: K problematice některých typů vedlejších vět s výrazem jak. In: Slovo a slovesnost, 1966, roč. 27, s. 300 – 316.

Slovenský národný korpus. Korpusová verzia prim-5.0-public.all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, 2010. Dostupný na: <http://korpus.juls.savba.sk>.

Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. 1134 s.

SOKOLOVÁ, Miloslava: Prednášky z teoretickej morfológie. 2008 (pracovný materiál).

SVOBODA, Karel: Souvětí spisovné češtiny. Praha: Univerzita Karlova 1972. 242 s.

Synonymický slovník slovenčiny. Red. M. Pisárčiková. 3., nezmenené vyd. Bratislava: Veda 2004. 998 s.

ŠMILAUER, Vladimír: Novočeská skladba. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1966. 574 s.

ŠTĚPÁN, Josef: Ke komentujícím vedlejším větám se spojovacím výrazem jak. Slovo a slovesnost, 2007, roč. 68, s. 101 – 116.

TRAUGOTT, Elisabeth C.: Pragmatic Strengthening and Grammaticalization. In: Berkley Linguistics Society, 1988, roč. 14, s. 406 – 416.

TRAUGOTT, Elisabeth C.: The Role of the Development of Discourse Markers in a Theory of Grammaticalization. Paper presented at the ICHL XII, Manchester. 1995. Version of 11/97. Dostupné na: <http://www.stanford.edu/~traugott/ect-papersonline.html>.

UHLÍŘOVÁ, Ludmila: K postavení tzv. větných příslovčí v aktuálním členění. In: Slovo a slovesnost, 1979, roč. 40, č. 2, s. 143 – 148.

VYKYPĚL, Bohumil: Slavonic-Baltic Addenda to the World Lexicon of Grammaticalization. In: Jazykovedný časopis, 2010, roč. 61, č. 2, s. 131 – 144.

WIEMER, Björn: Particles, Parentheticals, Conjunctions and Prepositions as Evidentiality Markers in Contemporary Polish (A first exploratory study). In: Studies in Polish Linguistics, 2006, roč. 3, s. 5 – 67.

WIEMER, Björn: Hearsay in European Languages: Toward an Integrative Account of Grammatical and Lexical Meaning. 2009. Online: <http://www.discorps.ugal.ro/DATABASE-EVIDENTIALITY/Wiemer-2009-Hearsay.pdf>, cit. 7. 2. 2012.

STREDNÁ ÁZIA PO ROKU 1991: JAZYKOVÁ SITUÁCIA A POLITIKA

NARGIS RAHMONOVÁ

Katedra ruského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave

RAHMONOVÁ, Nargis: Central Asia after the year 1991: Language Situation and Policy Jazykovedný časopis, 2012, Vol. 63, No. 1, pp. 53 – 68. (Bratislava)

The aim of paper is to research language situation and language policy of Central Asia republics of ex-Soviet Union. First part is devoted to political, ethnical and national changes in ex-Soviet republics and to the conditions before and after 1989. Second part of the work is researching language situation in Uzbekistan, Turkmenistan, Tajikistan, Kazakhstan, and Kirgizstan and is directed to mapping of aspects of derusification and revitalization of local languages. The third part of the work is focused on analyse of language situation and language policy in Tajikistan in the context of wider social and historical connections, it is also directed to research correlation and status of Russian and Tajik languages in respective areas of public life.

Key words: Language policy, Language law, National language, Derusification, Bilingualism.

Úvod

K priestoru Strednej Ázie sa zvyčajne priraduje päť štátov, ktoré vznikli z bývalých republík ZSSR – Kazachstan, Kirgizsko, Turkménsko, Uzbekistan a Tadžikistan, ako aj priľahlé územia Iránu, Afganistanu, Indie, Pakistanu, Číny, Tibetu, Mongolska a Ruskej federácie (Buriatsko a oblasť Altaja). Predmetom nášho záujmu je Stredná Ázia v užšom ponímaní, t. j. päť republík bývalého ZSSR, pričom osobitná pozornosť sa venuje Tadžikistanu.

Je všeobecne známe, že na sklonku existencie ZSSR enormne vzrástlo etnické napätie nielen v Strednej Ázii, ale prakticky na celom území sovietskej federácie. Toto napätie sa dotklo najrôznejších oblastí života a prejavilo sa veľmi výrazne aj v požiadavke pozdvihnúť status jazykov neruského obyvateľstva v jednotlivých republikách, t. j. de facto zrovnoprávniť ich používanie s ruštinou a deklarovať ich ako štátne, resp. úradné jazyky. Výsledkom tohto tlaku bolo, že v posledných rokoch existencie ZSSR sa pozícia ruštiny v niektorých republikách oslabovala: naďalej si síce zachovávala status „jazyka komunikácie medzi národmi a národnosťami ZSSR“, ale postupne strácala dominantné postavenie. Začal sa proces derusifikácie, vytlačania ruštiny z administratívnej praxe. Procesy formovania nacionálnej ideológie mali v jednotlivých republikách svoje špecifiká, podmienené politickými a ekonomickými reáliami, ale v tej či onej miere všade možno pozorovať analogické prvky, ako etnizácia vedomia, zdôrazňovanie úlohy titulárneho národa či zavádzanie jeho jazyka do širšej praxe (Кузнецова, 2006, s. 10).

Kým analogické procesy možno sledovať aj v európskych republikách bývalého ZSSR, špecifickým aspektom stredoázijského regiónu, ktorý vo východnej Európe absentuje, sú niekoľkonásobné zmeny grafického systému a ich vplyv na jazykovú situáciu. Prirodzene, v týchto zmenách nemožno nevidieť politické aspekty, napr. v prípade Tadžikistanu, kde došlo k posilneniu vzťahov so susedmi – Afganistanom a Iránom, ale podobné zásadné rozhodnutia majú i významné priame dôsledky na život spoločnosti: časť obyvateľov sa nevyhnutne po zmene grafiky ocitá prinajmenšom čiastočne v pozícii negramotných, nehovoriac o ďalších dôsledkoch v jazykovej politike, ktoré sú spojené s veľkými finančnými nárokmi (príprava nových učebníc, transformácia informačných systémov atď.).

Ďalším špecifikom regiónu je islam a jeho úloha vo formovaní nacionálnej identity. Podľa niektorých názorov, že v Strednej Ázii, ktorá bola od dávnych čias pestrou zmesou komunit s rozličnou identitou, je islam jedným z „prvkov eurázijskej integrácie a pravdepodobne sa využije na vytvorenie nacionálnej i transnacionálnej koncepcie identity“ (porov. Kaiser, 2003).

Formovanie nových štátov v postsovietskej Strednej Ázii sprevádzalo nielen prebudenie nacionálnych hnutí, ale aj začatie procesu demokratizácie spoločnosti. Ak hovoríme o špecifických črtách regiónu, potom nemožno vynechať ani osobitosti demokratizačných procesov. V tomto kontexte treba uviesť, že v rámci projektu rozvoja demokratického riadenia spoločnosti v multietnickom prostredí, ktorý zastrešuje UNESCO/MOST¹, a ktorý financuje Švajčiarska Agentúra rozvoja a kooperácií, sa venuje osobitná pozornosť aj problému jazykovej diverzity v regióne.

Vo vývine jazykovej situácie a jazykovej politiky v regióne sa zreteľne odzrkadľuje aj súperenie veľmocí o vplyv v regióne. Po desaťročiach príslušnosti týchto oblastí k Sovietskemu zväzu, kde hrala dominantnú rolu ruština, možno po politických zmenách začiatkom deväťdesiatych rokov minulého storočia pozorovať, v dôsledku posilnenia vplyvu USA, aj intenzívne presadzovanie sa angličtiny ako jazyka interetickej komunikácie. Je tiež pravdou, že súperenie veľmocí a zásahy zvonka majú v tomto regióne niekedy, žiaľ, aj iné, dramatickejšie podoby a vedú k neblahým dôsledkom, ako sú občianske vojny alebo vnútorné konflikty. Aj keď v porovnaní s kaukazským regiónom sa etnické konflikty v Strednej Ázii prejavujú miernejšie (Krno, 2008, s. 260), ani tento región sa nevyhol krviprelievaniu – a to nielen v turbulentných deväťdesiatych rokoch, ale ako ukazujú nedávne udalosti v Kirgizsku, hrozba etnických konfliktov je tu stále aktuálna.

Jazyková situácia a jazyková politika v postsovietskom priestore: scenáre vývoja

Jazyková situácia sa tradične poníma ako výsledok vzájomného vplyvu a vzťahov, funkčne stratifikovaných jazykových útvarov, t. j. jazykov a variantov jazykov (nárečí, žargónov, funkčných štýlov a iných foriem existencie jazyka), ktoré slúžia

¹ UNESCO/MOST – projekt rozvoja demokratického riadenia spoločnosti v multietnickom prostredí, ktorý financuje Švajčiarska Agentúra rozvoja a kooperácií (porov. Кениг, 2003. s. 9).

určítym spoločenstvám (etnické a multietnické spoločenstvá) v rámci určitého regiónu, politického teritoriálneho združenia alebo štátu (porov. Камболов, 2007). Pri skúmaní vývinu jazykovej situácie v prvom rade vystupuje do popredia dynamika vzájomných vplyvov a vzťahov. V Strednej Ázii sú hlavnými faktormi, ktoré v 20. – 21. storočí určovali dynamiku jazykovej situácie, nielen vplyvy a vzťahy vnútri miestnych jazykov, ale aj interakcia týchto jazykov s ruštinou.

Pojem „jazyková politika“ sa môže pragmaticky interpretovať ako vedomá aktivita politických elít, ktorá je nasmerovaná na úpravu používania jazyka (Мечковская, 2003, s. 199). Ide teda v podstate o prax cieľavedomého regulovania živelných jazykových procesov,² pričom sa zdôrazňuje trvalosť takýchto aktivít a ich zacielenosť na zmenu funkcie jazyka vnútri spoločnosti, v záujme riešenia problémov komunikácie. Akademickejšie sa javí ponímanie jazykovej politiky ako „štúdia a systematického riešenia jazykových problémov, týkajúcich sa nejakej spoločnosti, najmä multijazykovej“ (Багана – Хапилина, 2009, s. 85).

Jazyková politika je súčasťou národnostnej politiky a jej realizácia v multinacionálnom a mononacionálnom štáte má svoje osobitosti, keďže problémy a hlavné otázky jazykovej politiky sú tesne späté s jazykovou situáciou. Jazyková politika musí bezpodmienečne brať do úvahy reálnu politickú a národnostnú situáciu a postoj rôznych spoločenských skupín k používaniu toho alebo iného jazyka (tamtiež). Otázky jazykovej politiky sú mimoriadne významným vnútropolitickým komponentom celého postsovietskeho priestoru. Platí to aj o početných subjektoch Ruskej federácie, najmä ak ide o subjekty s neruským pôvodným obyvateľstvom. V dokumentoch, ktoré majú reprezentovať štátnu jazykovú politiku Ruskej federácie sa zvyčajne zdôrazňuje úsilie o zveľadenie jazykov pôvodných národov, rozširovanie sféry ich používania, najmä ich verejných a kultúrnych funkcií, zlepšenie kultúry jazyka a reči, ktoré predpokladá kvalitatívne novú úroveň a zdokonaľovanie spisovných tvarov, orientáciu na celonárodné normy, aktivizáciu vnútorných zdrojov a potenciálu jazykov. Napr. v prípade Republiky Sacha je cieľom vytvorenie funkčného plnohodnotného bilingvizmu (resp. multilingvizmu) (porov. Иванова, 2005), čo signalizuje prítomnosť pomerne zložitej situácie, v akej sa tu nachádza jakutčina.

Jazyková situácia v postsovietskom priestore priniesla so sebou potrebu precíznejšej kategorizácie pojmov, ktoré úzko súvisia s jazykovou politikou. Aktuálna je napr. potreba definovať rozdiel medzi termínmi *štátny jazyk* (national language) a *oficiálny jazyk* (official language). Podľa expertov UNESCO „má štátny jazyk v rámci daného štátu v politickej, sociálnej a kultúrnej sfére integračnú funkciu a vystupuje ako symbol daného štátu, kým oficiálny jazyk je jazykom štátnej administratívy, legislatívy a súdnictva“ (porov. Чельшев, 2003, s. 420). Termín *štátny jazyk* je teda obsahovo širší a spája nielen sféry oficiálnej komunikácie, ale aj sféru kultúry. V realizačnej praxi konkrétnych jazykových zákonov však môže dochádzať k rozlič-

² Tieto procesy prebiehajú bez ohľadu na to, či ide o multietnické alebo monoetnické spoločenstvá (porov. Багана – Хапилина, 2009, s. 85; tam i ďalšia literatúra).

ným situáciám: štátny jazyk má maximum sociálnych funkcií (aplikuje sa vo všetkých sférach politického, sociálneho a kultúrneho života), alebo má iba minimálne funkcie (napr. je v ňom napísaná hymna a je teda formálne symbolom štátu či „štátoidu“, zatiaľ čo všetky sféry spoločenskej komunikácie zabezpečuje iný jazyk).³ Zdôrazňuje sa pritom fakt, že stav mnohých jazykov Ruska im v súčasnosti nedovoľuje plnohodnotne plniť funkcie štátnych jazykov, hoci tento status majú zakotvený v legislatíve jednotlivých subjektov federácie: mnohým z nich chýbajú funkčné štýly (napríklad vedecký štýl, rokovací štýl atď.), chýba terminológia dôležitých oblastí vedy a pod.

Problémy jazyka sú spojené s mnohými nejazykovými sférami verejného života a fakticky sú jadrom komplexu sociálnych, ekonomických, ekologických a kultúrnych problémov. S jazykovou politikou sa teda spája nielen napr. štátna vzdelávacia politika, ale môžu to byť aj opatrenia v zdanlivo veľmi vzdialených oblastiach, ako poľnohospodárstvo, keďže zachovanie, resp. narušenie tradičného spôsobu života, má nepochybne vplyv aj na kultúrnu integritu jazykových a etnických spoločenstiev.

Rozpad ZSSR a zmena jazykovej situácie

V období pred rozpadom Sovietskeho zväzu sa považovalo za úplne prirodzené, že obyvatelia bez ohľadu na národnosť ovládajú ruštinu, ktorá mala pozíciu štátneho jazyka. Po rozpade ZSSR sa však situácia dramaticky zmenila: z viac ako 140 miliónov ľudí, ktorí žili v roku 2004 v 14 republikách bývalého ZSSR, aktívne používalo ruštinu v práci, pri štúdiu a v každodennom živote už iba 63,6 miliónov. Ďalších približne 39,5 miliónov ľudí malo pasívne znalosti (t. j. vo väčšej alebo menšej miere rozumeli po rusky, ale nepoužívali ruštinu ako prostriedok komunikácie a pomaly strácali rečové návyky) a takmer 38 miliónov ju vôbec neovládalo.⁴ V jednotlivých štátoch vyzerala situácia nasledovne:

---

³ V postsovietskom priestore sa často možno stretnúť aj s termínom „titulárny národ“, termín „jazyk titulárneho národa“ ako označenie jazyka národa, ktorý dal názov tej alebo inej republike, sa však v legislatíve nevyskytuje (Чельшев, 2003, s. 420).

⁴ Údaje vychádzajú z výskumu, ktorý sa uskutočnil v Centre demografie a ekológie človeka Inštitútu ekonomiky a prognózu Ruskej akadémie vied. Podrobnejšie por. Падение статуса русского языка на постсоветском пространстве. Dostupné na: <<http://www.polit.ru/research/2006/08/17/demoscope251.html#r1>>

Tabuľka 1. Počet obyvateľov a miera ovládania ruštiny v štátoch SNS a v Pobaltsku v roku 2004 (v tisíckach):⁵

Krajiny	Status ruského jazyka v krajine	Celkový počet obyvateľov	Počet ľudí, kt. považujú ruský jazyk za materinský	Počet ľudí, kt. aktívne ovládajú ruštinu	Počet ľudí, kt. pasívne ovládajú ruštinu	Počet ľudí neovládajúcich ruštinu
Arménsko	Cudzí	3200	15	1000	1200	1000
Azerbajdžan	Cudzí	8200	250	2000	3500	2700
Bielorusko	Štátny	10200	3243	8000	2000	200
Estónsko	Cudzí	1300	470	500	500	300
Gruzínsko	Cudzí	4500	130	1700	1000	1800
Kazachstan	Oficiálny	15100	4200	10000	2300	2800
Kirgizsko	Oficiálny	5000	600	1500	2000	1500
Litva	Cudzí	3400	250	500	1400	500
Lotyšsko	Cudzí	2300	960	1300	700	300
Moldavsko	Jazyk medzinárodnej komunikácie	3400	450	1900	1000	500
Tadžikistan	Jazyk medzinárodnej komunikácie	6300	90	1000	2000	3300
Turkménsko	Jazyk medzinárodnej komunikácie/ cudzí	4800	150	100	900	3800
Ukrajina	Jazyk národnej menšiny	48000	14400	29000	11000	8000
Uzbekistan	Jazyk medzinárodnej komunikácie/ cudzí	25000	1200	5000	10000	10000
Celkovo		140700	26408	63600	39500	37700

Predpokladá sa, že ak sa zachová súčasná tendencia, o 10 rokov sa v bývalých republikách ZSSR zvýši počet ľudí, ktorí neovládajú ruštinu, na dvojnásobok, inými slovami, ruštinu bude ovládať iba menšia časť obyvateľstva.⁶

S procesom ústupu ruštiny po roku 1990 sa súčasne posilňujú pozície jazykov, ktoré používa neruské obyvateľstvo republík bývalej federácie. No nie všade mala derusifikácia a posilnenie miestnych jazykov rovnaké výsledky. Politické elity post-sovietskych republík zaujali po rozpade ZSSR v jazykovej otázke rôzne stanoviská a v konečnom dôsledku sa situácia v rôznych krajinách rozvíjala podľa rôznych scenárov.

⁵ Porov. <http://www.polit.ru/research/2006/08/17/demoscope251.html#r1>

⁶ Porov. <http://www.polit.ru/research/2006/08/17/demoscope251.html#r1>

Ako ukázali analýzy pomerov v európskej časti bývalého ZSSR, jazyková situácia v jednotlivých subjektoch bývalej federácie mala celý rad špecifických črt. Existujú však dva krajné varianty vývinu: vývin, v ktorom dochádza k dramatickému obratu situácie (rýchla strata pozície ruštiny a rýchla revitalizácia funkcie miestneho jazyka) a vývin, v ktorom pokračujú trendy z minulého obdobia (stabilizácia pozície ruštiny a zanedbateľné výsledky v oblasti revitalizácie miestneho jazyka) (Kacinová, 2009, s. 11 – 12). Pritom, ako sa zdá, medzi faktormi spojenými s historickým vývinom, nehrá rolu miera politickej autonómie, ktorú mal ten alebo iný subjekt počas ZSSR. Inými slovami, derusifikácia a revitalizácia miestneho jazyka sa nemuseli vyvíjať rovnako v každej bývalej sovietskej republike, ale naopak, mohli dosiahnuť pozoruhodný stupeň a intenzitu v komunitách, ktoré mali v rámci sovietskej národnej politiky iba autonómiu nižšej úrovne (tamtiež). Toto sa vysvetľuje formalizovanosťou sovietskej federácie a jej hierarchických štruktúr, ktoré nereflektovali vitalitu toho alebo iného etnického, resp. jazykového spoločenstva, ale skôr pranie vládnucich elít. Rozdielny vývin v jednotlivých oblastiach bývalého ZSSR zrejme podmieňuje skôr charakter, kultúra a tradície daného etnického alebo jazykového spoločenstva, náboženstvo či ekonomická situácia a politické vzťahy s Ruskou Federáciou a pod. (porov. Pavlenko, 2008, s. 75).

Derusifikácia a tadžikizácia: možnosti a obmedzenia.

Historická skúsenosť s rusifikáciou

Mnohí bádatelia, ktorí sa zaoberajú Strednou Áziou, venujú osobitnú pozornosť problematike asimilácie národov, čo je jednou z kľúčových otázok pre pochopenie súčasného vývinu. Aj dejiny začleňovania týchto území do Ruskej ríše sú v podstate dejinami kultúrnej asimilácie, aj keď tá mala rozličné etapy a rozličné podoby (porov. Лурье, 1997, s. 410). Boli napr. obdobia, keď ruské elity celkom rezignovali na šírenie pravoslavia a platilo pravidlo nedotknuteľnosti viery a zvykov. Pravoslávne chrámy bolo možné budovať iba na území vojenských útvarov a tam, kde žil väčší počet Rusov (Кривошеев, 2002. s. 255).⁷ Vojenský veliteľ Turkménska vydal v roku 1886 obežník, v ktorom sa písalo o nevyhnutnosti vyučovania islamu v ruských štátnych školách paralelne s pravoslávnyim náboženstvom. Domnieval sa, že taký prístup napomôže k rýchlejšej asimilácii (Лурье, 1997. s. 414). Aj budovanie ruských škôl bolo spočiatku pomalé. Ako uvádza S. V. Lurje, 1. januára 1903 na celom území Turkménska ich bolo menej ako 100 a učilo sa v nich menej než 3 tisíc študentov. V moslimských školách sa v tom istom období vzdelávalo skoro 80 tisíc ľudí (tamtiež).⁸ Bol zavedený Ilminský systém vzdelávania, ktorý predpokladal „internacionálnu výchovu“ Rusov. Do turkménskej adminis-

⁷ Okrem toho ruská vláda podporovala pútnikov, ktorí prichádzali na tradičnú púť pre moslimov, t. j. chadž.

⁸ Vtedy vznikla zvláštna idea o tom, že je nutné platiť tunajším obyvateľom peniaze, ak ovládajú ruštinu. Okrem toho predtým pokrstení prisťahovalci konvertovali späť na islam.

tratívny prenikla idea rešpektovania cudzích národných a náboženských prejavov ako záruka stability impéria.

Ak uvažujeme o kultúrnej asimilácii v regióne Strednej Ázie, nemožno zabudnúť na kultúrny vplyv, ktorý na život tunajších národov mali vlny prisťahovalcov. Tí priniesli miestnym obyvateľom určitú rôznorodosť, takže sa objavil záujem o európske a ruské tovary. U obyvateľstva sa zvýšil dopyt po rôznych typoch zariadenia domácnosti, hygienických potrieb, technických výtvarných výrobkov západného sveta atď. Napokon v dôsledku migrácie vznikli celé regióny s etnicky a jazykovo zmiešaným obyvateľstvom.

Počiatky rusifikácie možno datovať do dvadsiatych rokov 20. stor., keď sa v dôsledku prílevu rusky hovoriacich migrantov vo väčšine škôl začalo vyučovať po rusky. Mešity a medresy boli zatvorené. Široko sa propagovala ruština a ateizmus (Bashiri, 1997). V tridsiatych rokoch sa uskutočnila zmena grafiky – z arabskej abecedy prešla tadžičtina na latinku, čím sa tadžická kultúra vzdialila od islamu. V roku 1938 sa v tadžických školách, ako aj v školách iných republík začala vyučovať ruština ako jeden z predmetov (Асимова, 1989, s. 55), čím sa mala zabezpečiť všeobecná znalosť jazyka, ktorý mal v ZSSR status *jazyka medzietnickej komunikácie*. Tento status predstavoval oficiálnu bázu štátnej jazykovej politiky a počas desaťročí bol hlavným predpokladom udržania dominancie ruštiny v celom sovietskom priestore.

Spolu s intenzifikáciou vyučovania ruštiny zohralo úlohu ešte jedno opatrenie: v Tadžikistane sa uskutočnila ďalšia zmena grafiky – tentoraz to bol prechod na cyriliku, čo bolševické vedenie vysvetľovalo ako cestu k vytvoreniu sovietskej komunistckej spoločnosti, v skutočnosti však cyrilská abeceda otvorila brány rusifikácii. Tadžičtina sa ocitla na celé desaťročia v ťažkej pozícii, funkcie úradného jazyka plnila ruština a tento stav sa zachoval prakticky až do rozpadu ZSSR (Нерознак, 2002. s. 7.; Мечковская, 2000).⁹ V posledných rokoch existencie federácie sa práve politika rusifikácie stala jednou z príčin nepokojov v mnohých republikách.¹⁰

Celkovo však možno súhlasiť s konštatovaním, že v sovietskom kontexte bol Tadžikistan jednou z najmenej rusifikovaných republík (Шыстров, 2009). Pred zánikom ZSSR tu žilo 388,5 tisíc Rusov a počet všetkých nepôvodných obyvateľov bol asi 0,5 milióna. Ruštinu ovládalo iba 30% Tadžikov, čo zodpovedalo priemeru v regióne. Na porovnanie: podiel Kazachov, ktorí ovládali ruštinu, bol 62,8%, Kirgizov 36,9%, kým v prípade Turkménov to bolo 27,5% a v prípade Uzbekov 22,3%. Tadžičtinu ovládalo 3,5% Rusov, ktorí žili v republike. Tadžický jazyk mal dominantnú pozíciu v základných školách, kde sa v ňom učilo 66% všetkých žiakov, kým v ško-

---

⁹ Lenin vystupoval proti zavedeniu ruštiny ako povinného štátneho jazyka. Preto v ZSSR ruština získala status oficiálneho jazyka a jazyka medzinárodnej komunikácie iba podľa zákona „O jazykoch národov ZSSR“ od 24. 04. 1990.

¹⁰ Istá časť národnej inteligencie (najmä Estónska a Lotyšska) bola znepokojená masovou ruskou imigráciou a politikou, ktorá požadovala uplatnenie ruštiny ako druhého národného jazyka a záväznosť jeho výučby na vysokých školách pri zložení niektorých skúšok (podrobne. Беpr, 1994, s. 466).

lách s ruským vyučovacím jazykom iba 9,7% a v školách s jazykmi iných etnických skupín 24,3% žiakov. V tadžičtine sa vydávali asi dve tretiny ročného nákladu novín, kníh a brožúr a vyše polovice časopisov (tamže).

Vplyv ruštiny na tadžický jazyk

O tej či onej miere rusifikácie neruských etník v ZSSR možno hovoriť v širokom spektre oblastí kultúry: príklady by sa mohli týkať historickej pamäte, spôsobu života, rodiny, rituálov a zvykov, odevu, stravovacích návykov a, samozrejme, aj najrozličnejších jazykových aspektov. V tomto smere preto niektorí bádatelia navrhujú rozlišovať povinnú, násilnú rusifikáciu, ktorá bola jasným narušením základných princípov, a prirodzenú, spontánnu rusifikáciu, ktorá bola zákonitým dôsledkom kontaktu ruskej (resp. západnej) kultúry s kultúrou obyvateľov konkrétnych regiónov – v našom prípade Strednej Ázie (Asimov, 2004). Z nášho hľadiska je zaujímavá otázka, aký bol vplyv ruštiny na jazyky národov Strednej Ázie a v akých jazykových rovinách sa prejavoval najintenzívnejšie. Dotkneme sa bližšie tadžického jazykového materiálu.

Na úvod treba konštatovať, že azda najviditeľnejší prienik ruštiny do tadžičtiny vidno v oblasti grafického systému. Nová tadžická abeceda, zavedená za J. V. Stalina, sa skladala z 37 písmen a jej základné jadro tvorila ruská grafika. Usporiadanie a názvy grafém boli prevzaté z ruskej abecedy. Špecifické tadžické grafémy boli variantmi existujúcich ruských grafém (Фф, Чч; й, Кк; ъ, Хх) a zaradili ich na koniec abecedy (podľa encyklopédie Языки Российской Федерации и соседних государств, 2005, s. 49).

Ďalšou výrazne viditeľnou oblasťou bol prienik lexikálnych rusizmov. Z ruštiny pritom prenikali nielen vlastné ruské slová, ale aj internacionalizmy prevzaté z latinského či gréckeho jazyka. O mohutnej vlne rusizmov už v prvých dekádach existencie ZSSR hovorí tadžicko-ruský slovník z roku 1954, kde možno nájsť veľké množstvo rusizmov a internacionalizmov, ktoré sa dostali do tadžického jazyka cez ruštinu.¹¹ Ďalšie rusizmy, ktoré prenikli do tadžického jazyka: *avgust* – *август*, *akacija* – *акация*, *vaflia* – *вафля*, *vinegret* – *винегрет*, *gaz* – *газ*, *kepka* – *кепка*, *kino* – *кино*, *tajka* – *майка*, *pečka* – *печка*, *chleb* – *хлеб*, *buločka* – *булочка (булушка)*, *bania* – *баня*, *stakan* – *стакан (истакан)*; v hovorovej reči (žargonizmy): *chalturšik* – *халтурщик*, *zdorovjak* – *здоровяк* alebo *kačok* – *качок* (silný muž), *čerucha* – *чепуха* (, nezmysel), *agutacija*, *visa*, *valjuta*; exotizmy: *borš* – *борщ*, *peľmeni* – *пельмени* (podľa Рахим-заде, 2006).

Avšak aj do ruštiny prenikli tadžické lexikálne jednotky ako napr.: *dušman* – *душман* (nepriateľ – ako aj spomienka na vojnu v Afganistane), *alča* – *алча*, *dastarchan* – *дастархан*, *džigit* – *джигит*, *kazan* – *казан*, *kišmiš* – *кишмиш*, *gašiš* – *гашиш*, *torčan* – *тончан*, *činara* – *чинара*; vedecko-odborná lexika: *bejt* – *бейт*,

¹¹ Bola to najmä vedecko-technická, verejno-politická terminológia a tiež bežná lexika (Пальвелева, 2007).

dastan – *дастан*, *izafet* – *изафет*; lexika z oblasti masmédií: *shach* – *шах*, *vizir* – *визир*, *kišlak* – *кишлак*, *dechkanin* – *декканин*; exotizmy: *mantu* – *манту*, *kurpača* – *курпача*, *plov* – *плов*, *tanur* – *танур*, *chouz* – *хоуз*, *div* – *див*, *dutor* – *дугтор*, *naj* – *най*, *sambusa* – *самбуса*, *čapan* – *чапан*, *suzane* – *сюзане* (tamže).

Medzi jednotkami, ktoré sa ustálili v hovorovej reči rusky hovoriaceho obyvateľstva Dušanbe, je možné vyčleniť skupinu slov, ktoré označujú v tadžickom jazyku členov rodiny a slúžia nositeľom ako ruského tak aj tadžického jazyka na oslovenie neznámych ľudí: *apa* (,staršia sestra‘), *aka* (,starší brat‘), *хола* (,teta‘), *янга* (,manželka brata‘). Tradíciu oslovovania podľa vekových kategórií, pri ktorých sa používajú názvy členov rodiny, rusky hovoriace obyvateľstvo Tadžikistanu prebralo od kmeňových národov tejto krajiny.

Kalkov z tadžického jazyka nie je veľa a často sa používajú so žartovným od-tienkom: *хунуковато* – *холодногато* (od tadžického slova *chunuk* – ,холодно, холодный/ chladno, chladný‘).

Mládežnícky žargón v reči obyvateľov Dušanbe má tiež vo svojej lexikálnej zásobe veľké množstvo slov prevzatých z ruského jazyka. Takmer celý mládežnícky žargón pozostáva z ruských a anglických slov, napríklad *prikol* – ,шутка/vtip‘, *klassny* – ,интересный, хороший/zaujímavý, dobrý‘. Niektoré žargonizmy majú však v tadžickom jazyku celkom iný zmysel: v ruštine *мутить* – znamená ,делать, организовывать/robiť organizovať‘, v tadžickom mládežníckom slangu *mutit kardan* znamená ,ссорить (кого-либо/podnecovať u niekoho hnev, konflikt‘) a v prípade *prikol kardan* (,vysmievať sa‘) ide o ustálené spojenie zložené z ruského *прикол* a tadžického slova *kardan*.

Zaujímavý je špeciálny prípad pokračujúceho vplyvu ruštiny na tadžickú lexiku v prípade slov všeobecne traktovaných po celom bývalom ZSSR – *vovčiki* a *jurčiki*. Boli vytvorené od ruských mien *Вова* a *Юра*, ale označujú čisto tadžické reálie. Počas občianskej vojny v Tadžikistane sa takto označovali dva nepriateľské tábory: wahhábiti, ktorých volali *vovčiki*, a komunisti, ktorých označovali ako *jurčiki*. Tieto označenia sa už objavili aj v umeleckej literatúre (Пальвелева, 2007).

Z početných príkladov internacionalizmov, ktoré sa do tadžičtiny dostali prostredníctvom ruštiny, možno uviesť napríklad *autobus* – *автобус*, *autonómia* – *автономия*, *agrotechnika* – *агротехника*, *astronaut* – *астронавт*, *atmosfera* – *атмосфера*, *aerodróm* – *аэродром* (Шаропов, 1989, s. 60.; Юшманов, 1968). Rovnako sa v tadžičtine ujal princíp tvorenia termínov za pomoci prefixov a prefixových slov, napríklad *avtoqalam* (= *автоматический карандаш*), *antizarra* (= *античастицы*), *antiolam* (= *антимир*), *mikroolam* (= *микромир*), *infrasurch* (= *инфракрасный*), *mikroiqlim* (= *микроклимат*), *mikroharakat* (= *микродвижение*), *ultrasado* (= *ультразвук*).¹²

¹² Počet príkladov by bolo možno ďalej rozširovať (*ультрамикроскоп*, *ультрамарин*, *ультра-фильтр* atď.). Bližšie rozzi parг. Асимов – Бачаев – Диноршоев, 1966, s. 9; Калонтаров, 1974, s. 30; Шаропов, 1989, s. 63.

Obzvlášť je zaujímavé skúmať vplyv ruštiny na tadžický jazyk v oblasti frazeológie, pretože vo frazeologickom fonde sa odrážajú svojrázne tradície, zvyky, psychológia a historické osobitosti jazykového spoločenstva (Маджидов, 1989, s. 170). Niekedy možno nájsť v rozdielnych jazykoch frazeologické jednotky, ktoré sú blízke štruktúrou, sémantikou aj vnútornou formou. Rovnaké frazeologické jednotky v rôznych jazykoch, niekedy aj teritoriálne vzdialených a vznikajúcich samostatne a bez vonkajšieho vplyvu, sú veľmi časté (tamže, s. 170).¹³ V tadžičtine možno nájsť idiomatické frazeologické kalky, ktoré prenikli z ruštiny, napr. *joi garmakak* (= teplučké miestečko), *az paša fil sochtan* (= urobiť z muchy slona), *arvoĥ zanad* (= čert nikdy nespí), *Bomi Džahon* (= strecha sveta, t. j. Pamír) (tamže, s. 175). Početné frazeologické kalky, používané v súčasnom tadžickom jazyku, boli prevzaté z ruštiny, ale ich pôvod je neruský, ruština bola len akýmsi sprostredkovateľom.

Následkom doslovného prekladu frazeologických jednotiek z ruštiny vznikli také slovné spojenia, v ktorých syntaktické spojenia a sémantické vzťahy slov nie vždy zodpovedajú pravidlám súčasného tadžického jazyka. Ako príklad možno uviesť *farošturuki avvalin* (= *первая ласточка*, *prvá lastovička*), *čangi chonaro ba kuča barovardan* (= *выносить сор из избы*, *prepierať na verejnosti vlastnú bielizeň*) (tamže, s. 178).

Ďalšou pozoruhodnou oblasťou, v ktorej sa prejavuje vplyv ruštiny na tadžičtinu, sú skratky.¹⁴ Používanie skratiek v jazyku vedie zákonite k ich lexikalizácii a teda abreviácia je, de facto, slovotvorným procesom. Používanie abreviácií v krajinách Strednej Ázie bolo podmienené zmenami, ktoré sa uskutočnili v dôsledku boľševickej revolúcie a v súvislosti s potrebou ich využívania v novom poslaní inštitúcií, štátneho mechanizmu, úradných osôb atď. Napríklad *IJSS – Ittifoki Jumhuri-jathoi Socialistii Šuroi* (,ZSSR‘), *SKCh – Soveti Komissaroni Chalki* (= Совет народных комиссаров – ,Rada ľudových komisárov‘, t. j. vláda), *Našrdavtođžik – Našrijai davlatii tođžik* (,Tadžické štátne vydavateľstvo‘), *IDM – Ittihodi Davlathoi Mustakil* (,SNS‘,).

Niekedy boli prevzaté ruské skratky, napr. *zavkom*, *ženotdel*, *politotdel*, *kolchoz*, *sovchoz*, *komsomol*, v iných prípadoch sa skratky prekladali do tadžičtiny ako kalky, napr. *JAPP – Jamijati navisandagoni proletarii Osijoi Mijona* (,Združenie proletárskych spisovateľov Strednej Ázie‘), alebo *kultpropho – MMR – muassisahoi madanii ravšannamoi* (,kultúrno-osvetové zariadenie‘). Napokon v tadžičtine možno nájsť aj skratky v podobe polokalkov, napríklad *Tojikpišeprom*, *Tojikstrojindustija*, *Kulobvodstroj*, *Kulobdorstroj atď.* Táto tendencia sa zachovala dodnes, naprí-

¹³ Napríklad *бо як тир ду нишон задан* (doslova *убить одной пулей две цели*) vo význame ,jedným činom urobiť dve veci‘ má presný ekvivalent v ruštine *убить одним ударом двух зайцев*, v slovenčine ,zabiť dve muchy jednou ranou“ a v angličtine *to kill two birds with one stone*.

¹⁴ Obrovský rozmach procesu abreviácie sa kladie do 20. stor., ktoré sa zvykne označovať aj ako „storočie skratiek“. Počet abreviácií dosahuje v anglickom, nemeckom, francúzskom jazyku okolo 30 tisíc, v ruštine skoro 20 tisíc slov (погов. Холматова, 1989, s. 41).

klad: *Tojikmatlubot – Tadžikpotersojuz; Tojikaluminij* (,Tadžický hliníkový závod‘) (*TadAz*).

Pre obdobie 20. – 30. rokov bolo príznačné, že na princípe skratiek vznikali v tadžickom jazyku aj nové osobné mená, tzv. sovietyzmy, v ktorých sa vyjadřila úcta a rešpekt k vodcom revolúcie, k revolučným udalostiam a zmenám v spoločenskom živote a jazyku, napr. *KIM – КИМ* (= *Коммунистический Интернационал Молодежи*), *DAMIR – ДАМИР* (= *Да здравствует мир*), *Donara – ДОНАРА* (= *Дочь национальной революции*), *ZAMIR – ЗАМИР* (= *За мир*). Avšak podobné názvy (abreviácie) spravidla nemali dlhú životnosť. Prejavovali len akúsi daň móde a sociálnemu vkusu toho obdobia (Холматова, 1989, s. 44.).

Osobitnou sférou, v ktorej sa prejavila rusifikácia, boli osobné mená. Prejavilo sa to v úprave priezvisk, pridaním sufixu: *-ov*, resp. *-ova*, a v zavedení trojčlenného mena, kde ako tretí člen figurovalo meno otca rozvítené o sufix: *-jevič*, resp. *-jevna*.¹⁵ Výsledkom ruského vplyvu sú zvláštne situácie, keď sa v ruskom trojčlennom modeli osobného mena (a pod ruskými sufixmi) skrýva celkom neruský základ, napr. *Раҳмон Набиевич Набиев*. Pri porušovaní mien dochádzalo k mnohým chybám, skomoleniam a nesprávnym zápisom z dôvodu neznalosti perzštiny, napr. priezvisko *Jusupov* by malo znieť správne *Jusufov*, lebo existuje len meno *Jusuf*, nie *Jusup*. Podobne meno *Šaripov* by pri správnom zápise znelo *Šarifov* (porov. Шубина, 2007; Шарый – Аюбов, 2007).¹⁶

¹⁵ Tomuto spôsobu rusifikácie sa vyhli niektorí spisovatelia, ktorí si mená písali tradičným spôsobom: *Sadriddin Aini, Mirzo Tursunzoda, Loik Šerali, Askar Hakim, Gulruchsor, Farzona, Noriniso* a i. Riadili sa teda klasikmi tadžicko-perzskej literatúry, ako napr.: *Abuabdullo Rudaki, Umari Chajjom* (ruská verzia *Omar Chajjam*), *Zebuniso, Saadi Šerozi, Hofiz (Hafiz), Džomi (Džami), Rumi* atď. Existujú však aj diskusie, v ktorých sa dokazuje, že slovanské koncovky nie sú cudzie tadžickému národu. Bolo nájdených veľa rôznych traktátov, kde sa používajú také koncovky alebo sufixy. Napríklad národný herec *Devaštič* (obdobie boja s Mongolmi) alebo *Vagnič, Barzič* a iní.

¹⁶ V Tadžických menách sa spravidla dá ľahko odhaliť pôvodný význam, pretože sú sémanticky príznačné. Všimneme si tu len tie najpozoruhodnejšie skupiny mien: 1) mená ako prejav dobra, šťastia: ženské – *Zarrina* (,zlatá‘), *Zevar* (,ozdoba‘), *Zumurad* alebo *Zunrad* (,smaragd‘), *Nigina* (,drahokam, prsteň‘), *Sadaf* (,perleť‘), *Firuza* (,tyrkys‘), *Saadat* (,šťastie‘), *Muhabbat* (,láska‘) atď.; mužské – *Tillo* (,zlató‘), *Šodmon* (,šod – ,radosť‘, *mon* – ,stať sa‘), *Said* (,šťastný‘), *Nekbacht* (,šťastný‘) atď.; 2) mená, ktoré musia mať záchrannú silu: a) v prípade častej úmrtnosti detí v rodine: *Istad* (,nech ostáva‘); b) v prípade narodenia detí zo slabším zdravím: mužské *Sangin* (,kamene‘), *Pulod* (,oceľ‘), *Temur* (,železo‘), *Tabar* (,sekerá‘); ženské: *Bibisang, Sanginbaj* (*sang* – ,kameň‘, *sangin* – ,kamene‘); v prípade častého rodenia sa v detí jedného pohlavia je v mene obsiahnutá prosba zastaviť narodenie ďalších detí v rodine: *Basgul, Basmoh, Basbibi* (*bas* – ,stačí‘, *gul* – ,kvet, ruža‘; *moh* – ,mesiac‘, *bibi* – ,dieťa‘), *Zijoda* (,extra‘); 4) mená, spojené s nejakými fyzickými osobitosťami dieťaťa: *Chol* (znamienko); 5) mená, spojené s časom narodenia dieťaťa, ako deň, mesiac, ročné obdobie: mužské – *Ruzi* (*ruz* – ,deň‘), *Džuma* (,piatok‘), *Šanbe* (,sobota‘), *Hilol* (,mladý mesiac‘), *Ramazon* (,mesiac Ramazan‘); ženské – *Ruzigul, Gulbahor* (*gul* – ,kvet‘, *bahor* – ,jar‘), *Lalmoh* (*lal* – ,rubín‘, *moh* – ,mesiac‘); podľa miesta narodenia: *Buchori* (,bucharský‘), *Balchi* (,balchsky, balchec‘), *Kobuli* (,kabulský, kabulec‘), *Hisori* (,gissarsky, gissarec‘); podľa národnosti: *Afgon* (,Afganec‘), *Lakaj* (,Lakaec‘), *Kirgiz* (,Kirgiz‘), *Urus* (,Rus‘) atď. Tiež veľa tadžických mien je spojených s prírodnými javmi alebo živočíšnou alebo rastlinnou ríšou: *Churšed, Oftob*

Podľa zákona Tadžikistanskej republiky „O jazyku“, ktorý bol prijatý v roku 1989, sa môžu občania, ktorí chcú odstrániť ruské koncovky *-ov, -jev, -ova, -jeva* obrátiť na štátne orgány a vrátiť svojim priezviskám historickú podobu.¹⁷

Záver

Príspevok vychádza z autorkinej doktorandskej práce, ktorej hlavným zámerom bola komparatívna analýza rôznych spôsobov vývoja jazykovej situácie a jazykovej politiky v jednotlivých štátoch Strednej Ázie postsovietskeho priestoru po roku 1991. Na základe analýzy môžeme konštatovať, že v spomínaných štátoch sú evidentné dva krajné spôsoby riešenia situácie: na jednej strane prebiehal scenár s dramatickým zvratom situácie, ktorý znamenal rýchlu stratu pozícií ruštiny a rýchlu revitalizáciu funkcií domáceho jazyka, a na druhej strane to bol scenár pokračovania trendov z predchádzajúceho obdobia, čiže stabilizovanie pozície ruštiny a zanedbateľné výsledky v oblasti revitalizácie domáceho jazyka. K prvému scenáru môžeme priradiť také štáty ako Uzbekistan a Turkménsko, druhý scenár je badateľný v Kazachstane a v Kirgizsku. Špecifické miesto medzi štátmi regiónu zastáva Tadžikistan, pretože otázka jazykovej situácie tam zostáva stále otvorená, a to aj napriek snahám o vytlačanie ruského jazyka prijatím zákona o jazyku v roku 1989, čo Tadžikistan urobil ako prvá krajina medzi republikami Strednej Ázie.

Na vývoj jazykovej situácie má veľký vplyv aj národnostné zastúpenie, v ktorom zohráva významnú rolu ruská menšina. Rusi boli druhou najpočetnejšou národnosťou v rámci celého regiónu v období 1959 – 1989. Po rozpade ZSSR sa vo všetkých republikách Strednej Ázie spustil tzv. spätný migračný prúd, teda nárast počtu pôvodného obyvateľstva a odchod rusky hovoriacich obyvateľov, a to najmä kvôli politickým zmenám, ekonomickému poklesu a nacionalizácii v oblasti jazykovej politiky.

Bibliografia

AHRARI, Mohammed E.: *The New Great Game in Muslim Central Asia*. McNair. Paper 47, Washington, DC: National Defense University Press, 1996.

ASIMOV, Muhammad S.: *Rewriting Tajik History*. Netherlands: International Institute for Asian Studies 2004. Dostupné na: <http://www.iias.nl/iiasn/iiasn6/central/tajik.html>

BASHIRI, Iraq: *The Languages of Tajikistan in Perspective*. 1997. Dostupné na: <http://www.angelfire.com/rnb/bashiri/Tajling/Tajling.html>

BEČKA, Jiří.: Vráti se Tádžikistán k arabskému písmu? In: *Nový Orient*, 1992, roč. 47, s. 229 – 231.

CALVET, Louis-Jean: *Language Wars and Linguistic Politics*. Oxford, New York: Oxford University Press 1998.

DAFTARY, FARIMAH – GRIN, FRANÇOIS: *Nation-building, Ethnicity and Language Politics in Transition Countries*. Budapest: Open Society Institute 2003.

(,slnko‘), *Bulbul* (,slávik‘), *Tuti* (,papagáj‘), *Tovus* (,páv‘), *Savsan* (,iris‘), *Lola* (,tulipán‘), *Nargis* (,narcis‘) atď., alebo niektoré mená pochádzajú z tadžických povestí a literárnych diel: mužské: *Rustam*, *Suhrob*, *Parviz*, *Firuz*, *Manučehr*; ženské: *Tachmina*, *Sudoba*, *Farangiz*, *Lajli*, *Zulajcho*, *Širin* atď.

¹⁷ <http://delo.ua/news/politics/world/info-29592.html>

DAVLATSHOEV, Suhrobsho: The Formation and Consolidation of Pamiri Ethnic Identity in Tajikistan. Dissertation. School of Social Sciences of Middle East Technical University, 2006, Turkey. Dostupné na: <<http://etd.lib.metu.edu.tr/upload/12607111/index.pdf>>

DODICHUOEVA, Laili, R.: The Tajik Language and the Socio-linguistic Situation in the Mountainous Badakhshan. In: Iran and the Caucasus. Vol. 8.2. Brill: Leidan 2004. s. 281 – 288.

Encyclopedia of the World's Minorities. New York: Routledge Taylor & Francis Group 2005.

FALKINGHAM, Jane: A profile of poverty in Tajikistan. In: ESRC Centre for the Analysis of Social Exclusion Discussion Paper, London School of Economics 2000, No. 39.

FRYE, Richard. N.: Наследие Центральной Азии. От древности до тюркского нашествия. Перев. с англ. Л. Н. Додхудоевой. Душанбе, 2000.

HORÁK, Slavomír: Rusko a Střední Asie po rozpadu SSSR. Praha: Nakladatelství Karolinum 2008. 226 s.

CHONG, Jin Oh: Diaspora Nationalism: The Case of Ethnic Korean Minority in Kazakhstan and its Lessons from the Crimean Tatars in Turkey. In: Nationalities papers, 2006, Vol. 34, No.2.

KACINOVÁ, Michaela: Východná Európa po r. 1991: Jazyková situácia a politika.

Bratislava: Univerzita Komenského 2009.

KAISER, Markus: Forms of Transassociation as Counter-processes to Nation Building in Central Asia. In: Central Asian Survey. Vol. 22, N 2/3, Oxford 2003. s. 315 – 331.

KRNO, Svetozár: Stredná Ázia na prahu tretieho tisícročia. In: Krajiny v srdci Ázie. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa 2008.

LARUELLE, Marlene – PEYROUSE, Sébastien: Les Russes du Kazakhstan: Identités nat. et nouveaux États dans l'espace post-sov. Préf. De Poujol C. Maisonneuve et Larose: IFEAS 2003. 354 s.

Local Governance and Minority Empowerment in the CIS. Ed. V. Tishkov – E. Filipova. Budapest: Open Society Institute 2002.

PAVLENKO, Aneta: Russian in Post-Soviet Countries. In: Russian Linguistics, 32, 2008, s. 59 – 80.

PERRY, John R.: Tajik Literature: Seventy Years is Longer than the Millennium. In: World Literature Today; Vol. 70, Issue3, 1996, 571 s.

ROY, Olivier: The New Central Asia. The Creation of Nations. New York: New York University Press 2005.

SWIFT, Amy: Political Repression of Islam. In: Human Rights and Human Welfare Journal, Topical Research Digest: Human Rights in Russia and the Former Soviet Republics. 2007. Dostupné na: <http://www.du.edu/korbel/hrhw/researchdigest/russia/islam.pdf>

TAZMINI, Ghoneheh: The Islamic Revival in Central Asia: a Potent Force or a Misconception? In: Central Asia survey, Oxford, 2002, Vol. 20, N 1. s. 63 – 83.

World Directory of Minorities and Indigenous Peoples. Tajikistan. Minorities. Russians and Ukrainians. Dostupné na:

<<http://www.minorityrights.org/2390/tajikistan/russians-and-ukrainians.html>>

АЙНИ, Садриддином: Об учебниках таджикских школ. Овози тоҷик. Сталинобод, 1924, №3.

АЛПАТОВ, Владимир М.: Русский язык в современном мире. Решение национально-языковых вопросов в современном мире. Ред. Е. П. Чельшева. М. Санкт Петербург: Изд. Златоуст 2003.

АСИМОВ, Мухамед С. – БАЧАЕВ, М. – ДИНОРШОЕВ, Мусо: Русско-таджикский терминологический философский словарь. Душанбе: Изд. Дониш 1966.

АСИМОВА, Башорат С.: О благотворном влиянии русской языковой культуры на решение вопросов письменности в советском Таджикистане. In: Русский язык в Таджикистане. Душанбе: Изд. Дониш 1989.

Языки Российской Федерации и соседних государств. Энциклопедия в трех томах. Том III. С-Я. Москва. Изд. Наука, 2005.

БАГАНА, Жером – ХАПИЛИНА, Елена В.: Основные черты языковой политики стран франкофонной «черной» Африки в постколониальный период. In: Вопросы языкознания №2, 2009, s. 85 – 91.

БЕРДИЕВА, Татьяна: Лингвистические и экстралингвистические причины арабских заимствований. Душанбе: Изд. Дониш 1971, s. 20 – 24.

БЕРЕЗИН, Федор М.: Языковая политика и языковое планирование в развивающихся странах: Сборник обзоров. Москва 1982.

ВЕРТ, Николая: История Советского государства. Москва: Изд. Прогресс-Академия 1994.

CALVET, Louis-Jean: Language Wars and Linguistic Politics. Oxford, New York: Oxford University Press 1998.

ЧЕЛЫШЕВ, Евгений П.: Русский язык как государственный язык Российской Федерации. Решение национально-языковых вопросов в современном мире. Ред. Акад. Е. П. Чельшева. Санкт-Петербург: Изд. Златоуст 2003.

ЧЕРВОНЦЕВ, А.: Английский язык в современном мире. Решение национально-языковых вопросов в современном мире. Ред. Акад. Е. П. Чельшева. Санкт-Петербург: Изд. Златоуст, 2003.

ЭДЕЛЬМАН, Джой И.: Иранские и славянские языки. Исторические отношения. Москва: Восточная литература РАН 2002.

ФОЛКИНГЭМ, Джейн: Бедность в Таджикистане. In: Россия и мусульманский мир, 2006, No. 12. с. 86 – 89.

Государственные и титульные языки России: энциклопедический словарь- справочник. Гл. ред. В. П. Нерознак. Москва: Изд. Academia, 2002. 616 с.

ХОЛМАТОВА, С. Д.: Влияние русского языка на процесс становления системы аббревиатур в Таджикском языке. Русский язык в Таджикистане. Душанбе: Изд. Дониш 1989.

ХРУСЛОВ, Георгий В.: Проблемы официального и неофициального использования языков в законодательстве многонациональных государств. Решение национально-языковых вопросов в современном мире. Санкт-Петербург: Изд. Златоуст 2003.

ИВАНОВА, Няна И.: Языковая политика в современных геополитических условиях. In: Илин, 2005, №4 с. 43 – 46. Dostupné na: <<http://ilin-yakutsk.narod.ru/2005-4/43.htm>>

КАЛОНТАРОВ, Якуб И.: Лугати имлои забони тоҷики (Орфографический словарь таджикского литературного языка). Душанбе: Изд. Дониш 1974.

КАМБОЛОВ, Тамерлан Т.: Языковая ситуация и языковая политика в Северной Осетии: история, современность, перспективы. Владикавказ 2007.

Dostupné na: <http://ironau.ru/khaebic/kambolov-1.pdf>

КЕНИГ, Матиас: Языковые права в международном законодательстве. Культурное разнообразие и языковая политика. In: Решение национально-языковых вопросов в современном мире. Ред. Е. П. Чельшева. Санкт Петербург: Изд. Златоуст, 2003.

Конституция Республики Таджикистан. Принята всенародным референдумом 6 ноября 1994г: изменения и дополнения внесены 26 сентября 1999 года и 22 июня 2003 года. Глава I. Статья 2. Dostupné na: <http://www.eurasianhome.org/doc/konst_tadj.doc>

КОМРИ, Бернард – МЭТТЬЮС, Стивен – ПОЛИНСКИ, Мария: Атлас языков мира. Происхождение и развитие языков во всем мире. Москва: Изд. Лик пресс 1998.

КРИВОШЕЕВ, Юрий В.: Россия и Средняя Азия. И. 17 История России: Россия и Восток. Сост. Ю. А. Сандулов. Санкт Петербург: Изд. Лексикон 2002. 736 с.

КУЗНЕЦОВА, Софья И.: Страны Центральной Азии на рубеже XX. – XXI.: становление национальных государств. Центральная Азия: надвигающаяся буря. Москва: Москва 2006.

ЛУРЬЕ, Светлана В.: Историческая этнология. На стыке двух империй (русские в Средней Азии и англичане в Индии). Москва: Изд. Аспект Пресс 1997.

МАДЖИДОВ, Х.: Фразеологические кальки с русского языка в современном таджикском языке. Русский язык в Таджикистане. Душанбе: Изд. Дониш 1989.

МАЛАШЕНКО, Алексей – КОППИТЕРС, Бруно – ТРЕНИН, Дмитрий: Этнические и региональные конфликты в Евразии, книга 1, Центральная Азия и Кавказ. Москва, 1997.

МЕЧКОВСКАЯ, Нина Б.: Социальная лингвистика. 2. изд. Москва: Аспект Пресс, 2000. 208 с. Dostupné na: <http://www.philology.ru/linguistics1/mechkovskaya-00.htm>

Образование в Республике Таджикистан. Министерство образования Республики Таджикистан. 2005.

Падение статуса русского языка на постсоветском пространстве. 2006. In: Сколько людей говорят и будут говорить по русски? Электронная версия бюллетеня «Население и общество». Москва: Центр демографии и экологии человека Института народнохозяйственного прогнозирования РАН, 2006. Dostupné na: <http://www.polit.ru/research/2006/08/17/demoscope251.html#r1>

ПАЛЬВЕЛЕВА, Лиля: «Юрчики» и «вовчики». Судьба русского языка в Таджикистане. 2007. Dostupné na: <http://www.svobodanews.ru/content/Article/385149.html>

РАХИМ-ЗАДЕ, Карина: Взаимопроникновение русского и таджикского языков в разговорной речи населения. Курсовая работа по русскому языку. Душанбе. Dostupné na: <http://www.kazedu.kz/referat/170711>

САДЫКОВ, Х. У.: Русско-таджикский словарь физических терминов. Сталинабад, 1960.

ШАРКОВ, Юрий: Разные одинаковые „цветные революции“. In: Международная жизнь. Москва, 2008, No. 5, с. 132 – 141.

ШАРОПОВ, Насриддин: О роли русского языка в развитии научно-технической терминологии таджикского языка. Русский язык в Таджикистане. Душанбе: Изд. Дониш 1989.

ШАРЫЙ, Андрей – АЮБОВ, Салим: В Таджикистане начался процесс адаптации к таджикскому произношению местных имен и фамилий от 28.03.2007. Dostupné na: <http://www.svobodanews.ru/Transcript/2007/03/28/20070328235111343.html>

ШУБИНА, Н.: Президент и Глава МИД Таджикистана меняют фамилии от 18.04.2007. Dostupné na: <http://delo.ua/news/politics/world/info-29592.html>

ШУСТОВ, Александр: Дерусификация Таджикистана. Столетие. Информационно-аналитическое издание фонда исторической перспективы. 2009. Dostupné na: http://www.stoletie.ru/rossiya_i_mir/derusifikacija_tadzhikistana_2009-08-25.htm

ЮШМАНОВ, Николай В.: Элементы международной терминологии (словарь-справочник). Москва: Изд. Наука, 1968. 72 с.

Закон о языке Республики Таджикистан. Душанбе, 1989, 1993.

Výzva

k předkládání abstraktů článků do monotematického čísla
Slova a slovesnosti

Jazykový management

Editori:

Jiří Nekvapil – Tamah Sherman

(Ústav lingvistiky a ugrofinistiky FF UK, Praha)

Koncepce a zaměření: Teorie (rámec/model) jazykového managementu (TJM) umožňuje postihnout řadu aspektů jazykových situací. Primárně se zabývá jazykovým managementem vymezeným jako jakýkoli druh chování vůči jazyku či jako různé formy a projevy pozornosti zaměřené na jazyk nebo jeho užívání. Soustřeďuje se na akty a aktivity jednotlivých mluvčích (jako povšimnutí, hodnocení...), ale i institucí různé složitosti (počínaje rodinou a konče např. ministerstvem školství), hledá souvislosti mezi aktivitami mluvčích na jedné straně a aktivitami institucí na straně druhé a jazykové aktivity vidí v souvislostech komunikačních a sociokulturních.

TJM se utvářela v pracích J. V. Neustupného a B. H. Jernudda a byla vyzkoušena při analýze různých rysů jazykových situací v řadě zemí světa včetně České republiky a Slovenska (viz J. Nekvapil – T. Sherman, eds., *Language Management in Contact Situations: Perspectives from Three Continents*. Frankfurt am Main – Berlin – Bern – Bruxelles – New York – Oxford – Wien: Peter Lang, 2009). Domníváme se, že v případě Česka a Slovenska – a širěji střední Evropy – však nebyl ani zdaleka vyčerpán její aplikační potenciál.

Cílem připravovaného monotematického čísla je prohloubit studium jazykového managementu v tomto regionu a vytvořit zde podmínky pro lepší recepci samotné TJM. Uvítáme především empirické studie, které jsou věnovány analýze nejruznějších jazykových, komunikačních, popř. sociokulturních jevů vyskytujících se ve střední Evropě. Články se mohou týkat jazykového poradenství, vytváření a užívání slovníků, mluvnic nebo jazykových korpusů; jejich předmětem může být stratifikace konkrétního jazyka, osvojování jazyka, jazyk užívaný v rodině či v oblasti vzdělávací, pracovní, mediální apod. Vítána jsou i další témata, zpracovaná z hlediska synchronního či diachronního.

Harmonogram a postup: Abstrakt zamýšleného článku (v rozsahu do jedné normostrany, tj. 1800 znaků včetně mezer) zašlete na níže uvedené adresy do **31. 1. 2013**. Abstrakty budou posouzeny editory monotematického čísla a vedoucím redaktorem Slova a slovesnosti. Vybraní autoři budou informováni e-mailem do 28. 2. 2013. Termín pro odevzdání článku (v rozsahu do 16 tiskových stran, tj. zhruba do 50 000 znaků včetně mezer) je **30. 9. 2013**. Možné jazyky abstraktů a článků jsou čeština, slovenština, angličtina, němčina. Monotematické číslo vyjde v r. 2014. Všechny články projdou standardním recenzním řízením.

E-mailové adresy pro zaslání abstraktu:

<jiri.nekvapil@ff.cuni.cz>, <tamah.sherman@ff.cuni.cz>, <slovo@ujc.cas.cz>.

ROZHĽADY

DYNAMIKA PRIENIKU ANGLICIZMOV DO TALIANČINY: BOJ DÁVIDA S GOLIÁŠOM?

ROMAN SEHNAL

Katedra romanistiky Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave

SEHNAL, Roman: The Dynamics of Penetration of Anglicisms into Italian: David vs. Goliath Fight? Jazykovedný časopis, 2012, Vol. 63, No. 1, pp. 69 – 82. (Bratislava)

The article focuses on the global problem of linguistic internationalism represented mainly by the influence of English loan words on modern languages. Also Italian, in spite of its long tradition as the language of art, music or the greatest Renaissance geniuses has had to defend its own identity against the huge attack of unnecessary and snobbish use of English. Paradoxically, the loan words are brought into Italian by journalists and politicians – the two communities that should pick the originally English words fit for the Italian language more carefully. Moreover, the article shows the different points of view, opinions and polemics between the liberal and the purist wing of authoritative linguistics (the Italian and the Slovak one) as regards the question of linguistic globalization.

Key words: loan words, internationalism, Italian, identity, liberals, purists

Boj Dávida s Goliášom. Takouto metaforou pomenúva Pietro Trifone (2009) to vrenie, polemiky, diskusie odohrávajúce sa na pozadí aktuálne prebiehajúceho procesu internacionalizácie nielen v Taliansku, no i v celej Európe, v ktorom angličtina pretenduje na označenie *lingua franca* ako dorozumievací jazyk v internacionálnom styku. Zároveň sa zmieňuje o obranných mechanizmoch šíriacich sa Európou ako reakcia na zvýšený výskyt cudzích slov (predovšetkým anglicizmov) v taliančine vyprovokovaný a posilňovaný integračným procesom v Európskej únii.

Výsadné postavenie angličtiny v jazyku odborného vedecko-technického a ekonomického štýlu, ako aj v sieti neustále sa zdokonaľujúcej masmediálnej a počítačovej komunikácie na každej úrovni, napovedá o neustálom a nebývalom presadzovaní sa angloamerického jazykového monopolu: fakt, ktorý akoby privolával k planetárnej komunikácii a k posilňovaniu postojov, tendencií, myslenia a čítania v duchu kozmopolitizmu. Súdiac však podľa vyššie spomenutých reakcií antiglobálneho typu vo väčšine štátov na starom kontinente (s výnimkou, rozumie sa, anglického), tento jav sám osebe svedčí o tom, že pre tie či oné príčiny nedozrel čas, aby občan Európy dorástol do kozmopolitného rozmeru a má ešte ďaleko od toho, aby sa cítil občanom sveta. Povedané slovami samotného P. Trifoneho: „obývať provinciu ohromného impéria ešte nevedie k tomu, aby sme sa cítili svetoobčanmi“ [Abitare la provincia di un enorme impero non aiuta a sentirsi cittadini del mondo“] (2009, s. 15).

Obranné mechanizmy, o ktorých píše P. Trifone, sú totiž sprevádzané vedomým návratom k starovekým etnickým tradíciám a dialektovým partikularizmom. V spoločenstvách nášho kontinentu – niekde výrazne, niekde menej výrazne, no napospol všade – ožívajú tendencie, volajúce po prehlbovaní národnej identity, ktorá akoby sa v ostatnom čase zatemňovala, ba priam vytrácala. Aktuálne zdôrazňované princípy etnických partikularizmov akoby mali deklarovať starú pravdu, že v diverzite je bohatstvo ľudstva. V južnej časti talianskeho polostrova (no nielen tam) sa hrdosť na staré tradície cítiť uje tak silne, že básnici, spisovatelia, predstavitelia kultúry sa hlásia k rodným nárečiam a umeleckú produkciu stvárnajú v dialektoch, aby ich, ako dedičstvo predkov, zachovali aj pre budúce generácie.

Očividným faktom však je, že paralelne s danou tendenciou, no v prísnom protiklade k nej, sa v poslednom čase naozaj do obrovských rozmerov rozmáha proces internacionalizácie, sprevádzaný zvýšeným výskytom cudzích prvkov v lexike európskych jazykov, ktorý vyvoláva aj náležité protichodné ohlasy.

Navzájom si odporujúce tlaky rozkladajú sily talianskeho i celoeurópskeho jazykového spoločenstva do dvoch táborov, angloskeptikov a anglofilov, stavajúc na program dňa neľahkú úlohu: hľadať a nájsť pri dnešnej bezprecedentnej invázii cudzích slov, sprevádzanej ostrými filipikami v oboch táboroch, riešenie predkladaného zložitého problému, pravda, bez dilemického *bud' – alebo*, ale spôsobom, ktorým by sa dospelo k rozumnému kompromisu.

V súvislosti s tým sa vynára háklivá otázka: kam až možno zachádzať pri kompromisoch, aby pritom neutrpela národná hrdosť na tisícročné jazykové a kultúrne dedičstvo národných jazykov? Naozaj citlivá stránka veci, týkajúca sa všetkých, keďže všetci sme vtiahnutí do zložitej interakcie medzi jazykovým dianím doma a referenčným modelom angloamerickým. Kde sú hranice zdravej strednej cesty, ukazujúcej smer, diktovaný nielen srdcom, ale aj rozumom? Aby sme nebalansovali medzi hromžením a dovoľávaním sa jazykovej čistky na jednej strane a anglofilstvom prestajúcim do angломánie na druhej strane?

Súdiac podľa tých, čo sa o to usilujú, ide a aj v budúcnosti pôjde o úlohu nie z najľahších.

V Taliansku autority v otázkach jazyka zatiaľ zaujímajú umiernenú strednú cestu pozorovateľa: neangažujú sa v prospech ani jedného z oboch táborov a obmedzujú sa iba na brzdenie výkyvov v oscilovaní kyvadla normy súčasnej taliančiny v boji za jej zachovanie na jednej strane, či inováciu v interakčnom procese medzi rôznymi jazykmi a kultúrami na strane druhej. V podstate možno hovoriť o rozvážnej politike pobádania oboch protipólov (angloskeptikov a angloentuzias-tov) k uváženým diskusiám o možnostiach hľadania „mierového spolunažívania“ angličtiny s taliančinou.¹

---

¹ Pod titulkom *Italiano e inglese: convivenza pacifica?* uverejnil Claudio Giovanardi (2008) príspevok k téme spoluzitia národných jazykov s angličtinou a zaoberá sa konkrétnymi kritériami nastavenia parametrov, na základe ktorých adaptácia anglicizmu má či nemá mať nádej na úspech (s.13).

Jedna vec je totiž istá: v dnešných časoch európskej integrácie je koexistencia európskych jazykov axiómou doby a nemožno si dovoliť ten luxus, ktorým by bol anachronický postoj k celoeurópskemu a celosvetovému trendu ekonomickej spolupráce, ktorá sa – a to treba zdôrazniť – nemôže zaobiť bez jazykového vybavenia internacionalizmami, konkrétne v dnešnej dobe najmä anglicizmami.

Angličtina má dnes osobitné postavenie medzi ostatnými európskymi jazykmi a niektorými charakteristikami si vybojovala právo fungovať ako medzinárodný svetový informatívny jazyk. Prvenstvo jej patrí predovšetkým vo vedecko-technickej oblasti, kde by sme si na dnešnej rozvinutej úrovni medzinárodných stykov ťažko dokázali predstaviť odbornú komunikáciu bez angličtiny. Mnohé anglické slová sa už natrvalo usadili v slovnej zásobe európskych jazykov, vybojovali si domovské právo a vytláčať ich z nej by bolo neefektívne. Máme na mysli funkčné, a teda plne opodstatnené výpožičky typu *software, holding, leasing, marketing, sponzor, trust, display, network, e-mail, word, manager, computer, charter, attachment, know-how, chat, scanner* a i., ktoré popri pomenúvacej terminologickej hodnote disponujú aj krátkosťou pomenovania a za pokusom opatriť ich domácou náhradou by v mnohých prípadoch stála dlhá vysvetľujúca perifráza.

Ďalšia charakteristika, ktorá ju prednostne posúva k spomenutej úlohe, je tá, pre ktorú ju Tulio De Mauro nazval jazykom „funkčne viac neolatinickým, než sú tie, ktoré k neolatinickým patria geneticky“ [“più attivamente neolatina di lingue geneticamente neolatine“] (citované podľa C. Giovanardi, 2008, s. 15). Štatistika tohto súčasného autoritatívneho lingvistu totiž uvádza, že angličtina na rozdiel od nemčiny nahradila 75% germánskej lexiky antickými aj modernými francúzskymi, hispanšskými, talianskymi slovami, predovšetkým však latinizmami. To je skutočnosť, ktorá akoby ju oprávňovala zaujať postavenie *top lingua* s funkciou jazyka medzinárodného dorozumievania.

Namietat' teda proti používaniu anglicizmov tam, kde ide o *anglicismi di necessità* nemá zmysel. Je zbytočné bojovať s veternými mlynmi, keďže ide o prirodzený jav, znamenajúci prínos pre každý jazyk, pokiaľ v ničom neohrozuje jeho identitu. Čo však s takými, ako sú *anglicismi di lusso*, ktoré sa dnes množia ako huby po daždi? Ak sa zachádza do snobizmu, je potrebné, ba nutné niečo podniknúť, aby sa zamedzilo ich bujneniu všade tam, kde nejde výlučne o úzko odborné termíny, ale o nadbytočné exotizmy.

V podobnom duchu v Taliansku demonštruje svoj prístup k veci krídlo liberálne orientovaných jazykovedcov, ku ktorým sa radia Gian Luigi Beccaria, Pietro Trifone, Antonio Sorella, Claudio Giovanardi, Luca Serianni a iní. Svojimi názormi sa veľkou časťou hlásia k *aperturistom*, t. j. k tým, čo s väčšou, inokedy s menšou benevolenciou rešpektujú jazykové snahy otvárať sa cudzím vplyvom a nemajú podstatné výhrady voči prirodzenému pohybu v lexike pri miešaní jazykov, na ktorý nazerajú ako na jav oddávna existujúci v každom národe. Jav, ktorý bol však zároveň vždy sprevádzaný manifestovaním neznášanlivosti zo strany puristov,

ktorí každú výpožičku považovali za neelegantný, škaredý cudzí element, ktorému sa treba vyhnúť. „Cudzie slovo predovšetkým obohacuje, neochudobňuje, ani neznečisťuje... Čo znamená čistý? Byť zmiešaný je prednosť, nie defekt [“Il forestierismo per lo più arricchisce, non impoverisce, né inquina (...) Che cosa vuol dire puro? Esser misti è un pregio, non un difetto.“]. Uvedený citát G. L. Beccariu (2008, s. 183), lingvistu antipuristického zmysľania, je prejavom nazerania na jazykové výpožičky ako na jeden zo spôsobov obohacovania každého jazyka.

Podobne aj Tulio De Mauro, „vodca aperturistov“, majúc na zreteli príklady jazykového vývinu z histórie, vidí v exotizmoch (rozumej jazykové výpožičky) jeden z prostriedkov „kvasenia“, ktoré napomáhajú zvelaďovať a zároveň omladzovať lexikálne dedičstvo talianskeho jazyka.²

V priebehu storočí každá epocha prinášala nové a nové lexikálne obohatenia z jazykov celého sveta, pred ktorými sa taliančina nikdy neuzatvárala. Rešpektujúc fakt, že každý národ, ktorý dosiahne primát na istom poli, má právo exportovať do sveta svoje výdobytky spolu s ich jazykovým pomenovaním, prijímala do svojej lexiky okrem početných europeizmov (hispanizmov, germanizmov, anglicizmov) tiež arabizmy (staršieho dáta – *algebra, zenit*; z modernej doby – *burka, crumiro, ayatollah, mullah* a i.), japonské výpožičky (*kimono, judo, harakiri, karatè, kamikaze, tsunami*), ako aj menej početné výpožičky zo slovanských jazykov (*robot* z češtiny cez Čapkovu drámu R.U.R, *colcos, stacanovismo, nomenclatura, quadri, culto della personalità* z ruštiny, *dolina* zo slovinčiny).

Na tomto mieste však treba zdôrazniť jednu skutočnosť: nikdy nešlo o masový prílev cudzích prvkov a pri všetkej otvorenosti novému taliančina nikdy nestratila spätosť s minulosťou a bola vždy pevne zakotvená v domácich tradíciách. Napokon jej styk s vonkajším svetom bol bipolárny: ona sama ako jazyk veľkej kultúry a umenia – hudobníkov, básnikov, architektov, ale aj cestovateľov, obchodníkov, bankárov už od predrenesančných čias terminologicky obohacovala všetky jazyky sveta početnými talianizmami na poli hudby (*concerto, sonata, serenata, sinfonia, fuga, recitativo, soprano, opera, tenore, castrato, maestro, bravo*), architektúry (*architrave, balcone, loggia, bassorilievo, cupola, duomo, mosaico, piedestallo, travertino*), literatúry (*sonetto, madrigale, stanza, terzina, sestina, stornello* a i.), bankovníctva (*banca, carotta, commercio, lordo, bilancio, saldare, investire, appalto, franco, ducat, carlin* (názvy mincí), ďalej *lombard* (v Londýne dodnes existuje štvrť *Lombard street* pomenovaná podľa piemontských bankárov) a gastronómie (*ricotta, cappuccino, pizza, prosciutto, espresso, lasagne, mozzarella, spaghetti*).

Pre tieto fakty v taliančine dosiaľ vidia živý jazyk veľkej kultúry v neustálom pohybe, ktorým hovorí 60-miliónový národ, teší sa výbornému zdraviu, je milovaný aj za hranicami Talianska nielen ako jazyk umenia, hudby, literatúry, ale dnes už aj ako jazyk módy a gastronómie „made in Italy“. Nateraz nevidia reálne nebezpečen-

---

² Toto hodnotenie vyšlo z pera C. Giovanardiho (2008, s. 15).

stvo ohrozenia jej identity angličtinou, a to napriek tomu, že prišla „výmena stráží“. Dnes jednoducho nadišla éra angloamerikanizmov, angličtina sa stala imperiálnym jazykom, keďže dobyla planétu výdobytkami priemyselnej revolúcie a vedecko-technickými vynálezmi.

Blahosklonnosť z nadhľadu veľkej minulosti? Tak by sa dal vysvetliť postoj „aperturistov“ v konfrontácii s radikálmi, ktorí zasa bubnujú na poplach a varujú pred „trhlinami a puklinami“ na múroch a dlažbách inštitúcie talianskeho jazyka, hroziacich pochovať ho v troskách.³

Tají sa rezignácia v týchto a ďalších prejavoch benevolencie voči náporu cudzích elementov v taliančine? Nie celkom, aspoň po istú hranicu a za istých okolností nie. Poplašné hlasy, zvestujúce pohromu, obavy zo straty národnej identity v priebehu dejín v Taliansku, ale aj v ostatných európskych krajinách, vrátane Slovenska, zarezonovali mnohokrát. Z dejinného hľadiska nejde teda o žiaden nový fenomén. Historicky každá epocha potrebovala dorozumievací prostriedok takých kvalít, ktorý by popri svojej sociolingvistickej funkcii uspel aj pri prekonávaní jazykových bariér medzi susednými jazykovými spoločenstvami. Preto jazyk nikdy nemohol byť ustrnutou kôstrou, múzeom, monumentom pod sklom, pretože žije na ulici, v prístave, v piesňach, ale aj v knihách, akadémiách a ako taký je citlivým dynamickým organizmom, pružne reagujúcim na vonkajšie podnety každého druhu, vrátane zmien a pohybu v lexike.

A dejiny niekoľkokrát ukázali, že puristické snahy o krištáľovú čistotu jazyka, starostlivo vyčisteného od všetkých cudzích nánosov, boli vždy čírou ilúziou a reči predpovedajúce pohromu, hyperbolickým zveličovaním. Jazyk sa nedá spútať dekrétmi a zákonmi, žije si svoj sociolingvistický život, keďže „jazyk nie je katechizmus, ktorý dáva navždy istoty, a preto „poctivý jazykovedec vám nedá predpoved' o podobe jazyka, akú bude mať zajtra“ [“la lingua non è un catechismo che dà per sempre una certezza (...) il linguista onesto non vi darà un bollettino di previsione sulla lingua che farà domani“] (Beccaria, 1988).

Až potiaľto žiadna rezignácia, len rešpekt voči zložitému organizmu jazyka v jeho neustálej premene a hádam aj o viere v jeho schopnosti samoregulácie – bez zásahu „zhora“ v podobe nariadení a dekrétov. Ukázalo sa však, že v Taliansku záplava zmien viedla k prudkému vybočeniu z brehov. Zaskočil bezprecedentný prílev anglicizmov liberálov, veriacich v schopnosť samoregulácie jazyka? Podnietil zmenu v ich jazykovej politike?

Ten istý Gian L. Beccaria totiž v neskôr publikovanej eseji *Ma ora parliamo itangliano?* (2006) sa znova vrátil k téme jazykových výpožičiek (anglicizmov), ten-

---

³ Arrigo Castellani v eseji *Morbus anglicus* (1987) píše: „Sme zatiaľ na začiatku úpadku a trieštenia jazyka: iba trhliny na múroch a zopár rozoschnutých puknutých dlažieb. No treba zasiahnuť, a treba to urobiť či individuálne, či v škole, alebo cez informačné prostriedky a oficiálne orgány.“ Spásu vidí v „štruktúrnom purizme“, ako drastických ochranných krokoch pred anglicizmami (citované podľa C. Giovanardi, 2008, s. 29).

toraz s opatrnejším postojom, s primiešanými pocitmi pochybnosti a znepokojenia, hoci v podstate trvá na svojom *NIE* purizmu, demonštrovanom však už len v záujme zachovania vernosti presadzovanej línií, a teda nevyznievajúcim celkom presvedčivo. V uvedenom prameni sa otvorene vyjadruje k stavu bezbrehosti, ktorý sa v Taliansku naozaj stal realitou, a k potrebe uviesť veci na správnu mieru. Súvisí to s tým, že na scéne začína dominovať narastajúca „elita technokratov a vedcov“, ktorá vidí v angličtine mocného zošľachtovateľa jazyka a opičenie sa po cudzích vzoroch naberá také rozmery, že taliančina sa mení na čudný hybrid – *itangliano*, čo napokon priviedlo autora k vážnemu zamysleniu a konštatovaniu: „Už to preháňame. Sme anglickejší od Angličanov“ [„Stiamo esagerando. Siamo più inglesi degli inglesi“] (2006, s.161).

Zmenu postoja smerom k radikálnejšiemu prístupu k zložitej otázke zo strany intelektuálov, lingvistov, vedcov, učiteľov, novinárov, politikov v Taliansku si vynútila tá mocenská sila, ktorá sa nazýva verejná mienka. Táto mocnosť sa postavila proti neustálemu presakovaniu „cudzích telies“ do tkaniva talianskeho jazyka. Nedôvera a vrodená autokontrola bežného občana voči nánosu cudzoty prinútila kompetentné kultúrne inštitúcie zaujať stav bdelej ostražitosti voči nekontrolovateľnému prílevu cudzích slov, hroziacich rozvrátiť ucelenú normu jazyka, zahnať späť do koryta to, čo sa z neho vylialo a dostať pod kontrolu stav výnimočného pnutia z tlakov a protitlakov, ktorému je v podstate podriadený každý živý jazyk.

Prienik anglicizmov do taliančiny má svoju osobitnú históriu, vynášajúcu na svetlo isté fakty, ktoré ju odlišujú od ostatných európskych jazykov, predovšetkým od slovanských. V prvom rade jeho začiatky siahajú do čias oveľa starších, predrenesančných, hoci vtedy zaujímali iba okrajové postavenie, mnohokrát prešli francúzskym filtrom a dodnes majú francúzsku výslovnosť. Avšak po druhej svetovej vojne, po oslobodení Talianska spojeneckými vojskami, ako aj v rokoch následného ekonomického *boomu* (50. roky) a presadzovania amerických výrobkov a spôsobu života na talianskom trhu, nastal čas prílevu internacionalizmov geometrickým radom. Obraznú a výstižnú charakteristiku tej doby podáva Sergio Raffaelli: „(...) od leta štyridsiateho tretieho roku anglické a americké slová začínajú prúdiť hore za kanónmi po polostrove“ [„... dall'estate del '43 le parole inglesi e americane cominciano a risalire dietro ai cannoni su per la penisola] (citované podľa Gualdo, 2008, s. 102).

Od tých čias sa datuje živelný prienik cudzích jazykových prvkov do taliančiny a podľa štatistických údajov GRADIT-a⁴ z r. 1999 celkový počet 6292 anglicizmov predstavuje trojnásobný nárast za posledné tridsaťročie. Na Slovensko internacionalizmy začali prenikať oveľa neskôr, až po udalostiach Novembra 1989 s následným otvorením hraníc v dôsledku rozpadu socialistického bloku.

Po druhé, keďže v Taliansku išlo o bilaterálny prienik, čiže aj prienik latinizmov a talianizmov do angličtiny (vd'aka čomu angličtina má dnes najlepšie vyhlad-

⁴ Štatistický údaj odkazuje na De Maura – *Postfazione al Gradit* (1999) citované podľa C. Giovanardi (2008, s. 15).

ky plniť funkciu medzinárodného spojovacieho jazykového článku), daná okolnosť dlho tlmila prútu medzi radikálmi a liberálmi a hovorila v prospech druhých, ktorí vyzdvihujú fakt, že sila angličtiny ako germánskeho jazyka je práve v tom, že sú do nej inkorporované latinizmy a grécizmy, čo svedčí o tom, že vo Veľkej Británii (ani v USA) niet purizmu a že veľké jazyky sú preto vyspelé, že sa nebáli obohatiť slovník stykom s cudzími národmi.

V talianskom ambiente, na rozdiel od nášho, sa otázka vplyvu anglicizmov na taliančinu teda dostáva oveľa skôr na program diskusií so všetkými pre a proti. Ilustrujú to titulky v odborných časopisoch typu *Angličtina: prijať, alebo cenzurovať?* či *Taliančina a angličtina: mierové spolunažívanie?*⁵ No páľčivým problémom sa stáva v posledných viac ako piatich desaťročiach, čo na jazykovom poli vedie k tomu boju, ktorý Pietro Trifone obrazne nazval súbojom Dávida s Goliášom: „Dávid naďalej vyzýva Goliáša svojím prakom, no obor sa tentoraz šikovne naučil čeliť dobre miereným ranám z praku“ [“Davide continua a sfidare Golia con la sua fionda, ma il gigante ha ormai imparato come assorbirne i colpi ben assestati“] (2010, s. 15).

Zainterosovanejší pohľad na polemiky, sprevádzajúce aktuálne dianie na jazykovom poli v Taliansku, nám podá čiastočné vysvetlenie stratégie, vďaka ktorej sa Goliáš dokázal obrniť voči praku. Núka sa príklad z náhodne vybraných faktických dokumentov na stránkach bežných periodík, ktorý naznačuje, akým potenciálom disponuje Dávid a čo hrá do karát Goliášovi.

Roku 2003 v týždenníku *Oggi* (č. 11) pod titulkom *Come mai nomi inglesi per testate Rai, ministeri e termini economici?* [Akože? Anglické slová v titulkoch Rai, ministerstiev a v ekonomickej terminológii?] bola uverejnená polemická otázka, ktorá vyprovokovala rozhorčenie a diskusiu k páľčivej téme. Autorom alarmu bol Marcello Veneziani, spisovateľ a poradca televízneho kanála Rai, ktorý pranieroval prílišné poangličtovanie štátnej televízie: *Rai Educational, Rai News, Rai Fiction...*

Ráznu odpoveď, ktorú následne citujeme, podal spisovateľ Nostas Salvalaggio: „Ak by prezident Ciampi nedal pokyn ‘stíšiť hlas’, chcelo by sa kričať na tamtých z rádiatelevízneho Babylónu - Rai: ‘Zbabelci, zabite ten umierajúci jazyk!’ A predsa sú to už desaťročia, čo sa bubnuje na alarm: zrodilo sa monštrum, akési **italese** (graficky zvýraznil autor), hybrid, zložený z jazyka Danteho a zo slangu na Fleet Street (ulica so stánkami londýnskych novín – pozn. autora). Dnes už neexistuje televízny program, ktorý by sa neopíčil po British School. Kanál venovaný kultúre sa nazýva Rai Educational; správy na Rai sa vysielajú pod titulkom News; tréner loptových hier je *mister*; pohár šampiónov je *Champions League*. A beh sa dnes nazýva *jogging*. Máme aj Ministerstvo *Welfare*. Kolektívna práca je *team work*. Nevyzerá to lepšie, ani keď sa hovorí o ekonómii: od *deregulation* sa skáče k *stagflation*. Nikto už viac nepíše bezdomovec (*senzatetto*), v móde je *l’homeless*. Možno preto, že v anglickom prekla-

⁵ Napríklad otázka *Tradurre o non tradurre le parole inglesi?* predstavuje podtitulok knihy *Inglese – Italiano 1 a 1* (Claudio Giovanardi – Riccardo Gualdi – Alessandra Coco, 2008).

de to vyznieva výstižnejšie, s lepším využitím. V serióznom Francúzsku sa takéto veci nedejú. A nech sa aj vysmievať zo Chiracovho *grandeur*, je správne vzdať hold Parížu a úctivo sňať pred ním klobúk dolu“ (Oggi, 2003, č. 25, s. 11).

Ďalší útok voči „monštrám“, aké sa objavujú, tentoraz v reči politikov, prichádza z pera Giuseppe Antonelliho (2007),⁶ spočiatku optimistického liberála, neskôr napádajúceho inštitúcie, ktoré „namiesto toho, aby sa postavili proti tlaku anglicizmov, naďalej ich zveľaďujú prijímaním nefunkčných slov, za ktorými stojí skvelá domáca náhrada, dokonca aj premenúvaním domácich oddávna zaužívaných názvov na anglické, ako to názorne potvrdzujú nasledujúce príklady *election day, labour day, tax day, question time, part-time, exit poll, ministero di Welfare, governance, performance* a iné.“

Roku 2007 Francesco Sabatini, čestný prezident Accademia della Crusca, adresuje univerzitným hodnotárom a pracovníkom verejného školstva list, v ktorom sa sťažuje na prehnané prejavy anglofilstva, vyúsťujúce do zámeru zaviesť na univerzitách (nielen vedecko-technickej, ale aj humanitnej orientácie) prednášky v angličtine. Od deklarácie k činu prešiel Polytechnický inštitút v Turíne, ktorý v akademickom roku 2007/2008 zaviedol prednášky v angličtine – bezplatné a ponechal niektoré v taliančine – platené. Pozitívne provokujúci záver listu Sabatiniho vyznieva do užitočnej výzvy – zriadiť na všetkých fakultách kurzy taliančiny, aby sa zlepšila jazyková kompetencia mladých ľudí v rodnom jazyku, ktorá je často nedostatočná.

Aby sme skompletizovali obraz, dodajme, že najmasovejší výskyt anglicizmov majú dnes na svedomí masmédiá, najmä televízia. V Taliansku verejnoprávna televízia – majetok štátu – ako najrozšírenejšie médium dostala úlohu chrániť a šíriť národnú identitu, kultúru, vedu, literatúru, históriu tak, aby sa udržiavala tradícia spoločenstva. Toto bol pôvodný mandát, ktorým bola televízia poverená. Počnúc dňom epochálneho spustenia televízneho vysielania dňa 3. januára 1954, televízia naštartovala svoju historicko-jazykovú úlohu na ceste jazykového zjednotenia Talianska smerom k odstráneniu nárečových rozdielov. Na tomto poli urobila gigantické kroky, keď sa „malá obrazovka“ stala veľkou večernou školou talianskeho jazyka. Urýchlene sa dosiahla parita komunikatívnych podmienok u všetkých nositeľov jazyka, s čím sa ruka v ruke viedol úspešný boj za pozdvihnutie kultúry širokej masovej základne, vrátane boja s likvidáciou analfabetizmu.

Odkedy sa televízia stala arénou najrôznejších predstavení, politických súbojov a reklamy, cudzie formáty z dovozu prevrátili naruby programovú štruktúru verejnoprávnej aj súkromnej televízie predovšetkým rôznymi typmi reality show, vnášajúc do všetkých európskych jazykov príslušné názvy *thriller, talk show, reality show, fiction, soap opera* a i. Dnes sa toto najpopulárnejšie masmédiu podriaďuje mašinerii globalizácie, stačí uviesť zopár príkladov zábavných programov, kvízy, prémiové hry, ktoré prichádzajú zo zámoria a napriek ich nízkej umeleckej hodnote sa hromadne sa ujímajú tak v Taliansku, ako aj inde v Európe: *Big Brother* (aj Fratello-

---

⁶ Citované podľa Giovanardi, 2008, s. 31, s. 23).

ne), *Italia's got talent* a mnohé ďalšie. Zasahuje sa do tradičného života občanov, dokonca aj detí, propagovaním amerického štýlu, sviatkov, osláv. Málokto dnes v Európe nie je bombardovaný propagáciou amerických sviatkov (*Halloween, Sant Nikolaus*), zatlačajúc na druhé miesto tradičné Befana, Babbo Natale a i. Mení sa register onomastiky ujímajú sa ako huby po daždi mená *Kevin, Zoe, Lukas, Samantha...* A dostávame sa ku koreňu vecí. Takto sploštená globálna televízia je v priamej úmere s diktátom produkčných praktík, sledujúcich predovšetkým sledovanosť aj na úkor kvality. Tu treba hľadať kľúč k úspešnej angloamerickej stratégii: môže si vari Goliáš želať viac, než je priazeň masmédií, ústretových voči širokej ponuke amerického zábavného šoubiznisu?!

Aj v oblasti politiky sa ponúka vhodné kolbište: anglicizmy z politického života našli dobrú živnú pôdu, aby podnikli pružný vstup a sýtli taliansku lexiku. Najmä posledné dvadsaťročie prinieslo na taliansku obrazovku politické zemetrasenia v čase volebných kampaní sprevádzaných rôznymi škandálmi a terminologickou anglicizáciou. Kritizované ministerstvo Welfare sa totiž pripisuje Berlusconiho vláde (2001 – 2004).

Keď vezmeme do úvahy, že podľa štatistík až 10% neologizmov v taliančine pochádza z jazyka politikov a ide zväčša o právnickú terminológiu, ktorá má svoje domáce korene v latinčine, stáva sa aktuálny jav zvaný *italianismo di ritorno* (spätný návrat talianizmu): do taliančiny – dcérskeho jazyka latinčiny – sa obratom navracajú cez anglický jazykový filter v dokonalej fonetickej a gramatickej adaptácii na anglický model pôvodom románske slová. Ide o patologickú jazykovú situáciu, ak sa pôvodné slová stávajú slovami z „dovozu“. A ak k tomu prirátame fakt, že len malá časť populácie v Taliansku deklaruje dobrú alebo výbornú znalosť angličtiny, celkový obraz jazykovej komunikácie sa stáva objektom obojstrannej kritiky na oboch pólach, a síce, že sa necitlivo, až arogantne implantujú do taliančiny poangličtené latinizmy a že rovnako sa przní angličtina – prinajmenej v rovine ortoepickej.

Zarážajúcim faktom je, že angломániou sú najviac postihnuté tie jazykové spoločenstvá, ktorým ako prvým prináleží úloha pestovať kultúru jazyka a selektívne pristupovať k jazykovým výpožičkám: novinári, politici, pracovníci televízneho vysielania, rozhlasového spravodajstva a i. V Taliansku sa práve tu stretávame s hojným používaním nefunkčných anglicizmov, ktorých kolokácia je niekedy taká zvláštna a frekvencia taká vysoká, že bijú do očí a sú predmetom ostrých polemík. Uvedieme niekoľko príkladov:

bleskový výskum verejnej mienky	→ <i>flash exit poll</i>
interpelácia v parlamente	→ <i>question time</i>
deň volieb	→ <i>election day</i>
právo na súkromie	→ <i>diritto alla privacy</i>
pracovný deň	→ <i>labour day</i>
vládny mechanizmus	→ <i>governance</i>
daňový deň	→ <i>tax day</i>

V uvedených prípadoch anglicizmus určite nepredstavuje obohatenie pre domáci jazyk, skôr je prejavom postojovej deformácie používateľa. Ak by jednou z výhod prieniku anglicizmov do jazykov malo byť vytvorenie bilingválneho prostredia s komplexným ovládaním cudzieho jazyka, v Taliansku dochádza k zvláštne paradoxu – za zmienených okolností (týkajúcich sa stupňa ovládania jazyka) narastajúci počet anglických slov (zväčša neadaptovaných) spôsobuje chaos v percepcii zo strany recipientov.

Od vyššie spomenutej kritiky v časopise Oggi (2003) sa napriek tomu na situácii doteraz nič nezmenilo, čo dokumentujú celkom náhodne otvorené stránky časopisov, v ktorých stačí zalistovať, aby sme sa presvedčili, že nie je hyperbolou povedať: talianske noviny treba čítať s anglickým slovníkom poruke.

Ilustratívne predkladáme zopár najčerstvejších titulkov z talianskej dennej tlače, určenej širokým vrstvám čitateľov. V mnohých z nich nenájdeme jediné talianske slovo, iba ak predložkové spojenia s pripojeným členom a sem-tam nejaké sloveso: *Cover story: Addio Lucio Dalla* (článok k úmrtiu známeho speváka a textára, autora slávnej piesne Caruso), *Eros in love story* (o ľúbostnej afére Erosa Ramazzattiho), *Vittoria Puccini – chic nel nude look Versace* (o „šik“ oblečení a výzore herečky), *Hello Kitty: chicche di gossip Elisabetta Canalis*, *Happy birthday di Valeria Marini*, *Party yacht dancing Valeria Marini*, *Party chic – top model, trend setter* (v titulku sa nevyskytuje ani jedno talianske slovo), *Dinner party sul lussuoso yacht, I tecnici compilano la check list prima di dare l'ok al decollo*, *Music live show, Milano by night*, *Star look di Giusy Ferrè*, *Personal trainer di Eva Mendez*, *Uno dei maggiori opinion maker americani, Orlando Bloom sul red carpet*.

Zarážajúca je tiež chaotická manipulácia s gramatickými kategóriami, ako napríklad s plurálom forestierizmu *lady* – raz použitého bez anglickej plurálovej koncovky, druhý raz s použitím anglického plurálu (v taliančine sa pritom radí k invariabilným slovám): *Tre first lady trionfano: Charlene, Stefy e Carolina nell'evento monegasco* [*Tri prvé dámy triumfujú: Charlene, Stefy a Carolina na monackej udalosti*], *Loro due restano le firstladies, con la new entry Charlene, un passo indietro, chic, in verde smeraldo* [S novým príchodom Charlene, o krok vzadu, šik v smaragdovej zeleni, ony dve zostávajú prvé dámy].

Keď sa na tieto výpožičky pozrieme bližšie, natíska sa otázka: Aké opodstatnenie má použitie *lady* pri opise spoločenských udalostí monackého kniežatstva, ak si uvedomíme, že v románskych jazykoch od 14. storočia existuje slovo *dama* či synonymá *nobildonna* alebo *gentildonna*? Slová okrem onomaziologickej funkcie sú nositeľmi aj istých kultúrnych hodnôt a modelov, ktoré násilnou infiltráciou do cudzieho prostredia dokážu rozkladať tradičné názvoslovie, po stáročia sa utvárajúce v jazykovom povedomí príslušníkov istých kultúr (v tomto prípade kultúry

⁷ V románskej lingvistike sa tento termín používa vo význame výpožička (niekedy, môže ísť o výpožičku považovanú za zbytočnú, nefunkčnú alebo odporujúcu ústrojnosti prijímajúceho jazyka) – pozn. redak.

románskej). Navyše *first lady*, ako vyplýva zo sémantiky slova *first*, môže byť len jedna. V monackom kniežatstve žičliví novinári dopriali jej funkciu naraz dvom až trom: princeznej Caroline, princeznej Stefánii a vtedajšej zatiaľ len priateľke monackého kniežaťa – Charlene. Podobne cudzo musí obdivovateľovi talianskej kultúry znieť vinš piesňou *Happy birthday to you* namiesto *Tanti auguri a te* pri oslavách narodením v domácom talianskom prostredí.

Vráťme sa späť k Dávidovi s Goliášom. K uvedenej ilustrácii sa nežiada dodať žiadny komentár, je veľavravná a napovedá o silnej vlne amerikanizácie nielen v šoubiznise, ale aj v privátnej sfére celebrití či VIP. Goliáš sa naozaj dokázal obrniť voči útokom zástancov tradičných, nekontaminovaných noriem tak života, ako aj jazyka. Výzva k mobilizácii síl v boji s akousi rezignáciou pred záľahou cudzích výpožičiek, presahujúcich únosnú mieru (a v takom prípade naozaj przniciacich domáci jazyk), je tu namieste.

Takáto tlač zaplavená anglicizmami oprávnenne vyvolala diskusiu medzi odborníkmi na jazyk o potrebe účinne čeliť ich enormnému tlaku. Predstavitelia puristického krídla združení okolo Arriga Castellaniho, autora kriticky zaostrenej publikácie *Morbus Anglicus* (1987), navrhujú drastickú kúru voči anglickým výpožičkám na základe tzv. puristického štrukturalizmu. Rozlišujú medzi forestierizmami kompatibilnými so štruktúrou talianskeho jazyka, ktoré treba zachovať, a nekompatibilnými, ktoré treba adaptovať a „potaliančiť“, ako napríklad *bikini* → *bichini*, *bluff* → *bluffo*, *baby-sitter* → *guardabimbi* a i.

Analogická situácia sa zaznamenáva v slovenskom prostredí. Podobne aj u nás sa prežívajú úzkostné pocity z budúcich osudov národných jazykov európskeho spoločenstva, stačí len zalistovať na stránkach jazykovedných *časopisov* či *Literárneho týždenníka*, aby sme sa o tom presvedčili. Písali sa petície a politicko-filologické manifesty na „záchranu“ jazyka. V *Literárnom týždenníku* sa uverejňujú výzvy v duchu *Skaza jazyka alebo Kam sa ísť požalovať* (A. Kret, 2001, č. 10), *Krach jazykového vedomia* (F. Kočiš, 2001, č. 4) a iné varovné články, upozorňujúce na alarmujúci stav, pri ktorom, ak sa nič nepodnikne proti, jazyk bude čeliť reálnej hrozbe, že sa „položí priamo pred našimi očami“ (o týchto názoroch a petíciách kriticky píše Slavomír Ondrejovič, 2010, s. 5).

Rovnaký boj, ktorý tak svojsky pomenoval P. Trifone, podnietil pracovníkov Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra k vedeckému projektu, výsledkom ktorého bolo medzinárodné vedecké sympóziu konané v Bratislave v dňoch 9. 10. – 11. 10. 1997 pod názvom *Internacionalizácia v súčasných slovanských jazykoch: za a proti*. Pod tým istým názvom vyšiel zborník referátov za redakcie Jána Bosáka (Bratislava: Veda 1999). Titulok sám osebe a aktívne výstupy predstaviteľov všetkých slovanských jazykov na konferencii dokumentujú, že s podobnými globalizačnými vplyvmi v jazykovom prostredí sa vyrovnáva nielen slovenský, ale aj celý slovanský svet. Postoje puristicky zameraných intelektuálov (s politickou

orientáciou na SNS) vychádzajú a nadväzujú na odveké zápasy o svojbytnosť slovenského jazyka a je pochopiteľné, že po Novembri 1989 v príleve anglicizmov pocítili ohrozenie suverenity slovenského jazyka. Prevažne z ich krídla sa grupujú ochrancovia jazyka, ktorí sa utvrdzujú v potrebe apelovať na národné ctenie, na zvýšenie jazykového povedomia v prospech záchrany jazyka, „barbarizovaného“ prílevom cudzích slov.

V tomto postoji ich posilnil zákon o štátnom jazyku z r. 1995, ktorý prispel k tomu, že na Slovensku sa boj na poli jazyka spája s bojom politickým.

Preto sympatické v súčasných zápasoch o budúcnosť jazyka je to, že autoritatívnych vedcov spája snaha odpolitizovať otázku jazyka a zamedziť návrat k purizmu ako cestu späť, neschodnú a kontraproduktívnu, ktorou sa nič nevyrieši, ako to dokumentujú predchádzajúce dejinné skúsenosti s rusizmami či bohemizmami.

Východiskovú orientáciu J. Bosáka na maximálne tolerantný postoj Jozefa Škultétyho⁸ k cudzím slovám v Slovenských pohľadoch z r. 1902 možno vnímať ako cestu nenásilného a prirodzeného riešenia problému „invázie“ internacionalizmov (predovšetkým anglicizmov) do lexiky slovenského jazyka. Vychádzajúc zo zložitej analýzy rozdielných postojov k prevzatým slovám, razí sa cesta reálnejšieho, a najmä perspektívnejšieho posudzovania „cudzích“ jazykových prostriedkov s akceptovaním rozumnej internacionalizácie, „ktorá by zodpovedala mnohojazykovej a mnohokultúrnej Európe, no zároveň by vyhovovala aj Európe zjednotenej, smerujúcej k medzikultúrnej komunikácii a integrácii“ (Bosák, 1999, s. 8). V takom duchu vyzneli referáty ostatných účastníkov sympózia. Okrem J. Bosáka sa následne, ale aj predtým, k téme publikačne vyjadrili ďalší kompetentní jazykovedci, nestavajúci na tradícii, ponechávajúci bokom politiku a objektívne presadzujúci pragmatickú, efektívnu stránku komunikácie v integrovanej Európe ako Juraj Dolník (za viaceré príspevky a práce spomenieme aspoň príspevok *Ohrozujú anglicizmy slovenčiny?* (2002) a monografiu *Teória spisovného jazyka* (2010)), Klára Buzássyová (najnovšie 2010), Slavomír Ondrejovič (2010), Martin Ološtiak (2006, 2009), Ada Böhmerová (2007) a iní, zo starších prác je tiež potrebné spomenúť kolektívne dielo *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny* (1989).

Záver, ku ktorému nás dovedol náš krátky exkurz, ukazuje, že pri aktuálne existujúcej diverzifikácii postojov k anglicizmom – od tolerance až po absolútne odmietanie – úzus za daného status quo v dnešnej Európe predstavuje otázku slobodného výberu tak trochu s pirandellovským – „tak je, ako sa vám zdá“. Je na vlastné zváženie každého používateľa jazyka, či podľahne móde a snobskej záľube vysta-

---

⁸ J. Škultéty: „V cudzích slovách svojho jazyka majú národy vzácné historické svedectvá. Veľké z národov sa za ne ani nehanbia, neprenasledujú ich, nenahradzujú fabrikátmi, všelijakými divotvormi. Choroby výstredného, až do krajnosti vedeného purizovania mávajú malé národy ... Akoby zachovalosť, plnosť a čistota jazyka vyžadovala čím menej cudzích slov!“

vovať na obdiv vlastnú excelentnosť v znalosti cudzieho jazyka (často na úkor nedostatočne zvládnutej gramaticko-pravopisnej úrovne v materčine!), alebo či múdro zváži postup v súlade s princípom: kde, ako, komu, kedy, prečo? Stanoviť si mieru prípustnosti, poznať hranice vkusu a nevkusu v predmetnej otázke je stratégia nad všetky ostatné.

Bibliografia

- ALFIERI, Gabriella: La lingua della televisione. In: *Lingua e identità*, Carocci editore S.p.A, Roma 2009, s. 209 – 230.
- BECCARIA, Gian Luigi: *Italiano. Antico e Nuovo*. Milano: Garzanti 2002. 401 s.
- BECCARIA, Gian Luigi: *Per difesa e per amore : la lingua italiana oggi*. Milano: Garzanti 2008. 380 s.
- BÖHMEROVÁ, Ada: K problematike preberania anglických vlastných mien do slovenčiny. Úvahy nad novým slovníkom. In: *Jazykovedný časopis*, 2007, roč. 58, č. 2, s. 117 – 132.
- BOSÁK, Ján: Domáce, cudzie, internacionálne v postojoch slovenských lingvistov. In: *Internacionalizácia v súčasných slovanských jazykoch: za a proti*. Ed. J. Bosák. Bratislava: Veda 1999, s. 157 – 163.
- BOSÁK, Ján: Súčasná tendencie v preberaní slov. In: *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny*. Bratislava: Veda 1989. s. 293 – 295.
- BUZÁSSYOVÁ, Klára: Vzťah internacionálnych a domácich slov v premenách času. In: *Jazykovedný časopis*, 2010, roč. 61, č. 2, s. 113 – 123.
- CASTELLANI, Arrigo: *Morbus anglicus*. In: *Studi linguistica italiani* 13, 1987, s. 137 – 149.
- DOLNÍK, Juraj: Ohrozujú anglicizmy slovenčinu? In: *Studia Academica Slovaca*. 31. Prednášky XXXVIII. letnej školy slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mlacek. Bratislava: Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 2002, s. 31 – 41.
- DOLNÍK, Juraj: Teória spisovného jazyka so zreteľom na spisovnú slovenčinu. Bratislava: Veda 2010. 301 s.
- GIOVANARDI, Claudio – GUALDO, Riccardo – COCO, Alessandra: *Inglese – Italiano 1 a 1. Tradurre o non tradurre le parole inglesi?* San Cesario di Lecce: Manni 2008. 448 s.
- GIOVANARDI, Claudio: *Il linguaggio sportivo*. In: *Lingua e identità*. Roma: Carocci 2009, s. 293 – 316.
- GIOVANARDI, Claudio: *Italiano e inglese: convivenza pacifica?* In: *Inglese – Italiano 1 a 1. Tradurre o non tradurre le parole inglesi?* San Cesario di Lecce: Manni 2008. s. 13 – 50.
- GUALDO, Riccardo – TELVE, Stefano: *Linguaggi specialistici dell'italiano*. Roma: Carocci 2011. 517 s.
- GUALDO, Riccardo: *Dagli sterlini al world wide web*. In: *Inglese – Italiano 1 a 1. Tradurre o non tradurre le parole inglesi?* San Cesario di Lecce: Manni 2008. s. 95 – 127.
- GUALDO, Riccardo: *Il linguaggio politico*. In: *Lingua e identità*. Roma: Carocci 2009, s. 235 – 260.
- HORECKÝ, Ján – BUZÁSSYOVÁ, Klára – BOSÁK, Ján a kol. *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny*. Bratislava: Veda 1989. 436 s.
- Internacionalizácia v súčasných slovanských jazykoch: za a proti*. Ed. J. Bosák. Bratislava: Veda 1999. 166 s.
- Introduzione all'italiano contemporaneo*. Ed. Alberto A. Sobrero. Roma-Bari: Laterza. 1998. 484 s.
- Lingua e identità. Una storia sociale dell'italiano a cura di Pietro Trifone*. Roma: Carocci 2009.
- OLOŠTIAK, Martin – BILÁ, Magdaléna – TIMKOVÁ Renáta: *Slovník anglických vlastných mien v slovenčine*. Bratislava: Jazykové vydavateľstvo Kniha-spoločník 2006. 265 s.

OLOŠTIAK, Martin: O názoroch na preberanie cudzích lexikálnych jednotiek do slovenčiny. In: Jazyková kultúra na začiatku 3. tisícročia. Ed. M. Považaj. Bratislava 2009. s. 87 – 95.

ONDREJOVIČ, Slavomír: K niektorým výzvam a petíciám na ochranu slovenského jazyka. In: Jazykovedný časopis, 2010, roč. 61, č. 1, s. 5 – 13.

Scrivere per scrivere – Testualita, didattica, esperienze. Eds. G. Alfieri – R. Sardo – M. Rapisarda. Catania: Università degli Studi 2005.

TRIFONE, Pietro: L'italiano. Lingua e identità. In: Lingua e identità. Roma: Carocci 2009, s. 15 – 42.

RECENZIE

BÁDANIA A SMEROVANIA MIROSLAVA GREPLA

GREPL, Miroslav: *JAK DÁL V SYNTAXI*. Brno: Host 2011. 248 s.

Štvrtý zväzok edície *Studie osobnosti brněnské lingvistiky* vyšiel o. i. s podporou projektu *Výzkumné centrum vývoje staré a střední češtiny (od praslovanských kořenů po současný stav)*. To, že ho editori Jan Dvořák a Petr Malčík pripravili ako výber z autorskej dielne Miroslava Grepla, známeho predovšetkým ako spoluautora viacerých vydaní klasickej *Skladby spisovné češtiny* (s Jaroslavom Bauerom, neskôr s Petrom Karlíkom) a ďalších prác o súčasnej češtine, môže preto vyvolať prekvapenie. Ale len vtedy, ak si neuvedomíme, že synchronista M. Grepl, podobne ako mnohí z jeho generačných súputníkov, sa venoval aj výskumu jazyka staršej češtiny. Ku komplexnému prístupu k súčasným jazykovým javom, so zahrnutím všetkých aspektov historického vývoja i nárečovej reality, vyzýva aj v záverečnej štúdií, podľa ktorej je nazvaná celá kniha predstavujúca jeho bádateľský vývin v rôznych metodologických smerovaniach a tematických zameraniach.

Obsah zväzku tvorí *Laudatio* (poďakovanie editorov všetkým, ktorí sa podieľali na príprave a vydaní knihy), úvodná stať J. Dvořáka *Miroslav Grepl – zōon logon echōn*, v ktorej je zhrnutý krátky profesionálny životopis M. Grepla – študenta, asistenta, neskôr profesora, vedúceho katedry a prodekana Filozofickej fakulty Masarykovej univerzity v Brne a jeho inšpirácie viacerými významnými postavami svetovej i českej lingvistiky, jadro v podobe piatich tematických celkov vybraných štúdií M. Grepla, záverečné zoznamy literatúry (*Bibliographia Greplii, Bibliographia Grepliana, Fontium conspectus*) a edičná poznámka (*Explicatio editorum*), v ktorej sa podrobne opisuje výber publikovaných štátí a spôsob ich editácie v tejto reedícii. Všetky štúdie boli pôvodne uverejnené v rôznych zborníkoch a časopisoch (bibliografia prvého vydania je uvedená vždy za nadpisom príslušnej state v hranatých zátvorkách) okrem poslednej štúdie, ktorá bola zostavená osobitne pre toto vydanie.

Prvý celok s názvom *Obrozenská čeština* obsahuje dve štúdie z rokov 1962 a 1968. V prvej z nich sa autor zameriava na jazykovú výstavbu umeleckej prózy 30. a 40. rokov 19. storočia, osobitne na jazyk Josefa Kajetána Tyla, ktorý stál v centre vývoja novodobej spisovnej češtiny a nemalou mierou prispel k rozvoju jazyka modernej umeleckej aj publicistickej prózy. Druhá štúdia, pripravovaná pre VI. medzinárodný zjazd slavistov v Prahe, je koncipovaná širšie: *Vliv slovanských jazyků na ustalování syntaktické struktury novodobé češtiny*. M. Grepl už mal v tom čase za sebou viaceré syntaktické práce vrátane spoluautorstva na skriptách *Skladba spisovné češtiny* (spolu s J. Bauerom) a v niekoľkých z nich sa venoval i vetným typom v slovanských jazykoch. Silný vplyv ruštiny a poľštiny pri tvorbe slovnej zásoby novodobej spisovnej češtiny považoval za dostatočne preskúmaný a doložený, no chýbali hlbšie analýzy vplyvu týchto jazykov na gramatický, osobitne syntaktický systém obrodeneckej češtiny. Situácia v Čechách na začiatku 19. storočia bola v tomto smere podobná ako na Slovensku: nadšenie pre slovanský svet a idea slovanskej vzájomnosti podmieňovali zna-

losť slovanských jazykov, predovšetkým ruštiny a poľštiny, a publikovanie prekladov z týchto jazykov. Vplyv ruštiny a poľštiny sa však začal prejavovať aj v mimoprekladovej literatúre, čomu napomáhali viaceré faktory: vtedajšia česká jazyková teória bojovala za čistotu jazyka predovšetkým proti germanizmom, ruské a poľské konštrukcie (napr. porovnávací a doplnkový inštrumentál, genitívne väzby, modálne predikatíva na *-o*; pasívum na *-no*) mali v niektorých prípadoch oporu v starších českých prostriedkoch a spĺňali tak požiadavku rýdzosti, ale aj vznešenosti a istej exkluzivity. V 40. rokoch sa už tieto prostriedky pocíťovali ako strojené a pomerne rýchlo ustúpili.

V druhom celku *Teorie verše* sa nachádza štúdia *Frázování a verš* (1964), dokumentujúca záujem M. Grepla o špecifickú oblasť teórie prehovoru a o spoluprácu lingvistiky s verzológiou. Autor vychádza z toho, že „verš může být budován jen buď na **základě** těch výstavbových prvků, které jsou **přirozeně** obsaženy v normální promluvě, nebo v **kontrastu** s nimi“ (s. 51; pozn.: zvýraznenie v citátoch uvádzame vždy podľa originálu), pričom má na mysli predovšetkým jednotky mikro- a makrosegmentácie prehovoru. Pracuje s javmi ako aktualizácia, ozvláštnenie, frázovanie, intonácia a v závere konštatuje, že vzťah medzi nepravidelným veršom a členením prehovoru na vetné úseky má pre pochopenie podstaty voľného verša základný význam a z neho by mala vychádzať aj významová interpretácia jeho formálnych prvkov.

Chronologický princíp zoradenia štúdií uplatňovaný v knihe vnútri viacčlenných celkov editori (zrejme zámerne) nedodrжали pri usporadúvaní kapitoliek. Tretí a najrozsiahljší tematický celok *Ilokunční akty – jejich typologie, realizace a indikace* je zložený zo série 12 kratších príspevkov publikovaných v revue Masarykovej univerzity Universitas v r. 1991 – 1992 pod spoločným názvom *Co děláme, když mluvíme*, zo 4 štúdií o prozodických indikátoroch ilokunčných funkcií a klasifikácii ilokunčných aktov publikovaných v *Sborníku prací Filozofické fakulty brněnské univerzity* v r. 1993, 1997, 1998, 1999 a z 2 samostatných štúdií o zisťovacej interogatívnej forme vo výzvovej funkcii (1998) a o funkcii častíc vo výstavbe českých výpovedí (2004). Kapitola je včlenená medzi príspevky pochádzajúce z prvej (1. a 2. celok) a druhej (4. a väčšina 5. celku) dekády Greplovej tvorby a výrazne sa od nich odlišuje aj metodologicky, keďže, ako hovoria takmer všetky podnadpisy 12-členného cyklu zjavne inšpirovaného Johnom L. Austinom, ide o úvahy a výklady o pragmatických aspektoch rečovej komunikácie. Záujem M. Grepla o pragmatiku nebol vyvolaný len vlnou komunikačno-pragmatického obratu, ktorá začiatkom 90. rokov 20. storočia naplno zasiahla brehy českej (a o niečo neskôr aj slovenskej) lingvistiky (napokon, M. Grepl sa komunikatívno-pragmatickými aspektmi výpovede zaoberal už koncom 70. rokov), ale prirodzene vyplýval z jeho dovtedajšieho systematického bádania v oblasti modalít a vyjadrovania emocionality v jazykových prejavoch a vyústil do podnetov na možné smerovanie syntaktického výskumu formulovaných o. i. v programovej štúdií uverejnenej v závere predkladaného výberu.

V úvodnom texte tohto celku autor pripravuje čitateľov na to, čo v jeho výkladoch nájdú a čo nie: „V těchto úvahách nepůjde o **hodnocení** námátkou vybraných jazykových jevů z hlediska jejich mluvnické, významové, slohové, popřípadě pravopisné **správnosti**. Dominována bude **pragmatická** stránka verbální komunikace, zvláště její pojetí jako jednoho z druhů účelného lidského jednání,“ pričom sa snaží „charakterizovat specifické vlastnosti jednání **řečového** a na příkladech elementárních komunikátů (výpovědí) z dialogických projevů demonstrovat a analyzovat „životně důležité“ komunikační záměry (cíle, funkce)“ (s. 61). Autor teda neponúka verejnou zvyčajne očakávané kritiky jazykových chýb či návody na

správnosť, ani nechce postaviť svoje úvahy na zvyčajnom náhodnom výbere jazykových (často oklieštených, formalizovaných) javov, ale pracuje s reálnymi výpoveďami a analyzuje ich (možný) reálny účinok v živej komunikácii. Zároveň predstavuje základný pojmový aparát pragmatického prístupu k skúmaniu rečovej komunikácie: *čo, ako, prečo, správne porozumenie*, jazykové indikátory *úspešnej recepcie a realizácie komunikačných intencií* hovoriaceho a pod. V ďalších častiach sa postupne venuje vete a výpovedi, komunikačným funkciám a výpovedným formám, rečovej a nerečovej komunikácii, jej úspešnosti, explicitným performatívnym formulám, ilokučným výpovedným formám a po krátkom priebežnom zhrnutí kladie čitateľom „kontrolné“ otázky:

„Záver:

Je třeba uznať, že existují i jiné větné formy než oznamovací, tázací, rozkazovací a práci.

Otázky:

1) Pro jaké druhy ilokučných funkcí máme v češtině speciální konvencionalizované výpovědní formy?

2) Jaké jsou konstitutivní elementy takových výpovědních forem?

3) Jaké normy platí pro jejich využití v komunikačních procesech?“ (s. 89)

Uvedený čiastkový záver poukazuje na to, že pri skúmaní pragmatických aspektov komunikácie sa nachádzame na dostatočne nepreskúmanej pôde mimo zaužívaných štruktúr a že výsledky výskumu nie sú prijímané bez výhrad. Otázky zase dokumentujú, že pragmalinguistika sa nepohybuje v nejakom vágnom priestore bez definícií a pravidiel, ale je založená na osobitných konštitutívnych prvkoch a normách, pričom každý jazyk môže mať a má svoje špeciálne konvencionalizované výpovedné formy. Vlastné, predchádzajúcimi výskumami odôvodnené presvedčenie M. Grepla o nevyhnutnosti uvažovania o pragmatických aspektoch komunikácie veľmi dobre vystihuje záver ôsmej časti cyklu *Co děláme, když mluvíme*: „Je to postulát metodologicky nanejvýš aktuální: budeme-li nadále vycházet z morfologie a syntaxe, nejsme schopni vysvětlit ani **funkci** vět typu *To si piš, že mu to řeknu*, ale ani **motivaci** jejich vzniku. Pohyb (vývoj) v jazyce je totiž (na úrovni sémantiky a syntaxe) **podstatně** determinován, iniciován **pragmatickými faktory** (potřebami)“ (s. 94), čo dokumentuje o. i. sémantický „prázdnými“ a neraz aj syntakticky zvláštnymi, štruktúrne neanalyzovateľnými konštrukciami typu *Bud' vítán (zdráv)!*, *Darmo mluvit!*, *Co tě nemá!* Podobne v desiatej časti vyzdvihuje dôležitú úlohu častíc a časticových výrazov pre pochopenie celkového zmyslu výpovedí a konkrétnych zámerov hovoriacich, čomu sa už skôr venoval napr. v príspevku o partikulizácii v češtine (1989) a neskôr v ďalších častiach venovaných štúdiách či kapitolách Příruční mluvnice češtiny (1995) a v podrobných heslových statiach jednotlivých skupín častíc v Encyklopedickom slovníku češtiny (2002).

V poslednej štúdii tohto tretieho celku – *Funkce částic (partikulí) ve výstavbě českých výpovědí* – M. Grepl označuje češtinu za jazyk silne „časticový“ podobne ako nemčina. V českých výpovediach, najmä hovorených, sa používa značné množstvo častíc v rôznych funkciách, neraz sa v jednej výpovedi nachádza a rôzne kombinuje viacero častíc. (To isté vidíme aj v slovenčine.) Napriek tomu, že ide o výrazy považované za pomocné, autor zdôrazňuje, že nemožno ignorovať podstatné informácie a relevantné komunikačné hodnoty, ktoré častice do výpovede nesporne vnášajú a ktoré rodený hovoriaci bez problémov jednoznačne kóduje a počúvajúci jednoznačne interpretuje. A to aj v prípadoch, keď výpoveď s viac ako 10 lexikálnymi jednotkami obsahuje iba jedno plnovýznamové slovo.

Autor tu predkladá zostručnený výklad dvoch funkčných kategórií častíc: endocentrické častice a exocentrické častice, ktoré tak ako v *Mluvnici češtiny III* (1987) chápe ako typický prostriedok na realizáciu tzv. tretieho syntaktického plánu (vymedzeného Ivanom Poldaufom). Doplnujúce poznámky obsahujú a) rozšírenie endocentrických partikul o špecifické skupiny intenzifikačných výrazov – častíc (*děsně, šíleně* a pod.) a výrazov približnosti (*skoro, málem* a pod.), b) rozšírenie odlišovacích znakov častíc od iných výrazov podľa umiestnenia vetného prízvuku a c) súhlas s odmietnutím používania staršieho termínu vetné príslovky, ktoré by analogicky mohlo predpokladať zavedenie „termínov“ „vetné slovesá“, „vetné substantíva“ a pod. (O problematike tzv. vetných prísloviiek a neadekvátnosti používania tohto pomenovania v slovenčine porov. M. Šimková, Slovenská reč, 2002.)

Názov štúdie *Vyjadřování emocionality v jazykových projevech* z r. 1968, ktorá je jedinou vo štvrtom celku **Emoce a řeč**, evokuje istú nadväznosť s predchádzajúcimi výkladmi a na prvý pohľad vyvoláva očakávanie analýzy citosloviac. M. Grepla však v tomto príspevku zaujíma najmä to, v čom tkvie podstata jazykového vyjadrovania citového postoja, za akých okolností sa prostriedky jazyka stávajú výrazovými prostriedkami (nositeľmi) emocionality, ako dochádza k vzniku opozície medzi vyjadrením citovo nepríznakovým a citovo príznakovým. Prechádza pritom oblasťou hláskoslovia, slovtvorby, sémantiky aj štylistiky. Na otázku, či je vyjadrovanie emocionality funkciou jazyka alebo reči, v závere odpovedá, že citovú funkciu treba chápať ako funkciu reči a neskúmať ju izolovane podľa jednotlivých jazykových rovin, ale ako problematiku teórie prehovoru.

V poslednej, piatej časti **Gramatika a sémantika** je sústredených päť klasických štúdií M. Grepla, kľúčových pre oblasti, ktorým sa autor postupne venoval, i pre poznanie, uchopenie jeho teoreticko-metodologickej línie zrejmej už z ich názvov: *Sémantika predikačních kategorií v generativním popisu* (1973), *Souvěti v sémanticky orientovaném popisu syntaxe* (1977 – 1978), *Imperativní postoje a imperativ* (1979), *Důsledky existence/neexistence prezentních forem slovesa esse v gramatickém systému češtiny a ruštiny. Studie téměř strukturalistická* (1988), *Výpovědní útvary s mediálním že* (1994). Z tohto celku je menej známa azda iba štúdia o výpovediach, uprostred ktorých sa nachádza výraz *že* zatiaľ nešpecifikovanej povahy. Ide pritom o problém nielen teoretický, ale aj praktický, keďže používatelia jazyka a ani lingvisti nepíšu/necítia jednotne čiarky vo výpovediach typu *Škoda že to neřekl včas.*, *Dobře že o tom neví.*, *Ještě že si nezlomil nohu.*, *Jak že se jmenuje?* (s. 210; autor tieto výpovede úmyselne zapísal bez čiarky). Niektoré z nich sa dajú chápať ako elidované súvetia (*Oč (se vsadíš), že ten potok přescočím.*, *Štětí (je), že nepřišel.*), iné ako výpovedné útvary s epistemickými časticami v iniciálovej pozícii (*Nejspíš/Asi/Patrně/Možná... že na to zapomněl.*). Všetky uvedené útvary podľa autora existujú v češtine ako ustálené výpovedné konštrukcie so špecifickým ilokučným alebo postojovým sémantickým potenciálom.

Několik myšlenek na téma „Jak dál v syntaxi“ (s. 215 – 221) je záverečná štúdia pripravená pre tento zborník, ktorá predstavuje aktuálne smerovanie autorových syntaktických úvah a jeho presvedčenie, že „žádná syntaktická teorie (přístup) usilující opravdu o popis a výklad jevů komunikačně relevantních nemůže ignorovat ilokuční složku výpovědí a její indikatory, nechce-li – do omrzení opakovaně, i když různými způsoby a formalizačními kreacemi – zachycovat (popisovat a předvádět) jen syntaktické skelety“ (s. 215). Zdôrazňuje úlohu intonácie, slovosledu, výskumu hovorenej reči a pripomína, že sémantická (funkčná) morfológia by sa mala vrátiť k syntaxi, ktorá by mala byť propozičnou aj ilokučnou (vetnou aj výpoved-

nou, sémantickou aj pragmatickou). M. Grepl vyzdvihuje v tomto smere inšpiratívnosť Františka Kopečného, ktorý svojím dielom *Základy české skladby* (1962) ukazuje „daleko dopredu, kam by budúca syntax také mohla (a měla) směřovat“ (s. 218).

Ako ďalej v syntaxi je otázka, ktorá dlhšie rezonuje aj v slovenskej jazykovednej obci najmä v súvislosti s absenciou tzv. akademickej syntaxe. Istú odpoveď na ňu dáva Ján Kačala vo svojich najnovších syntaktických syntézach (*Dvojčlenné a jednočlenné vety v slovenčine*, 2009; *K podstate vety (Syntetický pohľad)*, 2012) a pre študentov vysokých škôl vyplnila prázdne miesto Martina Ivanová prepojením tradičného s aktuálnymi výkladmi v príručke *Syntax slovenského jazyka* (2011). Záverečné vyznanie M. Grepla je však stále nanajvýš aktuálne aj pre slovenčinu a výskumy v oblasti slovenskej syntaxe:

„Jsem stoupencem strukturalistické teze, že každý jazyk je svébytná struktura (systém). Chtěl bych se proto jako bohemista z nových syntaktických prací dovídat vždy něco nového, třeba jen drobného o češtině, a to z jakékoli roviny stavby a výstavby české věty, výpovědi a nadvětňných celků, o jejich vývoji, umístění v celonárodní jazykové struktuře i o jejich povaze stylové“ (s. 220 – 221).

Autor i editori a spolupracovníci vydania štvrtého zväzku edície *Studie osobnosti brněnské lingvistiky* pripravili čitateľom naozaj pútavé lingvistické čítanie. Z väčšinou krátkych, všetko prehľadne a kultivovane napísaných „bádateľských príbehov“ dýcha Greplovo hlboké poznanie a široké lingvistické srdce, ktorého pulz neúnavne rozochvieva ďalšie struny. Je veľmi cenné, že tieto tóny neostali roztratené a často prakticky nedostupné v rôznych zborníkoch a periodikách, ale boli aktualizované a nanovo sprístupnené všetkým generáciám a širokej lingvistickej verejnosti.

Mária Šimková

PRŮCHA, Jan: *DĚTSKÁ ŘEČ A KOMUNIKACE. POZNATKY VÝVOJOVÉ PSYCHOLINGVISTIKY*. Praha: Grada 2011. 199 s.

V minulom roku vydavateľstvo Grada prinieslo na český a slovenský trh publikáciu *Dětská řeč a komunikace* s podtitulom *Poznatky vývojové psycholingvistiky*. Jej tvorcom je Jan Průcha, autor mnohých knižných publikácií z oblasti psycholingvistiky, pedagogických a psychologických vied. Autor objasňuje proces osvojovania si jazyka a komunikačných schopností detí, vychádzajúc zo základných teórií a výskumov medziodborovej oblasti vedy – vývojovej psycholingvistiky: „Je to disciplína u nás málo známá, a v dôsledku toho sa dnes zkoumání dětské řeči a komunikace v české vědě provádí jen zřídka. Účelem knížky je tudíž také upoutat pozornost českých odborníků k této oblasti“ (s. 7). Na tomto mieste je vhodné poznamenať, že na Slovensku sa od 90. rokov realizuje systematický výskum detskej reči, ktorý bol predstavený v monografii *Štúdie o detskej reči* (2008) a v odborných štúdiách, na čo sám autor na viacerých miestach publikácie odkazuje.

Publikácia je systematicky rozdelená do deviatich kapitol, v ktorých sa autor venuje problematike detského osvojovania si reči prostredníctvom teoretickej explanácie až po obdobie nadobudnutia komunikačných, sociálne a kultúrne determinovaných, kompetencií.

Jednotlivé tematické celky majú príbuznú štruktúru – autorovou snahou je predstaviť základné výskumy, detskej reči realizované v Českej republike; zároveň sa vo väčšej miere opiera o dostupné zahraničné výskumy, a to najmä anglicky hovoriacich detí, ktoré sú doplnené konkrétnymi ukážkami, grafmi a tabuľkami. Každá kapitola vo vzťahu k danej téme nastoľuje otázky, ktoré vzbudzujú záujem odborníkov, ale aj laikov, ako napr.: „Jak je možné, že dítě raného věku – jež je z hlediska dospělého primitivním tvorem – se samo naučí během dvou až tří let svého života mluvit a komunikovat s dospělými?“ (s. 9). Jednotlivé výsledky a metodika výskumov, vzťahujúce sa na predkladanú tému, sú zachytené v graficky odlišených a očíslovaných rámcoch, ktoré sú v každej kapitole knihy. Súčasťou publikácie je príloha metód (denník, audiozáznam, videozáznam, testy, dotazník, experiment) a nástrojov (index TTR – ukazovateľ rozvinutosti slovnej zásoby, index MLU – sleduje rozvinutosť syntaxe v detských hovorených prejavov, inventár MCDI – obsahuje zoznam slov a gest, CHILDES – databáza obsahujúca záznamy detskej reči a slovníky detskej reči) využívaných pri skúmaní detskej reči a komunikačnej kompetentnosti, zoznam tabuliek a rámcov a vecný register.

Úvodná kapitola *Fenomén „dětská řeč“ a jeho zkoumání* vytyčuje základné otázky skúmania detskej reči, predstavuje odborné termíny, s ktorými vývojová psycholingvistika operuje, a prináša pohľad na históriu skúmania detskej reči od prelomu 19. a 20. storočia. Následne prehľadne ponúka informačné zdroje, s ktorými autor pracuje – rozdeľuje ich na české, slovenské a zahraničné.

Teoretické explanácie osvojovania si jazyka nájdeme v druhej kapitole, tá sa venuje základným koncepciám súčasnej psycholingvistiky, ktoré vychádzajú z troch prístupov. Racionalistický prístup sa opiera predovšetkým o biologickú vrozenosť osvojovania si jazyka. Empirická teória vysvetľuje osvojovanie jazyka na základe učenia a interakčný prístup spája prvky oboch prístupov. Autor s jednotlivými teóriami polemizuje, pričom vychádza zo zahraničných výskumov. Kapitola nezabúda ani na lingvistickú koncepciu univerzálnej gramatiky Noama Chomského z konca 50. rokov.

Tretia kapitola hľadá odpovede na otázky začiatku osvojovania si reči u detí. Predstavuje výskumy od prenatálneho obdobia cez narodenie až k hranici porozumenia a tvorenia nových slov ku koncu 12. mesiaca. V tejto súvislosti sa autor venuje aj otázkam jazykového inputu (ide o komplex verbálnych a neverbálnych podnetov, ktorému je dieťa od narodenia vystavované) v tomto období; slovenská psycholingvistika tu pracuje s termínom rečové okolie dieťaťa.

Najrozsiahlejší tematický celok publikácie sa zaoberá konštruovaním jazykovej a komunikačnej kompetencie detí na jednotlivých jazykových rovinách. Prostredníctvom dostupných výskumov J. Průcha predkladá ranú ontogézu gramatického systému jazyka (tvoroslovie a syntax) a konštruovanie lexikálnej kompetencie. Ponúka výskumy zamerané na osvojovanie významu slov a rozvíjanie slovnej zásoby. Časť pozornosti orientuje na gendrové rozdiely vo vývoji slovnej zásoby.

Piata kapitola analyzuje jazykový input, ktorému sa autor sčasti venoval už v tretej kapitole. Na tomto mieste sa zaoberá otázkami identifikácie, opisu charakteristík jazykového inputu a jeho reálneho fungovania, najmä v ranom období vývinu detskej reči a v predškolskom veku. Orientuje sa na základný jazykový input, ktorým je rodný jazyk dieťa, sleduje reč otcov, matiek a širšieho komunikačného prostredia, to všetko dokladuje rôznymi typmi výskumov.

Druhá polovica publikácie sa posúva od otázok osvojovania si rôznych stránok detskej reči smerom ku komunikačnej kompetencii. Šiesta kapitola sa zaoberá práve otázkami osvo-

jovania si komunikačnej schopnosti a jej reálneho uplatnenia. Vychádzajúc zo slovenských a zahraničných výskumov, sleduje interakčnú kompetenciu, úlohu dospelých v procese vzniku komunikačnej kompetencie a osvojovanie rečových aktov deťmi.

Nasledujúci tematický celok sa zaoberá vzťahom zámernej inštitucionalizovanej edukácie v predškolskom období a jej vplyvom na rozvoj komunikačnej kompetencie u detí, upriamuje pozornosť na reálnu komunikáciu detí v materských školách a komunikáciu učiteľiek s deťmi. Vplyvom faktorov sociálneho a kultúrneho prostredia a ich podiele na formovaní a vývoji detskej reči sa zaoberá predposledná kapitola, opäť podporená viacerými zahraničnými výskumami.

Publikáciu uzatvára populárna téma detského bilingvizmu, ktorý je predmetom viacerých vedných odborov. Prináša výskumy spojené so zdrojmi detského bilingvizmu a vplyvom jazykového inputu rodičov v bilingválnom prostredí.

Recenzovaná publikácia *Dětská řeč a komunikace* sa pokúša o ucelený prienik do problematiky výskumu vývinu detskej reči a komunikácie od prenatálneho obdobia do ukončenia predškolského veku. Jej snahou nie je priniesť nový, nepublikovaný výskum, ani syntetizovať zahraničné výskumy detskej reči (je tu snaha o utriedenie výskumov realizovaných v českom prostredí). Hlavným cieľom je zamerať pozornosť českých odborníkov na problematiku výskumu ontogenézy detskej reči. Nastoľuje viaceré otázky súvisiace s detskou rečou, predstavuje rôzne teórie osvojovania si jazyka a mnohé zahraničné metodiky výskumov. Autor sa drží svojej zaužívanej komunikácie s príjemcom. Jeho jazyk je zrozumiteľný širokému spektru verejnosti, odborné termíny vysvetľuje a zároveň volí stratégiu prezentácie, ktorá popularizuje problematiku výskumu vývinu detskej reči a komunikácie. Publikácia je vhodná pre odborníkov lingvistov, pedagógov, psychológov (rozšírenie, resp. obohatenie pohľadu na možnosti skúmania detskej reči a komunikácie), ale aj pre študentov pedagogických odborov, budúcich psychológov, logopédov, učiteľky v materských školách a v neposlednom rade pre každého, koho tajomstvo osvojovania si jazyka fascinuje.

Recenzia vznikla v rámci grantu VEGA 1/0129/12 Modelovanie rečového vývinu slovensky hovoriacich detí v ranom veku.

Jana Sokolová

POKYNY PRE AUTOROV

Redakcia Jazykovedného časopisu prijíma príspevky spracované na počítači (v textovom editorii **Microsoft Word**, font **Times New Roman**, veľkosť písma **12** a riadkovanie **1,5**). Príspevky možno zaslať e-mailom alebo na CD. V prípade, že sa v texte vyskytujú zvláštne znaky, tabuľky, grafy a pod. je potrebné odovzdať príspevok aj vytlačený.

Súčasťou štúdie, diskusného alebo rozhládového príspevku je abstrakt v angličtine alebo v nemčine v rozsahu 100 – 200 slov a zoznam kľúčových slov v jazyku abstraktu (3 – 8 slov).

Pri spracovaní príspevkov prosíme rešpektovať tieto zásady:

- pri mene a priezvisku autora je potrebné uviesť pracovisko,
- text príspevku má byť zarovnaný len z ľavej strany, slová na konci riadku sa nerozdeľujú, tvrdý koniec riadku sa používa len na konci odseku,
- odseky sa začínajú zarážkou,
- kurzíva sa spravidla používa pri názvoch prác a pri uvádzaní príkladov,
- polotučné písmo sa spravidla používa pri podnadpisoch a kľúčových pojmoch,
- číslo poznámky sa v texte označuje horným indexom, text poznámky je potrebné uviesť na konci príspevku,
- na literatúru sa v texte odkazuje priezviskom autora, rokom vydania a číslom strany v zátvorke (Horecký, 1956, s. 95),
- zoznam použitej literatúry sa uvádza na konci príspevku (nie v poznámkovom aparáte) v abecednom poradí. Pokiaľ obsahuje viac položiek jedného autora, radia sa chronologicky. V príspevkoch v rubrikách Recenzie, Referáty a Kronika sa bibliografické údaje uvádzajú priamo v príspevku.

Bibliografické jednotky prosíme uvádzať v tejto úprave (vrátane typov písma):

- **knižná publikácia:**
ONDREJOVIČ, Slavomír: Jazyk, veda o jazyku, societa. Bratislava: Veda 2008. 204 s.
- **slovník:**
Slovník súčasného slovenského jazyka. 1. vyd. Red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006.
- **štúdia v zborníku:**
ĎUROVIČ, Ľubomír: Jazyk mesta a spisovný jazyk Slovákov. In: Sociolinguistica Slovaca 5. Mesto a jeho jazyk. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2000, s. 111 – 117.
- **štúdia v časopise:**
DOLNÍK, Juraj: Reálne vz. ideálne a spisovný jazyk. In: Jazykovedný časopis, 2009, roč. 60, s. 3 – 12.

Adresa redakcie: 813 64 Bratislava, Panská 26
e-mailový kontakt: gabam@juls.savba.sk